

I.Kronberga un E.Logina

**Noziegumos cietušo
tiesību attīstība Eiropā:
Latvija**

Rīga
2019

Pētījums tapis projekta VOciare (Noziegumos cietušo tiesību ieviešanas analīze Eiropā) ietvaros. Projekts finansēts no Eiropas Komisijas Justīcijas programmas līdzekļiem. Par šīs publikācijas saturu atbild tā autori.

Publikācija izveidota un publiskota sadarbībā ar Latvijas Republikas Tieslietu ministriju, Juridiskās palīdzības administrāciju un nodibinājumam "Latvijas Tiesnešu mācību centrs".

Šī pētījuma autoru personiskās tiesības pieder tā izstrādātājiem. Pētījuma mantiskās tiesības pieder nodibinājumam "Latvijas Tiesnešu mācību centrs".

Pievienojot norādi uz pētījumu atļautā pētījumā iekļautās informācijas citēšana.

ISBN 978-9934-8828-0-7

ISBN 978-9934-8828-1-4 (PDF)

© Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2019

© Ilona Kronberga, Endija Logina, 2019

Vāka attēla autors Anemone123, Pixabay.

Cienījamie lasītāji!

Šajā publikācijā atspoguļotas pārmaiņas, kas Latvijā ir notikušas cietušo aizsardzības jomā laika posmā no 2007.gada līdz pat 2018.gadam, tai skaitā izmaiņas tiesību aktos, tiesību piemērošanas procedūrās, institucionālās izmaiņas un pētniecības darbs, kā arī dažādu speciālistu viedokļi. Publikācija tapusi projekta VOCIARE ietvaros, kuru finansējusi Eiropas Komisijas Justīcijas programma. Projekta kopējā ietvarā tiek analizētas cietušo atbalsta sistēmas visās Eiropas Savienības dalībvalstīs. Plānots, ka projekta kopējie rezultāti, tiks publiskoti 2019.gada maijā atsevišķā publikācijā angļu valodā un būs pieejami visiem interesentiem. Šajā publikācijā atspoguļota analīze, kas veikta pamatojoties uz projekta VOCIARE starptautisko metodoloģisko ietvaru, attiecībā uz Latviju.

Visu cilvēka tiesību pamatā ir cieņa. Tā ir vērtība, kas ir aizsargājama, tai skaitā nepieļaujot tādu apstākļu iestāšanos, kuros varētu rasties šīs vērtības aizskārums. Cieņa ir cilvēka pastāvēšanas un drošības pamats. Nav iedomājams, ka var pastāvēt cieņpilni apstākļi, nepastāvot drošībai. Savukārt drošības pamati, tās organizācijas formas, ir balstītas taisnīguma principa īstenošanā. Cieņa, taisnīgums un cilvēktiesības ir savstarpēji saistītu un iekļaujošu jēdzienu kopums, kas, savstarpēji mijiedarbojoties, rada veiksmīgu pamatu sabiedrības un atsevišķu indivīdu attīstībai un izaugsmei. Taisnīguma nodrošināšanai ar sodiem vien ir par maz, jo tie paši par sevi nepalīdz personām, kas cietušas no pretlikumīgām darbībām. Minētā dēļ, Eiropas Savienības dalībvalstīm tika izvirzīti jauni standarti cietušo atbalstam.

Eiropas Parlaments un padome 2012.gada 25.oktobrī pieņēma Direktīvu 2012/29/ES ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI. Direktīvas transponēšana dalībvalstu nacionālos tiesību aktos tika paredzēta līdz 2015.gada 16.novembrim. Vienlaikus tika noteikts, ka līdz 2017. gada 16. novembrim un pēc tam reizi trijos gados dalībvalstis informē Eiropas Komisiju par to, kā noziegumos cietušie ir piekļuvuši tiesībām, kas noteiktas direktīvā.

Direktīvas pārņemšana dalībvalstīm bija izaicinājums, ne tikai tādēļ, ka bija jāveltī rūpīgs darbs, lai izvērtētu un pilnveidotu nacionālos tiesību aktus, bet arī, lai ieviestu cietušajām personām derīgus, vienkārši saprotamus un praktiski piemērojamus atbalsta pasākumus. Cietušo tiesību nodrošināšanā dalībvalstīs situācija bija atšķirīga, tāpēc veicamo darbu loks atšķīrās gan kvalitatīvā, gan kvantitatīvā nozīmē. Līdz Direktīvas ieviešanai Latvijā bija veiktas vairākas būtiskas reformas, kā rezultātā jau bija stājušies spēkā nozīmīgi grozījumi Krimināllikumā, saskaņā ar 2009.gada 9.janvāra Kriminālsodu politikas koncepciju. Lai pārņemtu direktīvu pārējos tiesību aktos, Tieslietu ministrijas paspārnē tika izveidota darba grupa, kuras ietvarā apvienojās spēcīga un motivēta profesionāļu komanda. Rezultātā tika izstrādāti grozījumi virknē tiesību aktu, bet visbūtiskākās pārmaiņas skāra tieši Kriminālprocesa likumu.

Saturs

IEVADS	7
1. Pētījuma mērķis un metodoloģija	7
2. Perioda apraksts, par kuru veikta pētniecība	8
3. Pārskats par pētījuma struktūru	8
PĒTĪJUMS “Noziegumos cietušo tiesību attīstība Eiropā: Latvija”	10
1. IESKATS TIESISKAJĀ REGULĒJUMĀ	10
2. DEFINĪCIJAS.....	15
3. TIESĪBAS SAPRAST UN TIKT SAPRASTAM.....	17
4. TIESĪBAS SAŅEMT INFORMĀCIJU NO PIRMĀ SAZIŅAS BRĪŽA AR KOMPETENTO IESTĀDI.....	20
5. CIETUŠĀ TIESĪBAS, IESNIEDZOT SŪDZĪBU	24
6. TIESĪBAS SAŅEMT INFORMĀCIJU PAR SAVU LIETU	27
7. TIESĪBAS UZ MUTISKO UN RAKSTISKO TULKOJUMU	29
8. TIESĪBAS UZ PIEKĻUVI CIETUŠO ATBALSTA DIENESTAM.....	32
9. CIETUŠO ATBALSTA DIENESTU ATBALSTS.....	37
10. TIESĪBAS TIKT UZKLAUSĪTAM.....	39
11. TIESĪBAS, JA TIEK PIENĒMETS LĒMUMS NEVEIKT KRIMINĀLVAJĀŠANU	42
12. TIESĪBAS UZ AIZSARDZĪBU ATJAUNOJOŠĀS JUSTĪCĪBAS PAKALPOJUMU KONTEKSTĀ....	45
13. TIESĪBAS UZ JURIDISKO PALĪDZĪBU	48
14. TIESĪBAS SAŅEMT ATLĪDZĪBU PAR IZDEVUMIEM	49
15. TIESĪBAS ATGŪT ĪPAŠUMU	50
16. TIESĪBAS UZ LĒMUMU PAR KOMPENSĀCIJU NO LIKUMPĀRKĀPĒJA KRIMINĀLPROCESA GAITĀ.....	51
17. CIETUŠĀ, KAS IR CITAS DALĪBVALSTS IEDZĪVOTĀJS, TIESĪBAS	53
18. TIESĪBAS UZ AIZSARDZĪBU	55
19. TIESĪBAS IZVAIRĪTIES NO SASKARSMES STARP CIETUŠO UN LIKUMPĀRKĀPĒJU.....	57
20. TIESĪBAS UZ CIETUŠO AIZSARDZĪBU KRIMINĀLIZMEKLĒŠANAS LAIKĀ	58
21. TIESĪBAS UZ PRIVĀTĀS DZĪVES AIZSARDZĪBU	60
22. CIETUŠO INDIVIDUĀLS NOVĒRTĒJUMS, LAI NOTEIKTU VAJADZĪBU PĒC ĪPAŠAS AIZSARDZĪBAS.....	62
23. TO CIETUŠO TIESĪBAS UZ AIZSARDZĪBU KRIMINĀLPROCESA LAIKĀ, KURIEM IR VAJADZĪGA ĪPAŠA AIZSARDZĪBA	65
24. CIETUŠO BĒRNU TIESĪBAS UZ AIZSARDZĪBU KRIMINĀLPROCESA LAIKĀ.....	68
25. SPECIĀLISTU APMĀCĪBA	70
26. DIENESTU SADARBĪBA UN KOORDINĀCIJA.....	72
27. ATTĪSTĀMĀ PRAKSE.....	74

28. NEPILNĪBAS UN IZAICINĀJUMI.....	78
NOSLĒGUMS.....	81
KOPSAVILKUMS	84
1. Īss pārskats par galvenajiem pētījuma secinājumiem	84
2. Trūkumi cietušo Direktīvas ieviešanā un nākotnes izaicinājumi	85
3. Attīstāmās un labās prakses piemēri Latvijā	86
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS	87

IEVADS

Tiesību aktu izstrādes un ieviešanas process nekad nav vienkāršs, tas attiecināms gan uz nacionālo tiesību normu izstrādi, gan Eiropas Savienības tiesisko regulējumu. Šie apsvērumi īpašu nozīmi iegūst, ja tiesiskā regulējuma mērķa grupa ir īpaši sensitīva – šajā gadījumā tie ir cilvēki, kurus sabiedrība ar tās rīcībā esošajiem instrumentiem nav spējusi aizsargāt no noziedzības radītajām kaitīgajām sekām. Šī iemesla dēļ cietušie nonāk saskarsmē ar krimināltiesiskās regulēšanas sistēmu, kuras ietvaros tiem jāspēj aizstāvēt savas tiesības uz atlīdzinājumu, paralēli dziedinot emocionālās un fiziskās traumas. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas Nr. 2012/29/ES¹ mērķis ir stiprināt cietušo cilvēku aizsardzības sistēmas Eiropā, dalībvalstu ziņā atstājot tās ieviešanas mehānismu izvēli. Šajā pētījumā analizēts Latvijas sniegums cietušo Direktīvas pārņemšanā un turpmākie izaicinājumi.

1. Pētījuma mērķis un metodoloģija

Pētījums tika veikts no 2018.gada 10.maija līdz 1.jūlijam, kā daļa no plašāka pētījuma “Cietušo tiesību ieviešanas analīze Eiropā”, kas vienlaikus norisinājās visās Eiropas Savienības valstīs.² Šī pētījuma mērķis ir izanalizēt cietušo atbalsta Direktīvas ieviešanas procesu un rezultātus Latvijā, kā rezultātā sniegt ieteikumus un rekomendācijas turpmākai cietušo atbalsta sistēmas attīstībai valstī kopumā. Lai sasniegtu šo mērķi, tika veiktas četras padziļinātās intervijas ar speciālistiem, kas savus tiešos pienākumus veic jomās, kas cieši saistītas ar dažāda veida atbalsta nodrošināšanu noziegumos cietušajiem. Turklāt tika aptaujāti 30 tiesību aizsardzības institūciju un nevalstiskā sektora speciālisti, kuru ikdienas darbs ir saistīts ar cietušo tiesību nodrošināšanu. Šī pētījuma ietvarā būtiska loma bija tiesību aktu un tajos veikto papildinājumu izpētei, kas veikti pārņemot direktīvu, kā arī tiesību

¹ Eiropas Padomes un Parlamenta Direktīva 2012/29/ES (2012. gada 25. oktobris), ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI. Iegūts no: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=EN> [aplūkots 01.06.2018]

² VOciare projekta apraksts. Iegūts no: <https://victimsupport.eu/about-us/our-projects/vociare/> [aplūkots 01.06.2018]

piemērošanas prakses vērtējumam. Ņemot vērā, ka jau pirms cietušo Direktīvas ieviešanas uzsākšanas Latvijā tika veikta virkne pasākumu un pētījumu cietušo tiesību nodrošinājuma un atbalsta jomās, šajā pētījumā tika analizēti arī iepriekšējos gados veiktie zinātniski – praktiskie pētījumi, tiesību aizsardzības jomas speciālistu publikācijas gan Direktīvas pārņemšanas periodā, gan arī pēc Direktīvas pārņemšanas. Pētījuma rezultātā izdarīts Latvijas cietušo atbalsta pasākumu sistēmisks izvērtējums, ietverot normatīvo aktu un politikas attīstības dokumentu analīzi, kā arī ņemtas vērā doktrīnas atziņas.

2. Perioda apraksts, par kuru veikta pētniecība

Pētniecības nolūkos analizēta informācija sākot no 2007.gada līdz pat 2018.gadam. Šāda pieeja tika izvēlēta, jo virkne pasākumu, speciālistu diskusiju un lēmumu, kas vēlāk vēlreiz aktualizējās Direktīvas pārņemšanas laikā, Latvija tika uzsākta krietnu laiku pirms Direktīvas pieņemšanas un ieviešanas uzsākšanas. Tādējādi situācijas analīze veikta desmit gadu attīstībā, kas lasītājam ļauj padziļināti izprast dažādu lēmumu pieņemšanas iemeslus, problēmu risināšanas mehānismu attīstību, kā arī izmaiņas tiesību normās un praktiskajā darbā ar noziegumos cietušajiem.

3. Pārskats par pētījuma struktūru

Pētījuma struktūra ir nosacīta no diviem aspektiem:

- a) visās projektā *VOCIARE* (Noziegumos cietušo tiesību ieviešanas analīze Eiropā) iesaistītajās Eiropas valstīs šis pētījums tiek veikts pēc vienotas metodoloģijas³;
- b) pētījumā ir vērtētas tiesību normas un to piemērošanas prakse, kā arī juridiskās domas attīstība, saskaņā ar konkrētiem Direktīvas noteikumiem (pantiem).

Papildus tam, pētījumā ir ietvertas plašas atsauces uz rakstiskiem informācijas avotiem, kas lasītājam sniedz ne tikai papildus informāciju, bet arī sniedz iespēju pašam padziļināti interesēties par Latvijas gūto pieredzi un piekļūt informācijas

³ VOCIARE projekta apraksts. Iegūts no: <https://victimsupport.eu/about-us/our-projects/vociare/> [aplūkots 01.06.2018]

pirmavotiem. Pētījumā ar nolūku nav izmantota sarežģīta juridiskā terminoloģija, lai padarītu tā secinājumus viegli saprotamus plašākam lasītāju lokam. Cietušo atbalsta sistēmas attīstība Latvijā ar Direktīvas pārņemšanu nav noslēgusies, tā ir sākusies un turpināsies, tāpēc pētījumā ir ietverta informācija par notiekošo cietušo atbalsta jomā līdz pat 2018.gada maija beigām.

PĒTĪJUMS

“Noziegumos cietušo tiesību attīstība Eiropā: Latvija”

1. IESKATS TIESISKAJĀ REGULĒJUMĀ

Jebkuras personas pamata tiesības Latvijas Republikā ir aizsargātas ar likumu, pirmkārt tās ir nostiprinātas Latvijas Republikas Konstitūcijā⁴ (turpmāk – Konstitūcija). Cilvēka pamata tiesības noteiktas Konstitūcijas VIII nodaļā, kas noteic ikviena cilvēka tiesības zināt savas tiesības, aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā, ka ikviens ir uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu, bet nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu un advokāta palīdzību. Blakus minētajam konstitūcija noteic personas brīvību un neaizskaramību, tiesības uz mājokļa un korespondences neaizskaramību, kā arī uzsver, ka valsts aizsardzībā atrodas ģimene, vecāku un bērna tiesības. Īpaša palīdzība noteikta bērniem invalīdiem un tiem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no vardarbības.

Pamatojoties uz Konstitūcijā noteiktajām cilvēka pamata tiesībām seko speciālais tiesiskais regulējums tiesību nozarēs, tai skaitā, kas attiecas uz personām, kas cietušas noziedzīgos nodarījumos. Pirmā valsts amatpersona, ar kuru sastopas cietušais ir policija. Policijai ir plaši pienākumi attiecībā uz personu aizsardzību no noziedzīgiem nodarījumiem, ko regulē, pirmkārt, likums “Par policiju”⁵. Tā likums “Par policiju” noteic, ka policijai ir pienākums garantēt personu un sabiedrības drošību, novērst noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus, atklāt noziedzīgus nodarījumus un meklēt personas, kas izdarījušas noziedzīgus nodarījumus, kā arī sniegt palīdzību privātpersonām to tiesību aizsardzībā. Tai skaitā sniegt neatliekamo palīdzību

⁴ Latvijas Republikas Satversme. Pieņemta: 15.02.1922. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme> [aplūkots 01.06.2018]

⁵ Likums “Par policiju”. Pieņemts: 04.06.1991. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/67957-par-policiju> [aplūkots 01.06.2018]

personām, kuras cietušas likumpārkāpumu rezultātā, nelaimes gadījumos vai atrodas bezpalīdzības stāvoklī, kā arī sniegt palīdzību nepilngadīgām personām, kas palikušas bez vecāku vai viņu aizstājēju uzraudzības. Policijai ir virkne pienākumu attiecībā uz noziegumos cietušajiem, tai skaitā, pienākums gādāt par liecinieku, cietušo, citu personu un to ģimenes locekļu drošību, kā arī par viņu mantas apsardzību.

2014.gadā Latvijā pieņemts īpašs tiesiskais regulējums⁶, kura mērķis ir nodrošināt preventīvu policijas un tiesas rīcību gadījumos, ja personai ir risks kļūt par cietušo no vardarbības (tai skaitā no apdraudējumiem, kurus izraisa ģimenes locekļi). Šādos gadījumos policijai ir tiesības izraidīt vardarbības risku izraisījušo personu no mājokļa, pēc kā tiesa vardarbīgajai personai uzliek pienākumus (piemēram, neuzturēties mājoklī, netuvoties cietušai personai), par kuru nepildīšanu var iestāties kriminālatbildība saskaņā ar Krimināllikuma tiesību normām (168.1.pants)⁷. Blakus tam Krimināllikums paredz īpašu nepilngadīgo personu aizsardzību no noziedzīgiem nodarījumiem (XVII nodaļa), tai skaitā no tādiem noziedzīgiem nodarījumiem kā - tiesas lēmuma par aizsardzību pret vardarbību nepildīšana, nepilngadīgās personas iesaistīšana noziedzīgā nodarījumā, cietsirdība un vardarbība pret nepilngadīgo un citi. Latvijas Krimināllikums kopumā satur atsauces uz 22 Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvām. Noziegumos cietušo tiesības noteiktas vēl divos būtiskos tiesību aktos, proti: Juridiskās palīdzības likums⁸, kas noteic tiesības uz valsts apmaksātu juridisko palīdzību mazturīgiem cietušajiem un likums "Par valsts kompensāciju cietušajiem"⁹, kas noteic Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā ir atzīta par cietušā, tiesības saņemt valsts kompensāciju par tīša noziedzīga nodarījuma rezultātā radīto morālo aizskārumu, fiziskajām ciešanām vai mantisko zaudējumu.

⁶ Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību. Pieņemts: 25.03.2014. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=265314> [aplūkots 01.06.2018]

⁷ Krimināllikums. Pieņemts: 01.04.1999. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums> [aplūkots 01.06.2018]

⁸ Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums. Pieņemts: 17.03.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/104831-valsts-nodrosinatas-juridiskas-palidzibas-likums> [aplūkots 01.06.2018]

⁹ Par valsts kompensāciju cietušajiem. Pieņemts: 18.05.2006. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/136683-par-valsts-kompensaciju-cietusajiem> [aplūkots 01.06.2018]

2016.gada 16.martā veikti būtiskākie grozījumi Kriminālprocesa likumā¹⁰, ieviešot vienlaikus divas būtiskas direktīvas - Eiropas Parlamenta un Padomes 2012.gada 25.oktobra direktīvas 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI un Eiropas Parlamenta un Padomes 2013.gada 22.oktobra direktīvas 2013/48/ES par tiesībām uz advokāta palīdzību kriminālprocesā un Eiropas apcietināšanas ordera procesā, par tiesībām uz to, ka pēc brīvības atņemšanas informē trešo personu, un par tiesībām, kamēr atņemta brīvība, sazināties ar trešajām personām un konsulārajām iestādēm." Direktīvas 2012/29/ES pārņemšanas rezultātā Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) tiesību normās ir noteikti vai precizēti šādi būtiskākie nosacījumi:

a) **kriminālprocesa uzsākšanas nosacījumi**, paredzot tiesību normās vairāk tādu gadījumu, kuros kriminālprocess tiek uzsākts bez cietušā iesnieguma (pamatojoties uz notikumu, nevis cietušā ziņojumu; KPL 7.pants);

b) ja pati cietušā persona mirusi noziedzīgā nodarījuma rezultātā, **cietušais kriminālprocesā var būt** kāds no mirušā tuviniekiem (KPL 95.pants). Turklāt personu par cietušo var atzīt tikai ar pašas vai tās pārstāvja rakstveida vai mutvārdu piekrišanu. Ja cilvēks nevēlas būt par cietušo kriminālprocesā, tas iegūst liecinieka statusu. Gadījumā, ja cietušais sakarā ar fiziskiem vai psihiskiem trūkumiem pats nespēj izteikt savu gribu būt par cietušo, viņu atzīst par cietušo bez tās piekrišanas (KPL 96.pants);

c) noteikts **īpaši aizsargājamo cietušo personu loks**, tajā ietverot *personas, kas ir* - nepilngadīgas; kuras garīga rakstura vai cita veselības traucējuma dēļ pašas nespēj izmantot savas tiesības; kuras cietušas no noziedzīga nodarījuma, kas vērstas pret personas tikumību vai dzimumneaizskaramību, vai no cilvēku tirdzniecības; kuras cietušas no noziedzīga nodarījuma, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības draudējumu un kuru izdarījusi persona, kas ir pirmajā vai otrajā radniecības pakāpē, laulātais vai bijušais laulātais, persona, ar kuru cietušais ir vai ir bijis neregistrētās laulāto attiecībās, vai persona, ar kuru cietušajam ir kopīga (nedalīta) saimniecība;

¹⁰ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 01.06.2018]

kurām noziedzīga nodarījuma rezultātā, radīti smagi miesas bojājumi vai psihiski traucējumi; kuras cietušas no noziedzīga nodarījuma, kas veikts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ (KPL 96.1.pants). Īpaši aizsargājamam cietušajam ir tiesības lūgt, lai viņa dalība vai uzklauššana tiesas sēdē notiktu, izmantojot tehniskos līdzekļus (piemēram, Skype, video konference vai citus attālinātās saziņas veidus; KPL 99.pants). Īpaši aizsargājamam cietušajam ir tiesības saņemt informāciju par tās apcietinātās personas atbrīvošanu vai izbēgšanu, kura radījusi viņam kaitējumu. Policija, prokuratūra, tiesa vai soda izpildes iestāde nosūta attiecīgo informāciju cietušajam, tiklīdz ir kļuvis zināms par atbrīvošanu vai izbēgšanu (KPL 277.pants);

d) **cietušo pamattiesības** kriminālprocesā izteiktas jaunā redakcijā, nosakot, ka cietušajam ir šādas tiesības - saņemt informāciju par kompensācijas saņemšanas nosacījumiem un iesniegt pieteikumu par kaitējuma kompensāciju; piedalīties kriminālprocesā, lietojot valodu, kuru viņš prot, ja nepieciešams, bez atlīdzības izmantojot tulka palīdzību; neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem; saņemt informāciju par tiesībām izlīgt ar personu, kura radījusi viņam kaitējumu, kā arī par izlīguma īstenošanu un tā sekām; uzaicināt advokātu juridiskās palīdzības sniegšanai; saņemt informāciju par pasākumiem personas, tās tuvinieku un viņa mantas aizsardzībai apdraudējuma gadījumā un par kārtību, kādā atlīdzināmi procesuālie izdevumi, kas radušies, piedaloties kriminālprocesā, kā arī saņemt kontaktinformāciju saziņai par konkrēto kriminālprocesu, cietušajiem pieejamo atbalstu un medicīnisko palīdzību; kā arī informāciju par veidu, kā pārsūdzēt procesuālos nolēmumus un iesniegt sūdzību par kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas rīcību. Tiklīdz persona tiek atzīta par cietušo, tai nekavējoties rakstveidā izsniedz paziņojumu par cietušā pamattiesībām un, ja nepieciešams, izskaidro informāciju par cietušā tiesībām (KPL 97.1.pants);

e) **cietušā pratināšanai** (licību iegūšana, uzklauššana) pirmstiesas kriminālprocesā noteiktas īpašas prasības, tai skaitā - īpaši aizsargājama cietušā pratināšana tiek veikta atsevišķā, tam piemērotā telpā vai bez citu ar konkrēto procesuālo darbību nesaistītu personu klātbūtnes un to veic pēc iespējas, veic viena un tā pati persona. Ja persona cietusi no vardarbības, ko nodarījusi persona, no kuras

cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, cilvēku tirdzniecības vai noziedzīga nodarījuma pret tikumību vai dzimuma neaizskaramību, veic tā paša dzimuma izmeklēšanas darbības veicējs (KPL 151.1.pants).

Gan Kriminālprocesa likumā, gan Latvijas Sodu izpildes kodeksā ietvertas atsauces uz Direktīvu 2012/29/ES. Latvija direktīvas pārņemšanu ir veikusi ļoti rūpīgi, apsverot labākos veidus tiesību normu pilnveidē. Direktīvas pārņemšanas periodā veikti vairāki apjomīgi Eiropas Savienības līmeņa pētījumi, kas satur situācijas izvērtējumu valstī attiecībā uz noziedzīgos nodarījumos cietušajiem, piemēram: *Provision of the needs of Crime Victims: Support to Prevention of Victimization in Latvia*¹¹ (latviešu val. - Noziedzīgos nodarījumos cietušo vajadzību nodrošinājums: atbalsts viktimizācijas prevencijai Latvijā) un *Development of compensation mechanisms in Latvia*¹² (latviešu val. - Mehānismi cietušo kompensācijai kriminālprocesā Eiropas Savienībā) un citas publikācijas. Direktīvas sadaļas, kuru ieviešana nacionālajos normatīvajos aktos Latvijā prasīja īpašu uzmanību, ir otrā un ceturtnā sadaļa par tiesībām uz atbalstu, kā arī cietušo ar īpašām vajadzībām identificēšana. Tomēr, lai saprastu, kam un kādi pakalpojumi būtu jāsniedz bija svarīgi saprast, ko direktīvā vispār saprot ar terminu "cietušais". Direktīvas ieviešanas laikā diskusijās tika secināts, ka noziedzīgā nodarījumā cietušas personas loma un statuss dažādu dalībvalstu kriminālprocesos var būt ļoti atšķirīgs. Cietušais Latvijas kriminālprocesā (KPL 95.pants) var būt fiziskā vai juridiskā persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, proti, morāls aizskārums, fiziskas ciešanas vai mantisks zaudējums. Tātad par cietušo var atzīt gan personu, kas pati tieši cietusi no noziedzīga nodarījuma, gan netieši cietušo. Turklāt, gadījumos, kad persona mirusi, cietušais kriminālprocesā var būt pārdzīvojušais laulātais, kāds no mirušā

¹¹ Zavackis A., Judins A., Dzenovska I., Kronberga I., Sile S. (2013). Provision of the needs of Crime Victims: Support to Prevention of Victimization in Latvia. Iegūts no: <http://providus.lv/en/article/research-provision-of-the-needs-of-crime-victims-support-to-prevention-of-victimisation-in-latvia> [aplūkots 01.06.2018]

¹² Kronberga I., Dzenovska I., Litvins G., Sile S. (2013). Development of compensation mechanisms in Latvia. Iegūts no: <http://providus.lv/en/article/development-of-compensation-mechanisms-in-latvia> [aplūkots 01.06.2018]

augšupejošiem vai lejupejošiem radiniekiem, adoptētājs, pirmās pakāpes sānu līnijas radnieks.

Latvijā katra augstāk minētā tiesību akta īstenošanai, cietušo tiesību aizsardzībai, valdība piešķir attiecīgu finansiālu piešķirumu no valsts budžeta, tai skaitā no valsts budžeta tiek finansēta tīmekļa vietne noziedzīgos nodarījumos cietušajiem www.cietusajiem.lv un atbalsta tālrunis 116006, kuru nodrošina nevalstiskā organizācija "Skalbes".

2. DEFINĪCIJAS¹³

Vadoties no tiesiskā regulējuma un tā piemērošanas prakses Latvijā, ir pamats uzskatīt, ka pastāv divas cietušā definīcijas, kas nav viena ar otru pretrunā. Viena definīcija ir tieši ietverta kriminālprocesā – *cietušais no noziedzīga nodarījuma*. Kriminālprocesa tiesiskais regulējums (KPL 95.pants) noteic, ka cietušais kriminālprocesā var būt gan fiziskā, gan juridiskā persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, proti, morāls aizskārums, fiziskas ciešanas vai mantisks zaudējums. Ja cietusī fiziskā persona mirusi, tad par cietušo kriminālprocesā var atzīt kādu no mirušā cietušā tuviniekiem. Par cietušo kriminālprocesā nevar būt persona, kurai morāls aizskārums nodarīts kā noteiktas sabiedrības grupas vai daļas pārstāvim (šādā gadījumā personai ir tiesības vērsties ar prasību tiesā civiltiesiskā kārtībā). Fizisku un juridisku personu par cietušo krimināllietā atzīst tikai ar amatpersonas, kura veic kriminālprocesu - izmeklētāja - policijas darbinieka, prokurora, tiesneša vai tiesas lēmumu. Par cietušo kriminālprocesā atzīst tikai tad, ja persona, kurai nodarīts kaitējums, vai tās pārstāvis tam piekrīt. Cietušais – fiziskā persona savas tiesības var īstenot pats vai ar pārstāvja starpniecību. Cietušā – juridiskās personas tiesības īsteno tās pārstāvis. Cietušais vai viņa pārstāvis tiesību īstenošanas nodrošināšanai var uzaicināt advokātu juridiskās palīdzības sniegšanai. Būtiski, ka katrs cietušais pats var izlemt, vai izmantot savas tiesības, vai nē. Tiesību neizmantošana vispār vai kādā daļā

¹³ Direktīvas 2012/29/EU 2.pants.

nav nekādi jāpaskaidro, tas nevar izsaukt nelabvēlīgas sekas cietušajam. Cietušais savas tiesības īsteno brīvprātīgi un paša izraudzītajā apjomā. Atzīšana par cietušo kriminālprocesā nav un nevar būt saistīta ar attiecīgās fiziskās personas seksuālo orientāciju, mantisko vai ģimenes stāvokli, reliģisko pārliecību un saistības ar Latvijas Republiku (ja vien valstī atrodas legāli). Tas būtu pretrunā Latvijā pastāvošajiem kriminālprocesa principiem (KPL 2.nodaļa) un Latvijas Republikas Konstitūcijai.

Otra definīcija ir netieši ietverta Civilprocesa likumā (turpmāk – CPL). Civilprocesa likumā nosaka¹⁴: ja pret personu ir vērsta jebkāda vardarbība, kas notiek starp bijušajiem vai esošajiem laulātajiem vai citām savstarpēji saistītām personām neatkarīgi no tā, vai aizskārējs dzīvo vai ir dzīvojis vienā mājsaimniecībā ar aizskarto personu, tiesa vai tiesnesis pēc personas motivēta pieteikuma vai pieteikuma, kas iesniegts ar policijas starpniecību, var pieņemt lēmumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību (CPL 250.45.pants). Šīs aizsardzības līdzekļu ieviešanā nozīmīga loma ir ne tikai cietušajai personai, bet arī tiesai, policijai un citām institūcijām. Pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību var iesniegt laulātie vai bijušie laulātie; personas, starp kurām pastāv bērnu un vecāku attiecības, pastāv vai ir pastāvējušas aizbildnības vai citas ārpusģimenes aprūpes attiecības; personas, starp kurām pastāv radniecības vai svainības attiecības; personas, kas dzīvo vai dzīvojušas vienā mājsaimniecībā; personas, kurām ir vai ir gaidāms kopīgs bērns, neatkarīgi no tā, vai šīs personas kādreiz bijušas laulībā vai kādreiz dzīvojušas kopā; personas, starp kurām pastāv vai ir pastāvējušas tuvas personiskās vai intīmas attiecības. Lai gan CPL netiek tieši lietots apzīmējums “cietušais” praksē šāds jēdziens tiek lietots¹⁵.

Starp abiem jēdzieniem pastāv robežšķirtne: pagaidu aizsardzība pret vardarbību (civilprocesā) tiek noteikta gadījumos, ja personai vēl nav nodarīts kaitējums par kuru

¹⁴ Civilprocesa likums. Pieņemts: 14.10.1998. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/50500-civilprocesa-likums> [aplūkots 01.06.2018]

¹⁵ Luksa, M. Pagaidu aizsardzība pret vardarbību ģimenē: pieredze un secinājumi. (2014). Iegūts no: <https://lvportals.lv/viedokli/267445-pagaidu-aizsardziba-pret-vardarbibu-gimene-pieredze-un-secinajumi-2014> [aplūkots 01.06.2018]

iestājas kriminālatbildība; ja persona tiek atzīta par cietušo kriminālprocesā, pret to jau ir veiktas kriminālsodāmas darbības.

2017.gadā Latvijas Republikas Tieslietu ministrija izstrādāja likuma projektu “Vardarbībai un vardarbības riskam pakļauto personu aizsardzības likums”¹⁶, patlaban tiesību akts atrodas izstrādes stadijā. Tā pieņemšanas gadījumā Latvijas tiesību normās parādītos trešā “cietušā” definīcija: jebkuras fiziskas personas, kuras cietušas no vardarbības, tai skaitā vardarbības starp tuvām personām, vai ir pakļautas vardarbības riskam un ir piekritušas individuāla rīcības plāna izstrādei aizsardzībai pret vardarbību. Likuma pieņemšanas gadījumā šis būtu plašākais cietušā jēdziens un ietvertu divus augstāk aprakstītos, ja vien cietušais sniedz piekrišanu aizsardzības plāna izstrādei.

Kā secināms no iepriekš sniegtā apraksta Latvijā patlaban pastā viens noziedzīgos nodarījumos cietušā jēdziens, ko regulē ar Kriminālprocesa likuma tiesību normām. Blakus tam neformāli pastāv tādas personas jēdziens, kam tikusi piešķirta pagaidu aizsardzība no reālas (administratīvas atbildības gadījumā) vai iespējamās fiziskas vardarbības (preventīva iedarbība). Darbs pie personu viktimizācijas novēršanas Latvijā turpinās, attīstot inovatīvus preventīvos līdzekļus.

3. TIESĪBAS SAPRAST UN TIKT SAPRASTAM¹⁷

Latvijā visi kriminālprocesi notiek valsts (latviešu) valodā. Cietušajam un viņa pārstāvim, lieciniekam, kā arī citām personām, kuras procesa virzītājs iesaistījis kriminālprocesā, ja tās neprot valsts valodu, procesuālo darbību veikšanas laikā ir tiesības lietot valodu, kuru šīs personas prot, un bez atlīdzības izmantot tulka palīdzību, kura piedalīšanos nodrošina procesa virzītājs. Pirmstiesas procesā izmeklēšanas tiesnesim vai tiesai piekritīgu jautājumu izlemšanā tulka piedalīšanos

¹⁶ Likuma projekts “Vardarbībai un vardarbības riskam pakļauto personu aizsardzības likums”. (2017). Iegūts no: https://www.tm.gov.lv/files/l1_MjAxNy8yOC0wMy9UTUxpa18yNzAzMTdfVmFyZGFyYmliYXMubGlrdW1zLmRvY3g/2017/28-03/TMLik_270317_Vardarbibas.likums.docx [aplūkots 05.06.2018]

¹⁷ Direktīvas 2012/29/EU 3.pants.

nodrošina izmeklēšanas tiesnesis vai tiesa. Kriminālprocesā iesaistītajai personai, kura neprot valsts valodu, izsniedzot procesuālos dokumentus, nodrošina to tulkojumu personai saprotamā valodā. Amatspersona, kura veic kriminālprocesu, var veikt atsevišķu procesuālo darbību citā valodā, pievienojot procesuālā dokumenta tulkojumu valsts valodā. Kriminālprocesā citā valodā saņemtās sūdzības tiek tulkotas valsts valodā tikai nepieciešamības gadījumā, kuru nosaka procesa virzītājs. Procesā virzītājs nodrošina citā valodā saņemto apelācijas sūdzību un kasācijas sūdzību par tiesu nolēmumiem tulkojumu valsts valodā. Personas, tai skaitā cietušie, var lietot to valodu, kuru šī persona prot. Tiesības bez atlīdzības izmantot tulka palīdzību attiecas arī uz personām, kurām ir dzirdes, runas vai redzes traucējumi. Šādām personām, likumā paredzētajos gadījumos izsniedzot procesuālos dokumentus, nodrošina šo dokumentu pieejamību tām saprotamā valodā vai veidā, ko persona spēj uztvert (tiesības nostiprinātas KPL 11.panta otrajā daļā).

Ja cietusī persona funkcionēšanas ierobežojumu dēļ (fiziska vai garīga rakstura) pati nespēj izteikt savu gribu būt par cietušo, piemēram, persona pēc nodarījuma atrodas bezsamaņā, tiek pieņemts, ka personas interesēs ir, lai tā tiktu atzīta par cietušo un tāpēc ir paredzēts, ka šādā situācijā personu atzīst par cietušo bez tās piekrišanas. Šajā gadījumā cietušo pārstāv kāds no viņa tuviniekiem (KPL 104.panta ar 3.1.daļa). Ja neviens no tuviniekiem cietušo nevar pārstāvēt, procesa virzītājs pieaicina advokātu.

Direktīvas mērķis bija maksimāli atvieglot cietušā iesaistīšanu kriminālprocesā, tāpēc tās pārņemšanas procesā tika noteikts, ka cietušā iesniegums var tikt pieņemts arī mutvārdos, ne tikai rakstveidā (KPL 96.panta trešā daļa un 151.panta 2.1.daļa). Cietušā sniegtā informācija tiek fiksēta protokolā (ziņojumā) un tālākās procesuālās darbībās jautājumi cietušajam atkārtoti par jau iepriekš noskaidrotajiem lietas apstākļiem netiek uzdoti.

Direktīvas pārņemšanas laikā, vērtējot spēkā esošās normas par cietušo tiesībām kriminālprocesā, secināts, ka nepieciešams izveidot atsevišķu kriminālprocesuālo regulējumu, kurā apkoptas visas cietušā pamattiesības kriminālprocesā, lai padarītu vienkāršāku to skaidrošanu cietušajiem atbilstīgi viņu sapratnei un vajadzībām.

Pētījumā Mehānismi cietušo kompensācijai kriminālprocesā Eiropas Savienībā¹⁸: „Būtiski, lai pirmā kontakta brīdī cietušajam saprotamā valodā, arī rakstiski, tiktu izskaidrots, kas ir pirmais vai divi nākamie soļi, ko cietušais varētu veikt savu tiesību īstenošanas uzsākšanai. Policijas darbiniekiem nepieciešams cietušajam sniegt ievērojamu atbalstu uzreiz pēc nozieguma fakta. Cietušajam būtu jāizskaidro, kāda ir nākamā no viņa sagaidāmā rīcība, cietušajam būtu jāzina, ka ir konkrēta persona policijā, kurai viņš var piezvanīt kādu laiku pēc paziņošanas par noziedzīgā nodarījuma notikumu.”

Nemot vērā, ka šāds apsvērums bija balstīts tiesību normu piemērošanas praksē, Direktīvas pārņemšanas gaitā tika ieviests, ka cietušajiem viņu tiesības tiek skaidrotas tiklīdz persona atzīta par cietušo (procesa virzītāja lēmums), tai nekavējoties rakstveidā izsniedz paziņojumu par cietušā pamattiesībām un, ja nepieciešams, izskaidro informāciju par šā panta pirmajā daļā noteiktajām tiesībām. To, ka tiesības izskaidrotas pietiekami saprotami, cietusī persona apliecina ar savu parakstu. Nepilngadīgā vai cietušā, kuram ir nodibināta aizgādība garīga rakstura vai cita veselības traucējuma dēļ, pārstāvim kriminālprocesā atļauj piedalīties ar procesa virzītāja lēmumu, pirms lēmuma pieņemšanas procesa virzītājs pārliedz vai attiecīgā persona ir spējīga un vēlas būt par pārstāvi un patiesi aizsargāt cietušā intereses, tai skaitā skaidrot cietušajam notiekošo kriminālprocesa ietvaros. Šāda kārtība nostiprināta KPL 104.pantā.

Lai īstenotu minētos noteikumus praksē tiek veikts sekojošais: tiek veikta regulāra policijas, prokuratūras un tiesu darbinieku apmācība par cietušo tiesībām gan kopumā, gan kriminālprocesa ietvaros, tai skaitā konkrētu praktisko rīcību modulēšana darbā ar noziegumos cietušajiem, tai skaitā tiem, kam ir speciālas vajadzības dēļ viņu vecuma vai brieduma, vai īpaši aizsargājams statuss. Informācija par cietušo tiesībām vienkārši lasāmā valodā ir ievietota Valsts policijas tīmekļa vietnē¹⁹, speciāli izveidotā tīmekļa vietnē noziegumos cietušajiem

¹⁸ Kronberga I., Dzenovska I., Litvins G., Sile S. (2013). Development of compensation mechanisms in Latvia. Iegūts no: <http://providus.lv/en/article/development-of-compensation-mechanisms-in-latvia> [aplūkots 05.06.2018]

¹⁹ Cietušajiem. Iegūts no: <http://www.vp.gov.lv/?id=506&said=506> [aplūkots 05.06.2018]

www.cietusajiem.lv²¹. Tīmekļa vietnes www.cietusajiem.lv mērķa grupā ir gan personas, kas jau cietušas no noziegumiem, kā arī viktimizācijas riskam pakļautās personu grupas, piemēram: bērni un viņu vecāki, gados vecāki cilvēki, liecinieki, tie, kas jūtas apdraudēti, vai ir redzējuši kaut ko bīstamu un nezina kā būtu jārikojas šajā situācijā, vai nav pārliecināti, ka viņi varētu būt cietuši no citu personu pretlikumīgām darbībām. Bez tam, tīmekļa vietne satur juridiska rakstura skaidrojumus par rīcību situācijās, kas varētu būt aktuālas cietušajiem noziedzīgos nodarījumos vai vardarbības gadījumā. Tiesības saprast un tikt saprastam nodrošina arī nevalstiskās organizācijas “Skalbes” cietušo uzticības (informatīvais) tālrunis, kas nodrošina cietušos praktiskā veidā ar nepieciešamo informāciju savu tiesību aizstāvībai.

Pēdējā un vienīgā iedzīvotāju viktimizācijas aptauja Latvijā tika veikta 2012.gadā²², pēc Direktīvas ieviešanas cietušo aptaujas nav veiktas, tai skaitā individuālās cietušo aptaujas par viņu apmierinātību ar procesa virzītāju pakalpojumiem. Valsts policija saskarsmi ar cietušajiem vērtē divas reizes gadā un ietver rezultātus Pārskatā par nepilngadīgo noziedzības stāvokli, noziedzīgos nodarījumos cietušajiem bērniem un noziedzības novēršanas problēmām²³, kas tiek publiskots divas reizes gadā.

4. TIESĪBAS SAŅEMT INFORMĀCIJU NO PIRMĀ SAZIŅAS BRĪŽA AR KOMPETENTO IESTĀDI²⁴

Direktīvas pārņemšanas gaitā, tai skaitā izdarot grozījumus tiesību aktos, liela loma tika piešķirta tam, lai amatpersonas, kas tālāk praksē būs atbildīgas par šī tiesiskā

²⁰ Informācija un atbalsts noziegumos cietušajiem vai tiem, kuri ir bijuši nozieguma aculiecinieki. Iegūts no: <http://www.cietusajiem.lv/> [aplūkots 05.06.2018]

²¹ Informācija un atbalsts noziegumos cietušajiem vai tiem, kuri ir bijuši nozieguma aculiecinieki. Iegūts no: <http://www.cietusajiem.lv/> [aplūkots 05.06.2018]

²² Latvijas iedzīvotāju viktimizācijas aptauja (2012). Iegūts no: http://providus.lv/upload_file/Projekti/Kriminalitesibas/Victim%20support/Viktimizācijas_petijums_Fieldex_2012_Final.pdf [aplūkots 05.06.2018]

²³ Pārskats par nepilngadīgo noziedzības stāvokli, noziedzīgos nodarījumos cietušajiem bērniem un noziedzības novēršanas problēmām (2017). Iegūts no: <http://www.vp.gov.lv/?id=305&said=305> [aplūkots 05.06.2018]

²⁴ Direktīvas 2012/29/EU 4.pants.

regulējuma ieviešanu praksē, pašos pamatos izprastu tiesību normās ietvertās procedūras; lai amatpersonas saprastu, ka savlaicīgas informācijas nodrošināšana cietušajam un informācijas nodrošināšana visa kriminālprocesa gaitā ir viens no ceļiem, kā panākt lietas taisnīgu atrisinājumu. Proti, sasniegtu kriminālprocesa mērķus. Minētais nozīmē, ka Latvijā Direktīvas 4.pants ir ne tikai ieviests pilnā apjomā Kriminālprocesa likumā, uzliekot par pienākumu amatpersonām pēc savas iniciatīvas informēt noziedzīgā nodarījumā cietušo personu par piekļuvi medicīniskai palīdzībai, speciālistu atbalstu, tostarp psiholoģisko; procedūrām attiecībā uz to, kā sagatavot un iesniegt iesniegumu par noziedzīgu nodarījumu, un cietušā lomu šajos procesos; par cietušajiem pieejamajiem aizsardzības pasākumiem, pakalpojumiem un to saņemšanas kārtību; par cietušajiem pieejamajiem aizsardzības un juridiskajiem pakalpojumiem; kompensācijas saņemšanu un citiem, vienlaikus Latvijā ir veikta tiesību aizsardzības institūciju speciālistu apmācība par šo tiesību normu ieviešanas praktiskajiem aspektiem. Piemēram: no 2011. līdz 2013.gadam Latvijas nevalstiskā organizācija PROVIDUS²⁵ sadarbībā ar partneriem citās EU valstīs īstenoja projektu²⁶, lai stimulētu noziegumos cietušo Direktīvas optimālu ieviešanu gan Latvijā, gan citās Eiropas valstīs. Projekta mērķis bija sekmēt, lai cilvēki nekļūtu par noziedzīgu darbību upuriem, palielinot atbalstu cietušajiem un sekmējot taisnīgu un efektīvu valsts reakciju uz noziedzīgiem nodarījumiem, kuras ietvaros līdzsvarotas cietušā, likumpārkāpēja un visas sabiedrības intereses, kā arī izveidot un attīstīt Eiropas tiesiskajā vidē integrētu, visaptverošu cietušo atbalsta modeli Latvijai. Projekta aktivitāšu rezultātā tika izstrādāta materiālu pakete par cietušo tiesībām un vajadzībām, kā arī priekšlikumi sabiedrības drošības uzlabošanai, tai skaitā – informatīvās grafikas un publikācijas, publikācijas un raidījumi medijos, diskusijas un konferences (tiesību aizsardzības jomas speciālistiem un plašākai sabiedrībai), tika realizēti 2 pilotprojekti, kuros tika sniegts atbalsts reāliem noziegumos cietušajiem

²⁵ Nevalstiskā organizācija PROVIDUS. Iegūts no: <http://providus.lv/>
[aplūkots 05.06.2018]

²⁶ Projekts "Atbalsta sistēma noziegumos cietušajiem - Latvijā un citur". Iegūts no: <http://providus.lv/article/atbalsta-sistema-noziegumos-cietusajiem-latvija-un-citur>
[aplūkots 05.06.2018]

(atbalsta apli) un ieviestas nevardarbīgas komunikācijas un konfliktu risināšanas metodoloģijas citās nevalstiskās organizācijās (biedrības Dardedze un Skalbes), veikts starptautisks pētījums par labākajām metodēm 10 Eiropas valstīs cietušo atbalstam un izstrādātas rekomendācijas. Projekta laikā izglītojošos pasākumos iesaistīti vairāk nekā 2 tūkstoši dažādu speciālistu, tai skaitā policija, prokuratūra, probācijas dienests, cietumu sistēmas darbinieki un politikas veidotāji no Tieslietu, Iekšlietu un Labklājības ministrijām.

No 2013.gada līdz 2014.gadam Latvijā tika īstenots projekts "Uzlabojot cietušo tiesību aizsardzību: pieeja juridiskai palīdzībai"²⁷. Projekta mērķi bija palielināt informācijas pieejamību cietušajiem par juridisko palīdzību, lai veicinātu viņu tiesību aizsardzību (a); lai noteiktu vienotus standartus, kas risinātu noziegumos cietušo, lai iegūtu taisnīgu kompensāciju (b); pastiprināt praktiķu spējas nodarboties ar cietušajiem, īstenojot mācību kursu (c); lai atvieglotu informācijas sniegšanu par to pilsoņu kategorijām, kuras mazāk apzinās savas tiesības, jo īpaši lauku apvidu iedzīvotājus, izveidojot un piegādājot saziņas līdzekļu kopumu. Projekta rezultātā tika veikts labākās prakses apkopojums²⁸ 5 Eiropas valstīs (Latvija, Polija, Spānija, Bulgārija un Itālija), kas šobrīd tiek izmantots Latvijas praksē piemērojot spēkā esošās tiesību normas un ieviešot jaunas inovatīvas metodes darbā ar cietušajiem. Tādējādi Latvijā cietušo direktīvas pārņemšanas laikā bija pieejamas gan zināšanas par attīstāmo un labāko praksi citās Eiropas valstīs, gan zināšanas par principiem, uz kuriem balstoties uzlabojami tiesību akti, lai sasniegtu Direktīvā noteiktos mērķus. Tāpēc Latvijā Kriminālprocesa likumā ietvertās normas²⁹, kas saistītas ar noziedzīgos nodarījumos cietušo personu nodrošināšanu ar informāciju par viņu tiesībām tiek realizētas praksē.

²⁷Projekts "Uzlabojot cietušo tiesību aizsardzību: pieeja juridiskai palīdzībai". Iegūts no: <http://providus.lv/article/uzlabojot-cietuso-tiesibu-aizsardzibu-pieeja-juridiskai-palidzibai> [aplūkots 05.06.2018]

²⁸ Improving Protection of Victim's Rights: Access to Legal Aid. Research paper on the present legal framework and best practices (2014). Iegūts no: <http://victimsrights.eu/wp-content/uploads/2013/06/Report.pdf> [aplūkots 05.06.2018]

²⁹ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. 97.1., 96. pants. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 05.06.2018]

Lai aprakstītu, kā notiek tiesību normu praktiskā piemērošana Latvijā, tiek sniegts sekojošs *piemērs*: persona, kura cietusi no noziedzīga nodarījuma ierodas policijas iecirknī un ir tik uztraukusies, ka nespēj iesniegt policijas darbiniekam rakstisku ziņojumu. Policijas darbinieks pieņem no cietušās personas mutvārdu ziņojumu un reģistrē to, uz ko pamatojoties tiek uzsākts kriminālprocess konkrētā lietā. Cietušajam šajā brīdī tiek sniegta informācija par iespējām saņemt palīdzību, medicīniskā palīdzība un citi neatliekami jautājumi tiek kārtoti nekavējoties. Brīdī, kad persona oficiāli tiek atzīta par cietušo ar procesa virzītāja lēmumu, cietušajam tiek izskaidrotas tiesiskās sekas lēmumam kļūt par cietušo, kā arī tiek skaidrots, ka gadījumā, ja cietušais nevēlas būt cietušā statusā kriminālprocesā, viņam var piešķirt liecinieka statusu. Ja persona apliecina, ka vēlas juridiski būt par cietušo, par to tiek pieņemts lēmums un procesa virzītāja pienākums ir vēlreiz, cietušajam saprotamā valodā izskaidrot viņa tiesības. Tiek veikts izvērtējums par to, vai ir pamats personu atzīt par īpaši aizsargājamu cietušo. Neatkarīgi no tā, vai cietušais ir īpaši aizsargājams, vai nē policijas darbinieks viņu informē par to, kā saņemt valsts kompensāciju un, ja nepieciešams sniedz atbalstu pieteikuma aizpildīšanai; šajā laikā tiek noskaidrots, kādā valodā cietušais var pilnvērtīgi sazināties, ja nepieciešams tiek pieaicināts tulks; cietušajam šajā brīdī tiek izskaidrotas viņa tiesības neliecināt pret tuviniekiem, ierosināt izlīgumu, uzaicināt advokātu palīdzības saņemšanai un citas tiesības. Būtiski, ka personai pirmā kontakta laikā tiek sniegta rakstiski noformēta informācija, lai vēlāk varētu sazināties par sava kriminālprocesa gaitu. Praksē kriminālprocesa laikā cietušais tiek informēts regulāri par lietas gaitu, piemēram, ja lieta tiek tālāk nodota prokuratūrai kriminālvajāšanas uzsākšanai, vai lietā tiek pieņemti lēmumi, kas var skart cietušā tiesības; cietušais tiek informēts par brīdi, kad lieta tiek nodota izskatīšanai tiesā. Informācija cietušajam tiek nodrošināta dažādos veidos, ņemot vērā to, ka pirmā kontakta brīdī cietušais var būt afekta stāvoklī un viņam būs sarežģīti atcerēties vēlāk policijas darbinieka skaidrojumus. Šādos gadījumos labi darbojas otrs kontakts, kad cietušais sazinās atkārtoti ar policiju pēc pāris dienām, kad jau mierīgākos apstākļos saņem nepieciešamo informāciju, kas arī ir pieejama visās tiesību aizsardzības institūciju tīmekļa vietnēs un speciālajā vietnē noziegumos cietušajiem www.cietusajiem.lv vai zvanot pa tālruni 116006. Tālākā kriminālprocesa gaitā cietušais tiek regulāri informēts

par viņa tiesībām, atkarībā no tā, kādā stadijā³⁰ viņa lieta atrodas (pirmstiesas izmeklēšana, iztiesāšana pirmās instances tiesā, apelācijas vai kasācijas instancē). Tiesību aizsardzības institūciju speciālisti tiek apmācīti sadarbībai ar noziegumos cietušajiem, un tiem ir labi zināms, ka cietušie atšķirīgi uztver informāciju, proti – vieniem pietiek ar sākotnējiem policijas skaidrojumiem un tālākām darbībām tiek pieaicināts advokāts, citi dod priekšroku zvanīt cietušo atbalsta tālrunim vai lasīt informāciju interneta vietnēs.

No 2012.gada Latvijā nav veikti pētījumi vai aptaujas, lai pārlicinātos par to, vai izvēlētais informācijas pasniegšanas veids noziegumos cietušajiem ir pats labākais. Tomēr jāpiebilst, ka nevalstiskā organizācija Skalbes, kas uztur palīdzības tālruni noziegumos cietušajiem un portālu www.cietusajiem.lv analizē sava darba kvalitāti regulāri³¹, un pamatojoties uz viņu secinājumiem ir iespējams vairākos aspektos spriest par cietušo apmierinātību ar sniegtajiem pakalpojumiem.

5. CIETUŠĀ TIESĪBAS, IESNIEDZOT SŪDZĪBU³²

Šīs panta kontekstā praksē ir iespējamās divu veidu situācijas: *pirmā situācija*, kad persona ziņo par noziedzīgu nodarījumu policijai. Saskaņā ar likumu Par policiju³³ policijas pienākums ir reģistrēt iesniegumus un informāciju par noziedzīgiem nodarījumiem un citiem likumpārkāpumiem, par notikumiem, kuri apdraud personu vai sabiedrības drošību, un par tajos iesaistītajām personām, savlaicīgi reagēt uz sniegto informāciju, kā arī nodot kompetentām amatpersonām un institūcijām saņemto informāciju par personu vai sabiedrības drošību apdraudošiem notikumiem un sniegt atbalstu pretlikumīgu darbību upuriem. Par noziedzīgu nodarījumu

³⁰ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. 99.-101. pants. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 06.06.2018]

³¹ Vairāk informācijas par krīžu un konsultāciju centru Skalbes. Iegūts no: <http://www.skalbes.lv/> [aplūkots 06.06.2018]

³² Direktīvas 2012/29/EU 5.pants.

³³ Likums "Par policiju". Pieņemts: 04.06.1991. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/67957-par-policiju> [aplūkots 06.06.2018]

reģistrāciju un policijas atbildību šajā jomā Latvijā bijušas padziļinātas profesionālās diskusijas, kā rezultātā 2011.gadā Latvijas valdība ir pieņēmusi noteikumus par notikumu reģistrēšanas kārtību un policijas reaģēšanas laiku.³⁴ Noteikumi nosaka kārtību, kādā reģistrē iesniegumus un informāciju par noziedzīgiem nodarījumiem un citiem likumpārkāpumiem, par notikumiem, kuri apdraud personu vai sabiedrības drošību, un par tajos iesaistītajām personām, kā arī reģistrējamās informācijas apjomu un glabāšanas termiņus un policijas reaģēšanas laiku, ja saņemta informācija par pretlikumīgu rīcību. Policijas darbinieka pienākums ir nodrošināt ziņu iekļaušanu reģistrā tiešsaistes datu pārraides režīmā, kur tiek norādīta informācija par notikumu (laiks, vieta, notikušā apraksts) un ziņas par personu, kas sniegusi ziņojumu (tai skaitā par cietušajiem). Pēc informācijas pārbaudes un notikuma vietas apskates reģistrā nekavējoties papildus iekļauj ziņas par pieņemtajiem lēmumiem saistībā ar notikumiem, turpmāko nepieciešamo rīcību un policijas struktūrvienību, kurai tiek dots uzdevums veikt tālākās darbības saistībā ar notikušo. Pēc šī tiesiskā regulējuma ieviešanas praksē ir ļoti reti sastopami gadījumi, kad ziņas par noziedzīgu nodarījumu vai citu likuma pārkāpumu netiktu reģistrētas, jo šāda rīcība no policijas puses ir atzīstama par pretlikumīgu un amatpersonai, kas šādā veidā rīkojusies, piemērojama disciplinārā atbildība par amata tiešo pienākumu nepildīšanu. Ja policija pēc ziņojuma pieņemšanas un apstākļu noskaidrošanas konstatē, ka ir noticis noziedzīgs nodarījums, tā sazinās ar cietušo un informē viņu par viņa tiesībām tikt atzītam par cietušo kriminālprocesā. Turklāt persona, kas ziņojusi par notikumu tiek informēta par notikuma izmeklēšanas turpmāko virzību tai saprotamā valodā. Ja nepieciešams tiek pieaicināts tulks, kuru apmaksā no valsts budžeta līdzekļiem, taču visa lietvedība saskaņā ar minēto notikumu notiek valsts valodā (latviešu valodā). Policijas darbinieki izvērtē, vai cietušais saprot valsts valodu. Tas tiek veikts komunikācijas procesā, nekādi testi ar iespējamo cietušo netiek veikti. Ja persona spēj uzdot jautājumus un ir

Noteikumi par notikumu reģistrēšanas kārtību un policijas reaģēšanas laiku. Pieņemts: 20.03.2012. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/245629-noteikumi-par-notikumu-registresanas-kartibu-un-policijas-reagesanas-laiku> [aplūkots 06.06.2018]

acīmredzams, ka tā saprot tiesību aizsardzības iestādes speciālistus, tad nav pamata uzskatīt, ka pirmā kontakta laikā nepieciešams tulks.

Otrā situācija, ir pēc tam, kad ir uzsākts kriminālprocess un cietusī persona tiek atzīta par cietušo juridiski. Tad cietušajam ir Kriminālprocesa likumā noteiktās tiesības atkarībā no kriminālprocesa statusa – pirmstiesas izmeklēšana, lietas izskatīšana pirmās instances tiesā, apelācijas vai kasācijas instancē. Pirmstiesas kriminālprocesā cietušais iepazītas ar kriminālprocesa reģistru un viņam pieteikt noraidījumu tajā ierakstītajām amatpersonām, viņš ir tiesīgs iesniegt pieteikumus par izmeklēšanas un citu darbību veikšanu, iepazīties ar lēmumu par ekspertīzes noteikšanu pirms tā nodošanas izpildei un iesniegt pieteikumu par tā grozīšanu, ja ekspertīze tiek izdarīta pēc viņa paša pieteikumu. Pēc pirmstiesas kriminālprocesa pabeigšanas cietušais var saņemt to tiesai nododamās krimināllietas materiālu kopijas, kuri tieši attiecas uz noziedzīgu nodarījumu, ar kuru viņam nodarīts kaitējums, ja tās nav izsniegtas agrāk, vai ar prokurora piekrišanu iepazīties ar šiem krimināllietas materiāliem klātienē. Šajā procesa daļā cietušajam ir tiesības saņemt kriminālprocesa dokumentu (kas uz viņu attiecas) rakstveida tulkojumu. Lai nodrošinātu nepārtrauktus tulkošanas pakalpojumus saskaņā ar Direktīvas principiem tiesību aizsardzības iestādes (policija, tiesa, prokuratūra, ieslodzījuma vietu iestādes un probācijas dienests) savlaicīgi slēdz līgumus ar profesionāliem tulkiem, kas nodrošina tulkojumus rakstos un mutvārdos. Tiesību aizsardzības iestādes izvērtē no kādām valodām tulkojums ir nepieciešams, un attiecīgi piesaista tulku pakalpojumus. Praksē ir bijuši daži sarežģījumi gadījumos, kad ir bijušas nepieciešamas tādas valodas zināšanas, kuras pratēji Latvijā nav sastopami. Tomēr tie pēdējo desmit gadu laikā ir atsevišķi gadījumi un tā nav stabila tendence. Kā trešā kopējās saziņas valoda starp tiesību aizsardzības iestādēm un cietušajām personām visbiežāk Latvijā ir angļu un krievu valoda.

Sūdzību par kriminālprocesu veicošās amatpersonas rīcību vai jebkuru nolēmumu var iesniegt procesā iesaistītā persona, tai skaitā cietušais, kā arī persona, kuras tiesības vai likumīgās intereses ir aizskartas ar konkrēto rīcību vai nolēmumu. Kriminālprocesa likuma 24.nodaļā detalizēti noteikta sūdzību iesniegšanas kārtība,

amatpersonas, kam var pārsūdzēt konkrētus lēmumus, kā arī noteikti stingri termiņi šo sūdzību izskatīšanai.³⁵

6. TIESĪBAS SAŅEMT INFORMĀCIJU PAR SAVU LIETU³⁶

Kriminālprocesu *uzsāk* procesuāli pilnvarota amatpersona ar savu lēmumu, kurā norāda kriminālprocesa uzsākšanas iemeslu un pamatu; īsu nodarījuma aprakstu; personu, pret kuru uzsākts process, ja tāda ir zināma; iestādi vai konkrētu personu, kurai uzdots procesu virzīt. Šādā lēmumā var norādīt arī iestādi vai personu, kurai uzdots kriminālprocesu vadīt. Lēmums par kriminālprocesa uzsākšanu nav pārsūdzams. Informācija par kriminālprocesa uzsākšanu 24 stundu laikā tiek nosūtīta tai prokuratūras iestādei, kura ir atbildīga par izmeklēšanas uzraudzību, kā arī personai, kas bija iesniegusi ziņas par noziedzīgo nodarījumu (cietušajam). Ja saistībā ar personas ziņojumu ir pieņemts *atteikums uzsākt kriminālprocesu*, tad par to paziņo personai, kura iesniedza ziņas par iespējamu noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Ja pieņemts motivēts rakstveida lēmums, personai, kas ziņojusi par iespējamo noziedzīgo nodarījumu, nosūta lēmuma kopiju. Šādu procesa virzītāja lēmumu persona, kas ziņojusi par iespējamu noziedzīgu nodarījumu, var pārsūdzēt prokuroram 10 dienu laikā pēc rakstiskā paziņojuma saņemšanas.

Par savu lietu cietušajam ir tiesības saņemt informāciju uzreiz pēc atzīšanas par cietušo, tai skaitā saņemt informāciju par kontaktpersonu, kas cietušajam sniedz skaidrojumus par procesa virzību viņa lietā.³⁷ Cietušais var saņemt skaidrojumus par e-pastu, telefoniski vai arī lietojot oficiālo saraksti (nosūtot un saņemot vēstules), tai skaitā izmantojot elektronisko parakstu. Amatpersonai, kurai ir pienākums uzturēt saziņu ar cietušo, vienlaikus ir pienākums arī izskaidrot cietušajam saprotamā valodā

³⁵ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 06.06.2018]

³⁶ Direktīvas 2012/29/EU 6.pants.

³⁷ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 06.06.2018]

un veidā viņa tiesības un pienākumus konkrētās situācijās, kas ir saistītas ar kriminālprocesa īstenošanu. Turklāt cietušajiem ir tiesības pieprasīt un saņemt dokumentāciju, kas atrodas viņa lietā, saņemt to tiesai nododamās krimināllietas materiālu kopijas, kuri tieši attiecas uz noziedzīgu nodarījumu no kura cietis cietušais, pieteikt izmeklēšanas tiesnesim lūgumu iepazīstināt viņu ar speciālo izmeklēšanas darbību materiāliem, kuri netiek pievienoti krimināllietai (pirmdokumentiem).³⁸ Jebkuram procesa virzītāja (policijai, prokuratūrai un tiesai) ir ne tikai pienākums pildīt likumā noteikto attiecībās ar cietušajiem, bet arī skaidrot cietušā tiesības attiecībā uz konkrētām darbībām vai amatpersonu lēmumiem.

Tai skaitā īpaši aizsargājamiem cietušajiem ir tiesības lūgt un saņemt informāciju par apcietinātās vai notiesātās personas, kura radījusi viņam kaitējumu, atbrīvošanu vai izbēgšanu no ieslodzījuma vietas vai īslaicīgās aizturēšanas vietas, ja pastāv apdraudējums cietušajam un nepastāv kaitējuma risks apcietinātajai vai notiesātajai personai. Tas vienlaikus ir arī pasākums, kas tiek veikts īpaši aizsargājama cietušā aizsardzībai. Šī pasākuma mērķis ir nodrošināt, lai cietušais tiktu brīdināts par to, ka persona vairs neatrodas ieslodzījuma vietā un pēc iespējas novērstu atkārtota apdraudējuma iespējamību. Saskaņā ar Direktīvu cietušajiem pēc viņu lūguma vajadzētu sniegt konkrētu informāciju par likumpārkāpēja atbrīvošanu vai izbēgšanu, vismaz gadījumos, kad varētu rasties apdraudējums cietušajiem. Jāņem vērā, ka personai pēc soda izciešanas ir atkal jāiekleļaujas sabiedrībā, un plaša informācijas izplatīšana par to, ka persona ir atbrīvota no ieslodzījuma vietas, var personai kaitēt un apgrūtināt tās resocializāciju. Attiecīgi likums paredz minētās informācijas sniegšanu cietušajiem gadījumos, kad reāli varētu pastāvēt atkārtota apdraudējuma risks īpaši aizsargājamam cietušajam un vienlaikus nepastāv kaitējuma risks apcietinātajam vai notiesātajam. Šādi gadījumi ir, piemēram, kad noticis ļoti personīgs aizskārums vai arī vainīgais un cietušais ir pazīstami, persona cietusi no noziedzīga nodarījuma, kas vērsts pret personas tikumību vai dzimumneaizskaramību, vai no cilvēku tirdzniecības; persona cietusi no noziedzīga nodarījuma, kas saistīts ar

³⁸ Ibid.

vardarbību vai vardarbības piedraudējumu un kuru izdarījusi persona, kas ir pirmajā vai otrajā radniecības pakāpē, laulātais vai bijušais laulātais, persona, ar kuru cietušais ir vai ir bijis neregistrētās laulāto attiecībās vai persona, ar kuru cietušajam ir kopīga (nedalīta) saimniecība.³⁹

Latvijas tiesību akti nesatur tādu jēdzienu kā “cietušā loma piemērojamos procesos”⁴⁰ (angļu val. - *role in proceedings applied*) kriminālprocesā. Cietušajam ir visas likumā noteiktās tiesības, lai aizstāvētu savas ar likumu noteiktās intereses un šo tiesību realizāciju praksē nedrīkst traucēt neviens cits procesa dalībnieks, citādi tas būtu pretrunā ar vispārējiem kriminālprocesa principiem. Turklāt likums nepārprotami uzliek amatpersonām visā kriminālprocesa laikā pienākumu sniegt cietušajam atbalstu viņa tiesību un interešu īstenošanā, tai skaitā skaidrojot cietušā tiesības veidā, ko vislabāk saprot cietušais. Lai nodrošinātu šo nosacījumu realizāciju praksē, tiesību aizsardzības iestāžu speciālistiem tiek nodrošinātas regulāras apmācības saskarsmē ar cietušajiem, tai skaitā speciālisti tiek apmācīti par no noziedzīgiem nodarījumiem cietušo personu saskarsmes psiholoģiskajām īpatnībām, kā arī par pirmā kontakta tehnikām.

7. TIESĪBAS UZ MUTISKO UN RAKSTISKO TULKOJUMU⁴¹

Kriminālprocess Latvijā notiek valsts (latviešu) valodā. Personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, cietušajam un viņa pārstāvim, lieciniekam, speciālistam, ekspertam, revidentam, kā arī citām personām, kuras procesa virzītājs iesaistījis kriminālprocesā, ja tās neprot valsts valodu, procesuālo darbību veikšanas laikā ir tiesības lietot valodu, kuru šīs personas prot, un bez atlīdzības izmantot tulka palīdzību, kura piedalīšanos

³⁹ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 06.06.2018]

⁴⁰ Autoru piezīme: šāds jēdziens tika piedāvāts šī pētījuma metodoloģijas ietvaros. Tas nesakrīt ar Latvijas kriminālprocesaālajā tiesiskajā regulējumā ietvertu jēdzienu par cietušo lomu kriminālprocesā., jo metodoloģijā piedāvātais jēdziens bija plašāks. Minētā dēļ autores pieturējušās pie tā cietušo tiesību jēdziena izpratnes, kas pastāv Latvijas krimināltiesību un kriminālprocesa tiesību normās.

⁴¹ Direktīvas 2012/29/EU 7.pants.

nodrošina procesa virzītājs. Pirmstiesas procesā izmeklēšanas tiesnesim vai tiesai piekritīgu jautājumu izlemšanā tulka piedalīšanos nodrošina izmeklēšanas tiesnesis vai tiesa.⁴² Kriminālprocesā iesaistītajai personai, kura neprot valsts valodu, likumā paredzētajos gadījumos izsniedzot procesuālos dokumentus, nodrošina to tulkojumu personai saprotamā valodā. Amatpersona, kura veic kriminālprocesu, var veikt atsevišķu procesuālo darbību citā valodā, pievienojot procesuālā dokumenta tulkojumu valsts valodā. Kriminālprocesā citā valodā saņemtās sūdzības tiek tulkotas valsts valodā tikai nepieciešamības gadījumā, kuru nosaka procesa virzītājs. Nosacījumi par personas tiesībām lietot valodu, kuru šī persona prot, un bez atlīdzības izmantot tulka palīdzību attiecas arī uz personām, kurām ir dzirdes, runas vai redzes traucējumi. Šādām personām, likumā paredzētajos gadījumos izsniedzot procesuālos dokumentus, nodrošina šo dokumentu pieejamību tām saprotamā valodā vai veidā, ko persona spēj uztvert.

No pētījuma laikā aptaujātajiem praktiķiem tika noskaidrots, ka būtiskas problēmas tulka pakalpojumu nodrošināšanā Latvijā patlaban nav. Iespējams, ka tas ir tāpēc, ka lielākā daļa tiesību aktu Latvijā ir pieejama tiešsaistē jebkuram interesentam, tai skaitā angļu valodā, bet saziņai kriminālprocesā lielāko daļu (izņemot valsts valodu, kurā notiek process) tiek lietota angļu un krievu valoda. Kriminālprocesa likums nosaka, kuros gadījumos tiek nodrošināta mutiska tulkošana, bet kuros gadījumos ir nepieciešams tulkot dokumentus rakstveidā. Situācija, kurā iestādes piemērotu ierobežotu pieeju procesuālo materiālu vai mutvārdu tulkošanai, Latvijā nav konstatēta. Ja tāda tiktu konstatēta, tā būtu uzskatāma par nesamērīgu cietušā tiesību ierobežojumu, un amatpersonai, kas pieļautu šādu rīcību varētu tikt piemērota disciplinārā atbildība. Pētījumā aptaujātie speciālisti norādīja, ka viņu praksē nav sastapti gadījumi, kad cietušajam būtu liegts mutisks un rakstisks tulkojums, jo tas nepamatoti pagarina lietas izskatīšanu.

⁴² Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 06.06.2018]

Piemēram:

- a) cietušajam tiesa nodrošina iespēju iepazīties ar nolēmumu, izmantojot tulka palīdzību. Ja cietušais, kurš neprot valsts valodu un kura pastāvīgā dzīvesvieta ir ārvalstī, ir pieteicis lūgumu saņemt nolēmuma rakstveida tulkojumu, procesa virzītājs nosūta cietušajam minētā nolēmuma rakstveida tulkojumu⁴³.
- b) ja tiek pieņemts lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu, tad cietušajam, kurš neprot valsts valodu un kura pastāvīgā dzīvesvieta ir ārvalstī, ir tiesības pieteikt lūgumu saņemt lēmuma par procesa izbeigšanu rakstveida tulkojumu, procesa virzītājs to nosūta cietušajam rakstveida tulkojuma veidā⁴⁴.
- c) Ja procesa virzītājs ir pieņēmis priekšrakstu par sodu, tad viņš nosūta cietušajam priekšraksta par sodu kopiju un paziņo par viņa tiesībām iepazīties ar krimināllietas materiāliem, kā arī pārsūdzēt pieņemto lēmumu 10 dienu laikā pēc paziņojuma saņemšanas dienas. Ja cietušais, kurš neprot valsts valodu un kura pastāvīgā dzīvesvieta ir ārvalstī, ir pieteicis lūgumu saņemt priekšraksta par sodu rakstveida tulkojumu, procesa virzītājs nosūta cietušajam minētā priekšraksta rakstveida tulkojumu⁴⁵.

Cietušo tiesības uz rakstveida (mutvārdu) tulkojumu pēc būtības neatšķiras no aizdomās turētās, apsūdzētās vai tiesājamās personas tiesībām. Minētās tiesības atšķiras tikai vienā aspektā, gadījumos, kad personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tikšanās laikā ar aizstāvi tiek nodrošināta tulka palīdzība.⁴⁶ Šie, 2013.gadā pieņemtie ministru kabineta noteikumi noteic personas, kam ir tiesības uz aizstāvību īpašās tiesības uz tulku, kad nepieciešams sagatavoties pratināšanai, rakstisku sūdzību un citu procesuālo dokumentu sastādīšanai, kā arī apelācijas un kasācijas sūdzību sastādīšanai. Minētā kartība izveidota, lai persona varētu vispār kopumā īstenot savas

⁴³ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 06.06.2018]

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Kartība, kādā personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tikšanās laikā ar aizstāvi tiek nodrošināta tulka palīdzība. Pieņemts: 19.11.2013. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/262621-kartiba-kada-personai-kurai-ir-tiesibas-uz-aizstavibu-tiksanas-laika-ar-aizstavi-tiek-nodrosinata-tulka-palidziba> [aplūkots 06.06.2018]

tiesības uz aizstāvību. Cits jautājums ir par samērību, ja tiek prezumēts, ka cietušā tiesības ir vienlīdz būtiskas, tad šāda kārtība un atbalsts būtu piemērojams arī cietušajam. Taču tāda regulējuma patlaban nav.

8. TIESĪBAS UZ PIEKĻUVI CIETUŠO ATBALSTA DIENESTAM⁴⁷

Latvijas cietušo atbalsta modeli šobrīd var nosaukt par vienas pieturas aģentūru, ko realizē nevalstiskā organizācija Skalbes⁴⁸, kas nodrošina uzticības tālruņa darbību noziegumos cietušajiem 16006 un portālu⁴⁹ www.cietusajiem.lv. Nevalstiskā organizācija darbojas uz valsts deleģējuma un finansējuma pamata. Uzticības tālrunis strādā diennakts režīmā no 2016.gada 1.janvāra, bet psihologa konsultācijas var saņemt no plkst. 9:00 – 17:00 arī klātienē. Personai, kas ir cietusi ir iespēja vērsties tiesību aizsardzības iestādēs, tai skaitā izmantojot tiešsaistes formas, ko piedāvā vietne www.cietusajiem.lv, kā arī zvanīt uz krīzes tālruni. 2017.gadā nevalstiskā organizācija Skalbes ieviesusi arī tiešsaistes čatu, kur klienti var uzdot jautājumus un nekavējoties saņemt atbildes, pirmajos divos gados čatā saņēmuši pakalpojumus 152 cilvēki. Atbalsta tālrunis kā pakalpojuma forma tika izvēlēts apzināti, jo tas sevī ietver elastīgu pakalpojumu, kas vienlaikus ir vienas pieturas aģentūra, tas ir pieejams nekavējoties, ir bez maksas, anonīms, pakalpojumu sniedz profesionālo sagatavoti konsultanti, kas savus klientus uzklausa bez nosodījuma un pārmetumiem. Vienlaikus atbalsta tālruņa speciālistiem ir plašs sadarbības partneru tīkls, apzināti speciālistu visā valsts teritorijā, tādējādi pastāv iespējas sniegt cietušajiem padomu par pakalpojumu saņemšanu savas dzīves vietas tuvumā. Līdz ar to, atbalsta tālrunis īsteno šādas funkcijas: nodrošina emocionālo atbalstu, sniedz psiholoģisko atbalstu pēc traumatiskas pieredzes, skaidro personām, kas cietušas no prettiesiskiem nodarījumiem viņu tiesības, pienākumus un sniedz informāciju par atbalsta saņemšanas iespējām citās iestādēs. Tomēr tālruņa formātam ir arī noteikti

⁴⁷ Direktīvas 2012/29/EU 8.pants.

⁴⁸ Skalbes. Iegūts no: <http://www.skalbes.lv/> [aplūkots 08.06.2018]

⁴⁹ Cietušajiem.lv. Iegūts no: <http://www.cietusajiem.lv/> [aplūkots 08.06.2018]

ierobežojumu patreizējā izpildījumā, jo atbalsta tālruņa speciālisti: nepieņem iesniegumus no personām par noziedzīgiem nodarījumiem; netiekas ar klientiem klātienē un nepiedāvā jurista pakalpojumus. Atbalsta tālruņa speciālisti visbiežāk iesaka iestādes vai speciālos dienestus, pie kā ir iespējams meklēt palīdzību konkrētās situācijās. Visbiežāk ieteiktās iestādes ir policija, sociālais dienests, Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, Valsts darba inspekcija, Juridiskās palīdzības administrācija un krīzes centri. Saskaņā ar Skalbes veiktās cietušo atbalsta tālruna analīzes rezultātiem, visbiežāk pēdējo divu gadu laikā cietušajiem ir bijis vajadzīgs atbalsts pēc traumatiskas pieredzes vai gaidot izmeklēšanas rezultātus, pamudinājums vērsties tiesību aizsardzības iestādēs vai sociālajā dienestā, cietušo tiesību skaidrojums un informācija par pieejamo atbalstu (juridisko, psiholoģisko un materiālo). Daudzi klienti zvina atkārtota atbalsta saņemšanai.

2016.gadā cietušo atbalsta tālrunis bija saņēmis 1568 zvanus, bet 2017.gadā 1630 zvanus; lielākā daļa no zvanītājiem ir bijušas sievietes, proti: 2016.gadā 1012 sievietes un 556 vīrieši, bet 2017. gadā 1171 sieviete un 459 vīrieši. Starp iemesliem, kuru dēļ personas ir vērsušās cietušo atbalsta dienestā (zvanījušas uz tālruni) pirmajā vietā ir vardarbība ģimenē, ekonomiska rakstura aizskārumi un krāpšana, zādzības, atkārtoti vardarbības draudi, smagi miesas bojājumi, huligānisms, ceļu satiksmes negadījumi, laupīšanas, korupcijas gadījumi, izvarošanas un citi.

Valsts uzņemas atbildību par cietušo atbalsta tālruņa darbību, izvirza tālruņa speciālistiem prasības, kas ir saskaņā ar Latvijas Republikas tiesību normām un cietušo Direktīvas prasībām, kā arī regulāri kontrolē pakalpojumu kvalitāti (to veic valsts iestāde Juridiskās palīdzības administrācija, pamatojoties uz līgumu). Vienlaikus uzticības tālruņa speciālistiem ir pienākums regulāri celt savu kvalifikāciju un veikt sava pakalpojuma popularizēšanu. Tā pēdējo divu gadu laikā nevalstiskās organizācijas Skalbes pārstāvji ir piedalījušies *Victim Support Europe*⁵⁰ rīkotajās konferencēs –

⁵⁰ Autoru piezīme: *Victim Support Europe* sākot no 1990.gada ir vadošā sabiedriskā organizācija Eiropā, kas darbojas ar mērķi sniegt kvalitatīvu atbalstu personām, kas cietušas no noziedzīgiem nodarījumiem un attīstīt viktimizācijas prevenciju. Šo mērķi organizācija sasniedz sadarbojoties ar Eiropas Savienības un citu valstu cietušo aizsardzības institūcijām un tiesību aizsardzības iestādēm, tai skaitā sekmē

2016.gadā Nīderlandē, bet 2017.gadā Īrijā; pagājušā gadā organizējuši plašas starpinstitutionālās mācības “Vardarbībā cietušo tiesiskā aizsardzība, tiesību akti un to piemērošana tiesu un policijas praksē”. Vienlaikus veikti tālruņa popularizēšanas pasākumi izmantojot dažādas vides reklāmas (autobusa pieturās, uz sabiedriskā transporta līdzekļiem), reklāmas televīzijas kanālos un radio, veidotas publikācijas medijos, sadarbībā ar policijas iestādēm izveidoti informatīvie bukleti, kas nonāk pie personām, kas ziņo par noziedzīgiem nodarījumiem.

Blakus augstāk aprakstītajam universālajam pakalpojumam pastāv speciālie atbalsta mehānismi cilvēktirdzniecības upuriem un bērniem, kas cietuši no noziedzīgiem nodarījumiem. Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un kritērijiem personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri⁵¹. Pakalpojumu sniegšanu koordinē Sociālās integrācijas valsts aģentūra. Aģentūra pieņem lēmumu par pakalpojumu sniegšanu vai atteikumu sniegt pakalpojumus, kā arī veido sniegto pakalpojumu datubāzi. Pakalpojumus sniedz pakalpojumu sniedzējs, kas reģistrēts sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistrā un atbilst normatīvajos aktos par sociālo pakalpojumu sniedzējiem noteiktajām prasībām. Pakalpojumu kurss vienai personai ir līdz 180 kalendāra dienām. Papildus persona (cietušais vai liecinieks) var saņemt piecas pakalpojumu sniedzēja konsultācijas divu gadu laikā pēc pakalpojumu kursa beigām. Ja persona kriminālprocesa par cilvēku tirdzniecību ietvaros ar procesa virzītāja lēmumu ir atzīta par cietušo vai tai piešķirts liecinieka statuss, ja attiecīgā persona nevēlas, lai to atzīst par cietušo, un to apliecina tiesībaizsardzības institūcijas izsniegta izziņa, attiecīgajai personai papildus pēc pakalpojumu kursa beigām ir tiesības saņemt atbalstu saistībā ar uzsākto kriminālprocesu – psiho-sociālu palīdzību, tai skaitā individuālas jurista, sociālā darbinieka, psihologa konsultācijas, tulka pakalpojumus, palīdzību juridisko

starptautisko tiesību aktu ieviešanu, vienotu izpratni par tiesību normu piemērošanu praksē. Vairāk informācijas: <https://victimsupport.eu/about-us/> [aplūkots 27.06.2018]

⁵¹ Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un kritērijiem personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri. Pieņemts: 30.10.2006. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/147113-noteikumi-par-kartibu-kada-cilveku-tirdzniecibas-upuri-sanem-socialas-rehabilitacijas-pakalpojumu-un-kriterijiem-personas> [aplūkots 08.06.2018]

dokumentu noformēšanā un, ja nepieciešams, – pārstāvību tiesā, nepārsniedzot 150 stundu gadā. Ja persona saņem valsts nodrošināto juridisko palīdzību, attiecīgajai personai kā atbalstu saskaņā ar šiem noteikumiem ir tiesības saņemt sociālā darbinieka un psihologa konsultācijas, kā arī, ja nepieciešams, tulka pakalpojumus šajās konsultācijās.⁵²

Noteikumi “Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām” nosaka no valsts budžeta finansētu sociālās rehabilitācijas pakalpojumu veidus, apjomu, saturu, ko sniedz no vardarbības cietušām pilngadīgām personām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām, pakalpojumu saņemšanas nosacījumus un piešķiršanas kārtību. No vardarbības (fiziskas, seksuālas, ekonomiskas vai emocionālas vardarbības vai fiziskas vai seksuālas vardarbības draudiem, vai vardarbīgas kontroles) cietušām pilngadīgām personām tiek sniegti pakalpojumi, kuru mērķis ir: nodrošināt psiho-sociālu palīdzību; novērtēt apdraudējumu un plānot drošības pasākumus; motivēt personu sociālās funkcionēšanas spēju (ierobežotas personas spējas strādāt, aprūpēt sevi, iekļauties sabiedrībā) atjaunošanai vai uzlabošanai; nostiprināt vai atjaunot personas sociālās funkcionēšanas spējas. Pakalpojumu sniedz iespējami tuvu personas dzīvesvietai, izņemot gadījumu, ja persona izteikusi pamatotu vēlmi saņemt pakalpojumu citā administratīvajā teritorijā vai tas nepieciešams personas drošības apsvērumu dēļ.⁵³ Minētos pakalpojumus sniedz sociālais dienests vai šī dienesta speciāli algoti pakalpojumu sniedzēji.

Trešais speciālais, valsts finansētais, pakalpojums ir paredzēts bērniem, kuri ir prettiesisku darbību – noziedzīga nodarījuma, ekspluatācijas, seksuālas izmantošanas, vardarbības vai jebkādas citas nelikumīgas, cietsirdīgas vai cieņu aizskarošas darbības

⁵² Ibid.

⁵³Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām. Pieņemts: 23.12.2014. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/271251-socialas-rehabilitācijas-pakalpojumu-sniegšanas-kartiba-no-var darbības-cietusam-un-var darbību-veikusam-pilngadīgām-personām> [aplūkots 08.06.2018]

upuri⁵⁴. Šo valsts finansēto programmu realizē nevalstiskā organizācija, nodibinājums "Latvijas Bērnu fonds"⁵⁵. Ja ārstniecības iestādē sniegta palīdzība bērnam, kuram konstatētas iespējamās vardarbības sekas, ārstniecības iestāde nekavējoties par to ziņo policijai un pašvaldības sociālajam dienestam. Ja bāriņtiesai radušās aizdomas, ka bērns cietis no vecāku vardarbības, tā informē pašvaldības sociālo dienestu un pēc tam, kad bērns saņēmis nepieciešamo ārstēšanu un medicīnisko rehabilitāciju, nosūta bērnu pie psihologa vai sociālā darbinieka, kurš izvērtē un nosaka, vai bērnam nepieciešama sociālā rehabilitācija. Ja ir aizdomas, ka bērns no vardarbības cietis bērnu aprūpes iestādē, sociālās korekcijas izglītības iestādē vai ieslodzījuma vietā (turpmāk – iestāde), iestādes vadītājs, bērna vecāki, audžuģimene vai aizbildņi par to informē bāriņtiesu, pašvaldības sociālo dienestu un pieprasa psihologa vai sociālā darbinieka atzinumu par cietušo bērnu. Psihologs vai sociālais darbinieks pēc cietušā bērna vecāka, aizbildņa, iestādes vadītāja, audžuģimenes vai bāriņtiesas pieprasījuma 10 dienu laikā sniedz atzinumu. Atzinumā norāda informāciju vai - bērnam ir psiholoģiskas traumas pazīmes; nepieciešamie sociālās rehabilitācijas pasākumi; sociālo rehabilitāciju vēlams saņemt bērna dzīvesvietā vai iestādē, vai sociālās rehabilitācijas institūcijā; vai bērnam ir nepieciešams sociālās rehabilitācijas kurss līdz 30 dienām vai komplekss sociālās rehabilitācijas kurss līdz 60 dienām sociālās rehabilitācijas institūcijā; vai nepieciešams, lai sociālās rehabilitācijas institūcijā kopā ar bērnu uzturētos viņa ģimenes loceklis vai persona, kas bērnu aprūpē, ņemot vērā bērna psiholoģisko stāvokli un vecumu.⁵⁶ Saskaņā ar šo novērtējumu tiek sniegts atbalsts minētās mērķa grupas bērniem.

Trešais veids ir dažādas speciālistu konsultācijas, ko nodrošina pašvaldības sociālais dienests. Lai saņemtu šīs konsultācijas pašam cietušajam ir jāvēršas pašvaldībā pēc savas dzīves vietas pēc palīdzības. Pieejamo pakalpojumu loks pašvaldībās variē un ir atkarīgs no pieejamā finansējuma. Minētais nozīmē, ka var

⁵⁴Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām. Pieņemts: 22.12.2009. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/202912-kartiba-kada-nepieciesamo-palidzibu-sniedz-bernam-kurs-cietis-no-prettiesiskam-darbibam> [aplūkots 08.06.2018]

⁵⁵ Latvijas bērnu fonds. Iegūts no: <http://www.lbf.lv/> [aplūkots 08.06.2018]

⁵⁶ Ibid.

izveidoties situācija, kurā no līdzīgiem noziedzīgiem nodarījumiem cietušās personas var saņemt atšķirīga apjoma, satura un kvalitātes atbalsta pasākumus, vai nesaņemt tos vispār, ja pašvaldībā, kur cietušais dzīvo, tāda pakalpojuma nav. Tieši šī apsvēruma dēļ, Direktīvas pārņemšanas laikā bija sarežģītas diskusijas par nepieciešamību, iespējamību izveidot vienotu valsts nodrošinātu pakalpojumu grozu noziegumos cietušajām personām, ko administrē valsts iestāde. Taču šāds risinājums bija arī smagnējs Latvijas apstākļiem, gan no pārvaldības, gan izmaksu viedokļiem, tāpēc risinājums palika pie augstāk aprakstītā modeļa, kurā ir a) universāls kontaktpunkts (uzticības tālrunis, un tīmekļa vietne); b) speciāli izveidoti pakalpojumi bērniem un pieaugušajiem, kas cietuši no jebkāda veida vardarbības, tai skaitā šāda rakstura noziedzīgiem nodarījumiem un c) cilvēktirdzniecības upuriem.

Kvalitātes standarti tiek noteikti šajā nodaļā minētajos normatīvajos aktos, kā arī līgumos ar atsevišķiem speciālistiem vai organizācijām, tie nav atrunāti kādā atsevišķā dokumentā un nav apkopoti vienuviet. Līdz ar to ir visai sarežģīti novērtēt sistēmas kvalitatīvo sniegumu valstī kopumā, jo sevišķi, apstākļos, kad netiek veiktas sabiedriskās aptaujas, lai konstatētu vai cietušajiem sniegtie pakalpojumi ir atbilstoši veidoti viņu vajadzībām.

9. CIETUŠO ATBALSTA DIENESTU ATBALSTS⁵⁷

Noziegumos cietušās personas var saņemt dažāda rakstura sociālos pakalpojumus savā dzīves vietā, vai ārpus tās, proti: aprūpi mājās, rehabilitāciju dzīvesvietā, dienas aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās, grupu dzīvokļos (grupu mājās), servisa dzīvokļos, naktspatversmēs vai patversmēs, krīzes centros vai ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās atbilstoši savām vajadzībām.⁵⁸ Aprūpe mājās tiek nodrošināta personām, kas sava veselības stāvokļa dēļ nespēj pašas

⁵⁷ Direktīvas 2012/29/EU 9.pants.

⁵⁸ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. Pieņemts: 31.10.2002. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/68488-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-likums> [aplūkots 08.06.2018]

pārvietoties. Aprūpi var nodrošināt gan pašvaldības apmaksāts speciālists, gan kāds no ģimenes locekļiem. Ja personai nepieciešams atbalsts un integrācija sabiedrībā, sociālais dienests vai sociālās rehabilitācijas pakalpojuma sniedzējs katrai sociāli rehabilitējamai personai izstrādā un īsteno individuālās sociālās rehabilitācijas plānu. Turklāt dienas aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas nodrošina aprūpi un iespēju iesaistīties fiziskās un garīgās aktivitātēs senioriem, invalīdiem ar fiziska rakstura traucējumiem, personām ar garīga rakstura saslimšanām, kā arī personām pēc smagām, ilgstošām slimībām. Grupu mājas (dzīvokļa), pusceļa mājas, servisa dzīvokļa un sociālās rehabilitācijas centra pakalpojumi ir pieejami personām, kurām nepieciešams atbalsts un integrācija sabiedrībā. Savukārt, ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas nodrošina klientam mājokli, nepieciešamā līmeņa sociālo aprūpi un sociālo rehabilitāciju, nepieciešamības gadījumā arī ārstniecības pakalpojumus. Ilgstoša aprūpe tiek nodrošināta bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem, senioriem, kuru nevar sevi aprūpēt, kā arī personām ar dažāda rakstura funkcionāliem traucējumiem, ja nav iespējama šo personu aprūpe mājās. Uzskaitītie pakalpojumi ir pieejami arī noziegumos cietušajām personām, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā radies kaitējums ir radījis augstāk uzskaitītās smagās sekas veselībai. Attiecīgos pakalpojumus nodrošina gan pašvaldības un nevalstiskais sektors, gan valsts institūcijas kā kompleksu pakalpojumu. Direktīvas 9.panta 1.punktā definētos pakalpojumus sniedz biedrība Skalbes, kas nodrošina noziegumos cietušo atbalsta tālruni 116006, Tieslietu ministrijas iestāde Juridiskās palīdzības administrācija un Valsts policija (kriminālprocesa ietvaros).

Cietušajiem, kuriem nepieciešams patvērums vai ir vajadzīga droša vieta sekundāras un atkārtotas viktimizācijas, iebiedēšanas un atriebības riska dēļ, tiek piedāvāti krīzes centru un patversmju pakalpojumi. Krīzes centri atrodas visā valsts teritorijā⁵⁹ un to darbība ir specializēta, proti, ir specialie krīzes centri bērniem⁶⁰, no vardarbības cietušajiem abu dzimumu pieaugušajiem, cietušajiem no

⁵⁹ Krīzes centri. Iegūts no: <http://www.cietusajiem.lv/lv/krizes-centri/> [aplūkots 10.06.2018]

⁶⁰ Latvijas Bērnu fonds. Iegūts no: <http://www.lbf.lv/> [aplūkots 10.06.2018]

cilvēktirdzniecības, patvēruma meklētājiem⁶¹ un citi. Tā, piemēram, atbalstu cietušajiem ar īpašām vajadzībām, tai skaitā, no seksuālas vardarbības, no vardarbības tuvās attiecībās cietušajiem, tostarp atbalstu traumu gadījumos un konsultācijas sniedz 15 krīžu centri dažādos Latvijas novados, ir arī specializēta konsultatīva institūcija vardarbībā cietušām sievietēm “Centrs Marta”.⁶² Šo krīzes centru darbības apraksti un kontakti ir ievietoti tīmekļa vietnē www.cietusajiem.lv, kā arī atbildīgo valsts institūciju tīmekļa vietnēs. Cietušo atbalsta tālruņa darbinieki, kā arī policijas speciālisti pirmā kontakta brīdī ar cietušo, iesaka atbilstošu pakalpojuma veidu. Bez tam, noziegumā cietusī persona (arī liecinieki) apdraudējuma gadījumā var saņemt atbalstu liecinieku aizsardzības programmas ietvaros.⁶³

Gultu skaitu patversmēs nenoteic valstī vienota minimāla prasība noteiktam gultu daudzumam uz vienu iedzīvotāju, to noteic katra pašvaldība, atbilstoši šī pakalpojuma nepieciešamībai konkrētajā teritorijā.

Visiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem, tai skaitā krīzes centriem un patversmēm, tiek izvirzītas vienādas kvalitātes prasības atbilstoši šo pakalpojumu sniedzēju darbības veidam.⁶⁴ Šīs prasības ir apstiprinājis Latvijas Republikas Ministru kabinets un tās darbojas visā valsts teritorijā.

10. TIESĪBAS TIKT UZKLAUSĪTAM⁶⁵

Cietušā tiesības kriminālprocesā nosaka Kriminālprocesa likuma 6.nodaļa. Cietušajai personai visa kriminālprocesa gaitā ir plašas tiesības, tai skaitā sniegt liecības, iesniegt pierādījumus, proti, tiesības īstenot savas intereses līdz pat notiesājoša sprieduma spēkā stāšanās brīdim. Cietušais, ņemot vērā viņam nodarīto

⁶¹ Patvēruma “Drošā māja”. Iegūts no: <http://www.patverums-dm.lv/> [aplūkots 10.06.2018]

⁶² Centrs Marta. Iegūts no: <http://www.marta.lv/index.php?langs=1800> [aplūkots 10.06.2018]

⁶³ Personu speciālās aizsardzības likums. Pieņemts: 01.10.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/109241-personu-specialas-aizsardzibas-likums> [aplūkots 10.06.2018]

⁶⁴ Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem. Pieņemts: 13.06.2017. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/291788-prasibas-socialo-pakalpojumu-sniedzjiem> [aplūkots 10.06.2018]

⁶⁵ Direktīvas 2012/29/EU 10.pants.

morālo aizskārumu, fiziskās ciešanas un mantiskā zaudējuma apmērus, piesaka šā kaitējuma apmēru un izmanto savas procesuālās tiesības morālas un materiālas kompensācijas gūšanai paša cietušā izraudzītajā apjomā. Jebkuram cietušajam ir tiesības uz aizsardzību, tai skaitā iesniegt procesa virzītājam pieteikumus sevis, savu tuvinieku vai mantas apdraudējuma gadījumā. Nodrošināt cietušās personas tiesību un interešu realizāciju ir katra kriminālprocesa virzītāja pienākums, kas tiek arī attiecīgi realizēts praksē. Latvijas tiesību piemērošanas prakse, protams, ir atkarīga no šajā procesā iesaistīto personu profesionālās kvalifikācijas, personīgās attieksmes un spējām, taču kopumā tiesību piemērošanas praksē ir reti gadījumi, kad cietušais netiek sadzirdēts, vai tam tiktu liegts iesniegt pieteikumus vai pierādījumus kādā no procesa stadijām. Cietušā neuzklausīšana būtu pretrunā vispārīgiem kriminālprocesa principiem, līdz ar to uzskatāma par kriminālprocesuālu pārkāpumu, kas ir pretrunā ar mērķi – rast lietas taisnīgu risinājumu.

Kriminālprocess paredz cietušā tiesības būt sadzirdētam, uzklausītam gan: pirmstiesas kriminālprocesā, gan lietas iztiesāšanā pirmās instances tiesā, apelācijas un kasācijas instancēs. Tā, piemēram, cietušajam tiek nodrošināts, ka viņš var uzzināt savlaicīgi iztiesāšanas vietu un laiku; pieteikt noraidījumu tiesas sastāvam, atsevišķam tiesnesim, valsts apsūdzības uzturētājam un ekspertam; pašam piedalīties krimināllietas izskatīšanā tiesā; izteikt savu viedokli par katru apspriežamo jautājumu; piedalīties katra tiesā pārbaudāma pierādījuma tiešā un mutvārdos veiktā pārbaudē; iesniegt pieteikumus; uzstāties tiesas debatēs un iepazīties ar tiesas nolēmumu un tiesas sēdes protokolu; pārsūdzēt tiesas nolēmumus.

Ja kriminālprocesā policijai, prokuroram vai tiesai ir šaubas par personas pilngadību, tad šī persona tiek uzskatīta par nepilngadīgu līdz brīdim, kamēr pilngadība nav pierādīta. Minētais nozīmē, ka šāda persona iegūst īpaši aizsargājamā cietušā statusu ar visām no šī statusa izrietošajām tiesībām. Par nepilngadīgu personu uzskata līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai.

Latvijā ir izstrādāta virkne informatīvo materiālu⁶⁶, organizētas speciālistu apmācības⁶⁷, lai nodrošinātu saskarsmi ar noziedzīgos nodarījumos cietušiem bērniem atbilstoši viņu vecumam un briedumam. Nepilngadīgo cietušo vai liecinieku iztaujā izmeklēšanas darbības veicējs, kuram ir speciālas zināšanas par saskarsmi ar nepilngadīgo kriminālprocesa laikā. Ja izmeklēšanas darbības veicējs nav ieguvis speciālas zināšanas par saskarsmi ar nepilngadīgo kriminālprocesa laikā vai, ja izmeklēšanas darbības veicējs to uzskata par nepieciešamu, pie sarunas ar bērnu tiek pieaicināts pedagogs vai psihologs. Nepilngadīgo, kurš nav sasniedzis 14 gadu vecumu, nebrīdina par atbildību par atteikšanos liecināt un apzināti nepatiesas liecības došanu. Ja psihologs norāda procesa virzītājam, ka 14 gadus nerasniegušās personas psihei vai tāda nepilngadīgā psihei, kas atzīts par cietušo no vardarbības, ko nodarījusi persona, no kuras cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, cilvēku tirdzniecības vai noziedzīga nodarījuma pret tikumību vai dzimumneaizskaramību, var kaitēt atkārtota tieša iztaujāšana, to var veikt tikai ar izmeklēšanas tiesneša atļauju, bet iztaujāšanai tiesā nepieciešams tiesas lēmums.⁶⁸

Latvijā maksimāli tiek izmantotas iespējas cietušo bērnu (vai liecinieku) iztaujāt izmantojot tehniskos līdzekļus (ierakstu), kad vienā telpā notiek psihologa saruna ar cietušo bērnu (liecinieku), bet otrā telpā atrodas procesa virzītāji, paralēli process tiek ierakstīts un nav nepieciešama bērnu iztaujāšana. Šobrīd Latvijā notiek rūpīgs darbs, lai ieviestu pieeju Bērnu māja, kur šādu pieeju realizēt varētu priekš visiem bērniem cietušajiem un lieciniekiem Latvijā. Kopumā plānots ieviest 4 bērnu mājas valsts reģionos.⁶⁹ Šo iniciatīvu īsteno nevalstiskā organizācija "Dardedze"⁷⁰, kam ir ilggadēja

⁶⁶ Bērns kā cietušais. Iegūts no:

http://www.bernskacietusais.lv/lv/nepilngadiga_cietusa_liecinieka_nopratinasana/nopratinasanas_gaita/

[aplūkots 10.06.2018]

⁶⁷ Bērns kā cietušais vai liecinieks. Iegūts no:

http://www.bernskacietusais.lv/lv/publikacijas/berns_ka_cietusais_vai_liecinieks/

[aplūkots 10.06.2018]

⁶⁸ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 10.06.2018]

⁶⁹ Bērnu māja reģionos. Iegūts no: <http://www.centrsdardedze.lv/lv/projekti-1/aktualie-projekti-1/badev---berna-maja-regionos> [aplūkots 10.06.2018]

⁷⁰ Centrs Dardedze. Iegūts no: <http://www.centrsdardedze.lv/>

pieredze bērnu tiesību aizstāvības jautājumos, tai skaitā darbā ar noziedzīgos nodarījumos cietušajiem bērniem un lieciniekiem.

11. TIESĪBAS, JA TIEK PIENĒMTS LĒMUMS NEVEIKT KRIMINĀLVAJĀŠANU⁷¹

Latvijā katrai personai, kas ir vērsusies ar iesniegumu policijā par noziedzīgu nodarījumu ir tiesības būt informētai par viņas iesnieguma izskatīšanas gaitu, tai skaitā personām, kam iespējams nodarīts kaitējums ar pretlikumīgu rīcību. Šīs tiesības nav ierobežotas nevienai iedzīvotāju kategorijai, kas varētu būt apdraudētas. Ja persona ir atzīta par cietušo kriminālprocesā ar procesa virzītāja lēmumu, tad cietušajam katrā kriminālprocesa īstenošanas posmā ir tiesības pārsūdzēt dažādus procesa virzītāja lēmumus, kas var aizskārt viņa tiesības. Cietušā tiesības pārsūdzēt lēmumus un būt informētam par procesa norisi ir noteiktas Latvijas Kriminālprocesa likumā⁷² un saskaņā ar šo regulējumu ir saistošas visām personām, kas ir iesaistītas procesā. Viena no galvenajām cietušā pamata tiesībām, kuras būtību ir pienākums izskaidrot cietušajam no procesa virzītāja puses saprotamā veidā un atbilstošā valodā, ir tiesības noteiktajos gadījumos, termiņos un kārtībā iesniegt sūdzību par procesuālo nolēmumu vai kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas rīcību.

Pirmstiesas kriminālprocesā cietušais var iesniegt pieteikumus par izmeklēšanas un citu darbību veikšanu un iepazīties ar lēmumu par ekspertīzes noteikšanu pirms tā nodošanas izpildei, kā arī iesniegt pieteikumu par tā grozīšanu, ja ekspertīze tiek izdarīta pēc viņa paša pieteikuma. Turklāt cietušais var pieteikt izmeklēšanas tiesnesim lūgumu iepazīstināt viņu ar speciālo izmeklēšanas darbību materiāliem, kas neatrodas kriminālprocesa materiālos. Šo tiesību īstenošanai cietušajam ir tiesības saņemt bezmaksas dokumentu rakstveida tulkojumu.

⁷¹ Direktīvas 2012/29/EU 11.pants.

⁷² Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 12.06.2018]

Kad lieta nonāk pirmās instances tiesā cietušā tiesības mainās atbilstoši procesa specifikai, proti, šajā mirklī cietušais ir tiesīgs pieteikt noraidījumu tiesas sastāvam, atsevišķam tiesnesim, valsts apsūdzības uzturētājam (prokuroram) un ekspertam, ja tāds piedalās lietas izskatīšanā, kā arī iesniegt pieteikumus tiesai. Apelācijas instances tiesas sēdē cietušajam ir tādas pašas tiesības kā pirmās instances tiesā, kā arī tiesības uzturēt un pamatot savu sūdzību vai to atsaukt. Ja pieņemts lēmums par lietas iztiesāšanu rakstveida procesā, cietušajam ir tiesības pieteikt noraidījumu tiesas sastāvam vai atsevišķam tiesnesim, kā arī iesniegt iebildumus pret lietas iztiesāšanu rakstveida procesā. Cietušajam ir tiesības tiesas noteiktajā dienā saņemt apelācijas instances tiesas nolēmumu un iesniegt kasācijas sūdzību.

Ja apelācijas instances tiesas nolēmums pārsūdzēts daļā par to noziedzīgu nodarījumu, ar kuru cietušajam nodarīts kaitējums, procesa virzītājs apelācijas instances tiesā nosūta cietušajam saņemto kasācijas sūdzību kopijas, bet kasācijas instances tiesa paziņo par sūdzību izskatīšanas laiku, vietu un kārtību. Ja kasācijas instances tiesā sūdzība tiek izskatīta rakstveida procesā, cietušais var pieteikt noraidījumu tiesas sastāvam vai atsevišķam tiesnesim, iesniegt rakstveida iebildumus par citu personu sūdzībām, pieteikt motivētu lūgumu par sūdzības izskatīšanu mutvārdu procesā atklātā tiesas sēdē viņa klātbūtnē.

Ja procesuāli pilnvarota amatpersona konstatē, ka nav pamata kriminālprocesa uzsākšanai, tā pieņem lēmumu, un par to paziņo personai, kura iesniedza ziņas par iespējamu noziedzīga nodarījuma izdarīšanu (cietušajam). Izmeklētājs ar prokurora piekrišanu vai prokurors var atteikt kriminālprocesa uzsākšanu, ja izdarīts noziedzīgs nodarījums, kuram ir noziedzīga nodarījuma pazīmes, bet ar kuru nav radīts tāds kaitējums, lai piespriestu kriminālsodu. Lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesi cietušais var pārsūdzēt prokuroram 10 dienu laikā pēc paziņojuma saņemšanas, bet ja lēmumu pieņēmis prokurors, to cietušais pārsūdz amatā augstākam prokuroram. Pārsūdzības kārtība ir izskaidrojama vēstulē, kuru attiecīgā amatpersona (izmeklētājs, prokurors), nosūta cietušajam, lai informētu par savu lēmumu. Šo izskaidrojumu sniegt cietušajam ir amatpersonas pienākums. Prokuroram sūdzība par atteikšanos uzsākt kriminālprocesi ir jāizskata 10 dienu laikā no tās

saņemšanas dienas. Ja cietušais sūdzību nav iesniedzis valsts valodā, tad minētais termiņš tiek skaitīts no dienas, kurā cietušais ir saņēmis tulkojumu. Izņēmuma gadījumos, kad sūdzības pārbaudei nepieciešams papildu laiks, pieļaujama tās izskatīšana 30 dienu laikā, paziņojot par to sūdzības iesniedzējam, tai skaitā cietušajam.

Izskatījis sūdzību par lēmumu atteikties uzsākt kriminālprocesu, prokurors var pilnīgi vai daļēji atcelt vai grozīt pārsūdzēto lēmumu cietušā interesēs. Prokurora nolēmums, ar kuru sūdzība tiek noraidīta vai apmierināta, nav pārsūdzams. Cietušajam, kurš bija iesniedzis sūdzību, tiek nosūtīta informācija par sūdzības izlemšanas rezultātiem un sniegti paskaidrojumi.

Ja pirmstiesas procesā tiek konstatēti apstākļi, kas nepieļauj kriminālprocesu vai var būt par pamatu personas atbrīvošanai no kriminālatbildības, vai ja nav pierādīta aizdomās turētā vai apsūdzētā vaina un nav iespējams savākt papildu pierādījumus, procesa virzītājs pieņem lēmumu par kriminālprocesa vai tā daļas izbeigšanu. Par pieņemto lēmumu nekavējoties paziņo cietušajam. Lēmuma kopiju par kriminālprocesa izbeigšanu nekavējoties nosūta uzraugošajam prokuroram, bet cietušajam nosūta vai izsniedz lēmuma kopiju par kriminālprocesa izbeigšanu. Cietušajam tiek izskaidrotas tiesības 10 dienu laikā no lēmuma saņemšanas dienas iepazīties ar krimināllietas materiāliem. Ja kriminālprocess tiek izbeigts tikai kādā tā daļā, tad cietušajam ir tiesības iepazīties ar tiem krimināllietas materiāliem, kas tieši attiecas uz viņu. Tādējādi cietušais saņem lēmumu, kurā ir norādīta informācija par kriminālprocesa uzsākšanas pamatu; ziņas par aizdomās turētā vai apsūdzētā personību; kad un par kādu noziedzīgu nodarījumu celta un izsniegta apsūdzība vai persona tiek turēta aizdomās; par aizdomās turētajam vai apsūdzētajam piemēroto drošības līdzekli. Lēmuma motīvu daļā norāda kriminālprocesa vai tā daļas izbeigšanas iemeslu un pamatu, bet rezolutīvajā daļā tiek skaidrots pieņemtais lēmums pēc būtības, kā arī ietverts detalizēts skaidrojums par šī lēmuma pārsūdzēšanas kārtību. Ja apsūdzētajam prokurors piemēro priekšrakstu par sodu un lieta nenonāk tiesā, tad prokurors nosūta cietušajam priekšraksta par sodu kopiju un paziņo par viņa tiesībām iepazīties ar krimināllietas materiāliem, kā arī pārsūdzēt pieņemto lēmumu 10 dienu

laikā pēc paziņojuma saņemšanas dienas. Tajos gadījumos, kad cietušais neprot valsts valodu (latviešu) un kurš pastāvīgi dzīvo ārpus Latvijas, procesa virzītājs nosūta cietušajam minētā lēmuma rakstveida tulkojumu.

Lai gan kopš 2012.gada Latvijā nav veikta cietušo aptauja un vajadzību izzināšana, no speciālistu intervijām ir iespējams secināt, ka cietušajiem ir pieejama pietiekami plaša informācija par viņu tiesībām kriminālprocesā un veidiem, kā šīs tiesības realizēt. Tiesu informācijas sistēmā Latvijā netiek atsevišķi apkopota informācija tieši par cietušo iesniegtajām procesuālajām sūdzībām, tiek apkopota informācija par pirmās instances un apelācijas instances tiesu lēmumu pārsūdzību krimināllietās kopumā.⁷³ Minētais nozīmē, ka tiek analizēta tiesu nolēmumu, nevis atsevišķu procesuālo darbību statistika.

12. TIESĪBAS UZ AIZSARDZĪBU ATJAUNOJŠĀS JUSTĪCIBAS PAKALPOJUMU KONTEKSTĀ⁷⁴

Kriminālprocesa likums noteic, ka cietušajam ir tiesības izlīgt ar personu, kura radījusi viņam kaitējumu, kā arī saņemt informāciju par izlīguma īstenošanu un tā sekām.⁷⁵ Izlīgums ar starpnieku ir cietušā tiesības, nevis pienākums un tas ir iespējams tikai pēc cietušā gribas un pie nosacījuma, ka aizdomās turētais jeb apsūdzētais atzīst savu vainu noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā. Izlīgumu kriminālprocesā ar starpnieku (angļu val. *-mediation in criminal matters*; latviešu val. – *mediācija kriminālprocesā*) organizē Valsts Probācijas dienests no 2005.gada. Procesā virzītājs (policija, prokurors vai tiesa), konstatējot, ka kriminālprocesā ir iespējams izlīgums un ir lietderīgi iesaistīt starpnieku, par to informē Valsts probācijas dienestu, bet, ja noziedzīgu nodarījumu izdarījis nepilngadīgais, tad Valsts probācijas

⁷³ Statistika. Iegūts no: https://www.ta.gov.lv/LV/publikacijas_un_statistika_1509/statistikas_dati_58 [aplūkots 12.06.2018]

⁷⁴ Direktīvas 2012/29/EU 12.pants.

⁷⁵ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 12.06.2018]

dienestu informē visos gadījumos, izņemot gadījumu, kad izlīgums jau noslēgts. Taču izlīgumu var veikt arī bez Valsts Probācijas speciālista līdzdalības, abām pusēm vienojoties, kā arī to var veikt tiesas sēdes laikā un paziņot tiesai mutvārdos, tad tiesa to fiksē tiesas sēdes protokolā. Ja izlīgumu veic Valsts Probācijas dienesta speciāli apmācīts starpnieks, tad izlīguma vienošanos paraksta abas puses — cietušais un persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, procesa virzītāja vai Valsts probācijas dienesta apmācīta starpnieka klātbūtnē, kuri apliecina pušu parakstus. Cietušais un aizdomās turētais (vai apsūdzētais) var iesniegt procesa virzītājam arī notariāli apliecinātu izlīgumu. Valsts probācijas dienests nodrošina iespēju cietušajam un personai, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, brīvprātīgi iesaistīties izlīguma procesā, lai mazinātu noziedzīga nodarījuma radīto kaitējumu. Šī mērķa sasniegšanai Valsts probācijas dienests apmāca brīvprātīgā darba veicējus; informē procesa virzītāju par izlīguma procesa mērķiem un tā organizēšanas un vadīšanas iespējām; sniedz sabiedrībai informāciju par izlīguma procesa mērķiem un tā organizēšanas un vadīšanas iespējām. Valsts probācijas dienesta organizētais izlīgums ar starpnieku Latvijā ir rūpīgi ieviesta un analizēta metode⁷⁶, tāpēc tā tiek uzskatīta par cietušajai personai visdraudzīgāko atjaunojošās justīcijas instrumentu. Valsts probācijas dienesta īstenotais izlīgums tiek organizēts saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem, kuru atjaunotā redakcija apstiprināta šā gada jūnijā.⁷⁷

Noteikumi nosaka kārtību, kādā Valsts probācijas dienests organizē un vada izlīguma procesu ar starpnieka palīdzību; procesa virzītāja pieprasījuma, tiesneša ierosinājuma lietās par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu nepilngadīgajam, cietušā un personas, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, vai cietušā un personas, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, likumiskā pārstāvja, ja cietušais vai persona, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, ir nepilngadīgā persona

⁷⁶ Judins, A. (2005). Izlīgums Latvijas krimināltiesībās. Rīga: PROVIDUS. Iegūts no: http://providus.lv/article_files/1999/original/izligums.pdf?1342697406 [aplūkots 12.06.2018]

⁷⁷ Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests organizē un vada izlīguma procesu. https://www.tm.gov.lv/files/l1_YWFhLzEvTUtBbm90XzI5MTIxN19pemxpZ3Vtcy5kb2N4/aaa/1/MKAnot_291217_izligums.docx [aplūkots 12.06.2018]

vai pār personu ir nodibināta aizgādība, iesnieguma saturu, kā arī cietušā, personas, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, un likumiskā pārstāvja tiesības un pienākumus izlīguma laikā. Izlīguma process starp personu, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, un cietušo iespējams tikai tad, ja persona, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, atzīst, ka ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, atzīst lietas faktus, un iesaistītās puses rakstiski apliecina brīvprātīgu piekrišanu dalībai izlīguma procesā. Ja izlīguma procesa organizēšanas un vadīšanas laikā ir nepieciešami tulka pakalpojumi, valsts probācijas dienests pieaicina tulku un sedz tulkošanas izdevumus. Ja cietušās personas likumiskais pārstāvis vai starpnieks uzskata, ka cietušā piedalīšanās izlīguma procesā var kaitēt cietušā psihiskai veselībai vai drošībai, tad izlīguma procesā piedalās tikai cietušās personas likumiskais pārstāvis. Tajos gadījumos, kad likumpārkāpējam ir aizliegts tuvoties cietušajam, probācijas speciālists lūdz procesa virzītāja atļauju izlīguma sanāksmes organizēšanai. Starpnieks (mediators) var neparakstīt izlīgumu, ja ir pamats uzskatīt, ka tas panākts, izmantojot draudus, vardarbību, izspiešanu vai citas pretiesiskas darbības. Izlīguma neparakstīšanas gadījumā uzskatāms, ka izlīgums starp iesaistītajām pusēm (cietušo un likuma pārkāpēju) nav panākts. Izlīguma procesa sagatavošanas laikā visas iesaistītās personas tiek brīdinātas par konfidencialitātes nosacījumiem.

No 2010.-2012.gada Valsts probācijas dienests veica pētījumu par izlīguma dalībnieku apmierinātību. Tika konstatēts, ka gandrīz 80 procentos gadījumu izlīguma puses uzskatīja, ka satikt otru pusi izlīgumā ir bijis ļoti noderīgi. 80 procenti ieteiktu citiem iesaistīties izlīgumā, jo ieguvumi no izlīguma ir būtiski abām pusēm. Cietušo galvenie ieguvumi no izlīguma bija iespēja satikt otru pusi, atrisināt radušos konfliktu ātrāk nekā tiesāšanās ceļā, atrasties drošā atmosfērā un saņemt profesionāla starpnieka atbalstu un izpratni. Jāatzīst, ka likumpārkāpēji uzskatīja, ka tieši tādi paši ir arī viņu ieguvumi. Ieguvumi no izlīguma ir ne tikai pašām pusēm, cietušajam un likumpārkāpējam, bet arī sabiedrībai kopumā.⁷⁸

⁷⁸ Puzāne-Kaļina, S. (2013). Cietušajam izlīgumā nav jācieš. Iegūts no: <http://providus.lv/article/cietusajam-izliguma-nav-jacies> [aplūkots 12.06.2018]

13. TIESĪBAS UZ JURIDISKO PALĪDZĪBU⁷⁹

Noziedzīgos nodarījumos cietušajiem saskaņā ar Kriminālprocesa likumu⁸⁰ ir tiesības uzaicināt advokātu savu interešu aizstāvībai. Taču cietušajam pašam ir jāsedz advokāta izdevumi. Cietušajam advokāta pakalpojumus apmaksā valsts izņēmuma gadījumos no kopējās Kriminālprocesa likumā ietvertās kārtības, šo kārtību noteic Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums.⁸¹

Tiesības uz juridisko palīdzību ir Latvijas pilsoņiem, nepilsoņiem; bezvalstniekiem, citu Eiropas Savienības valstu pilsoņiem, kas tiesiski uzturas Latvijā Republikā; ārzemniekiem, tai skaitā bēglim un personai, kurai ir piešķirts alternatīvais statuss Latvijā, ja viņi likumīgi atrodas valstī; patvēruma meklētājiem un citiem. Šīm personām ir tiesības uz valsts nodrošinātu juridisko palīdzību, ja šīs personas tiesību normās noteiktajā kārtībā ir atzītas par mazturīgām vai maznodrošinātām, vai personas pēkšņi nonākušas tādā situācijā un materiālajā stāvoklī, kas tām liedz nodrošināt savu tiesību aizsardzību, piemēram: stihisku nelaimju, nepārvaramas varas vai citu no personas neatkarīgu apstākļu dēļ. Tādējādi, lai cietušais saņemtu valsts apmaksāta advokāta pakalpojumus, viņam ir jāatbilst augstāk minētajiem diviem nosacījumiem. Gadījumos, kad cietušais ir nepilngadīga persona pastāv vairāki izņēmumi, proti: juridiskās palīdzības sniegšana nepilngadīgajam cietušajam un nepilngadīgā cietušā pārstāvim ir obligāta kriminālprocesā par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, vai par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību vai dzimumneaizskaramību. Ja nepilngadīgais cietušais vai viņa pārstāvis nav noslēdzis vienošanos ar advokātu par juridiskās palīdzības sniegšanu, tad par advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja uzaicināšanu lēmumu pieņem procesa virzītājs. Šajā

⁷⁹ Direktīvas 2012/29/EU 13.pants.

⁸⁰ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005.. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 12.06.2018]

⁸¹ Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums. Pieņemts: 17.03.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/104831-valsts-nodrosinatas-juridiskas-palidzibas-likums> [aplūkots 12.06.2018]

gadījumā samaksu advokātam par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu sedz no valsts budžeta līdzekļiem.

Izvērtējot situāciju kopā, ir pamats uzskatīt, ka juridiskā palīdzība ir pieejama visām cietušo kategorijām, ieskaitot tos gadījumus, kuros cietusī persona pati nevar atļauties segt izdevumus, kas saistīti ar viņam interešu aizsardzību kriminālprocesā. Tomēr jābilst, ka praksē var rasties grūtības pierādīt mazturīgas vai maznodrošinātas personas statusu, šī statusa piešķiršana ir smagnēja un nenodrošina vienlīdzīgus nosacījumus visām personām. Tā, piemēram, persona ir trūcīga, ja tās vidējie ienākumi katram ģimenes loceklim mēnesī (pēdējo triju mēnešu laikā) nepārsniedz EUR 128,06, bet maznodrošinātā statusa piešķiršanai ienākumu līmeni nosaka katra pašvaldība pēc saviem ieskatiem. Likumos nav noteikts, kā tas nosakāms. Tas nozīmē, ka Latvijā maznodrošinātais var būt cilvēks, kura ienākumi ir 140 eiro mēnesī, bet citā pašvaldībā var būt arī iedzīvotājs ar 360 eiro ienākumu mēnesī. Arī trīs mēneši, jo sevišķi kriminālprocesa gadījumā, ir pietiekami liels periods, kad var praksē izveidoties situācija, kurā cietušais faktiski nevar noalgot advokātu uzreiz un nespēj aizstāvēt savas tiesības. Šajā jomā Latvijā ir nepieciešams turpināt pilnveidot tiesību aktus un attiecīgi attīstīt atšķirīgu praksi. Šī situācija jau tika konstatēta 2013.gadā un ir atspoguļota pētījumā *Victim's rights to legal aid in the criminal proceedings in Latvia* (latviešu val. - Uzlabojot cietušo tiesību aizsardzību: pieeja juridiskai palīdzībai).⁸² Vienlaikus pētījumā tika norādīts, ka vērojams balansa trūkums starp cietušā un aizdomās turētā (apsūdzētā) tiesību uz juridisko palīdzību apjomu.

14. TIESĪBAS SAŅEMT ATLĪDZĪBU PAR IZDEVUMIEM⁸³

Cietušajiem ir tiesības uz procesuālo izdevumu atlīdzināšanu, lai segtu ceļa izdevumus, kas saistīti ar ierašanos procesuālās darbības izdarīšanas vietā un

⁸² Litvins, G. (2013). *Victim's rights to legal aid in the criminal proceedings in Latvia*. Riga: PROVIDUS. Pages 11-12. Iegūts no: http://providus.lv/upload_file/Publikacijas/Kriminalt/Report_Latvia.pdf [aplūkots 15.06.2018]

⁸³ Direktīvas 2012/29/EU 14.pants.

atgriešanos dzīvesvietā, un maksu par naktsmītni. Cietušajiem izmaksā vidējo darba samaksu par laiku, kurā viņi sakarā ar piedalīšanos procesuālajā darbībā neveica savus tiešos darba pienākumus. Izdevumu atlīdzināšanas kārtība dažādiem kriminālprocesa dalībniekiem stingri noteikta ar Ministru kabineta izdotiem noteikumiem⁸⁴, kas noteic izdevumus atlīdzināšanas termiņus.

Pētījuma ietvaros veiktās speciālistu intervijas un aptaujas apliecināja, ka procesuālie izdevumi tiek segti saskaņā ar tiesību normās noteikto kārtību un būtiskas problēmas praksē netika konstatētas.

15. TIESĪBAS ATGŪT ĪPAŠUMU⁸⁵

Saskaņā ar Kriminālprocesa likumu⁸⁶ cietušajam manta atdodama pēc piederības ar procesa virzītāja vai tiesas lēmumu pēc tam, kad mantas uzglabāšana kriminālprocesa mērķu sasniegšanai vairs nav nepieciešama. Rīcība ar mantu, kuru tās īpašnieks vai likumīgais valdītājs nav izņēmis, notiek tādā pašā kārtībā kā ar mantu, kurai kriminālprocesā atcelts arests. Latvijā nav veikti pētījumi, lai noskaidrotu vidējo periodu, kurā cietušajai personai tiek atgrieztas kriminālprocesa rezultātā atgūtais īpašums. Šī perioda ilgums ir atkarīgs no izmeklēšanas procesa ilguma, kā arī to ietekmē kopējais kriminālprocesa ilgums. K

Kriminālprocesa likumā noteikts, ka kriminālprocess izbeidzams saprātīgā termiņā, proti, bez neattaisnotas novilcināšanas. Tomēr praksē procesu ilgumu noteic dažādi apstākļi, tai skaitā kriminālprocesi ir atšķirīgi pēc sarežģītības. Vidējais krimināllietu izskatīšanas ilgums pirmās instances tiesās ir apmēram 9 mēneši⁸⁷, bet termiņi

⁸⁴ Noteikumi par kriminālprocesuālo izdevumu atlīdzināšanas kārtību un apmēru. Pieņemts: 04.10.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/118719-noteikumi-par-kriminalprocesualo-izdevumu-atlidzinanas-kartibu-un-apmeru> [aplūkots 15.06.2018]

⁸⁵ Direktīvas 2012/29/EU 15.pants.

⁸⁶ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 15.06.2018]

⁸⁷ Tiesu prakse par tiesībām uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā un soda noteikšanā, ja nav ievērotas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā. (2013). Rīga: Latvijas

aizdomās turētās vai apsūdzētās personas tiesību ierobežošanai kriminālprocesa ietvarā ir no 6 līdz 22 mēnešiem, atkarībā no nodarījuma smaguma. Turklāt jāņem vērā, ka šie skaitļi neatspoguļo lietas izskatīšanu apelācijas un kasācijas instancēs. Vadoties no šī ir iespējams secināt, ka cietušais savas tiesības saņemt mantu var realizēt vismaz līdz 2,5 gadiem, vai ilgāk.

16. TIESĪBAS UZ LĒMUMU PAR KOMPENSĀCIJU NO LIKUMPĀRKĀPĒJA KRIMINĀLPROCESA GAITĀ⁸⁸

Cietušajam, proti, personai kam ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, ņemot vērā tās morālo aizskārumu, fiziskās ciešanas un mantisko zaudējumu, tiek garantētas procesuālās iespējas morālas (a) un materiālas (b) kompensācijas pieprasīšanai un saņemšanai.⁸⁹ Kompensācija ir naudas izteiksmē noteikta summa (summa), ko persona, kura ar noziedzīgu nodarījumu radījusi kaitējumu, samaksā cietušajam kā gandarījumu par morālo aizskārumu, fiziskajām ciešanām un mantisko zaudējumu. Likuma pārkāpējs cietušajam var samaksāt kompensāciju brīvprātīgi vai pamatojoties uz tiesas lēmumu. Ja cietušais uzskata, ka ar kompensāciju kriminālprocesā nav atlīdzināts viss radītais kaitējums, viņam ir tiesības prasīt tā atlīdzināšanu Civilprocesa likumā⁹⁰ noteiktajā kārtībā. Nosakot atlīdzības apmēru, jāņem vērā kriminālprocesā saņemtā kompensācija. Atsevišķos gadījumos cietušajam ir tiesības uz valsts nodrošināto kompensāciju, proti: ja tīša noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājusies personas nāve; cietušajam nodarīti smagi vai vidēja smaguma miesas bojājumi; aizskarta cietušā tikumība vai dzimumneaizskaramība; cietušais ir cilvēku tirdzniecības

Republikas Augstākā tiesa Senāta Krimināllietu departaments. Iegūts no: http://at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojum/sapratigi%20termini.doc [aplūkots 15.06.2018]

⁸⁸ Direktīvas 2012/29/EU 16.pants.

⁸⁹ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 15.06.2018]

⁹⁰ Civilprocesa likums. Pieņemts: 14.10.1998. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/50500-civilprocesa-likums> [aplūkots 15.06.2018]

upuris; cietušais inficēts ar cilvēka imūndeficīta vīrusu, B vai C hepatītu.⁹¹ Valsts kompensāciju cietušajam izmaksā viena mēneša laikā no cietušā iesnieguma saņemšanas dienas, bet tiesības pieprasīt valsts kompensāciju cietušajam ir no brīža, kad persona atzīta juridiski par cietušo konkrētā kriminālprocesā. Kriminālprocesa virzītāja (policijas, prokuratūras un tiesas) uzdevums ir informēt cietušo par tiesībām saņemt valsts kompensāciju. Cietušajam izmaksājamās valsts kompensācijas maksimālais apmērs ir Latvijas Republikā noteiktās piecas minimālās mēneša darba algas (2017.gadā tas bija EUR 1900).⁹² Valsts regresa kārtībā izmaksāto kompensāciju piedzen no likumpārkāpēja. Gadījumos, kad lietā ir bijis cietušā un likumpārkāpēja izlīgums, kompensācijas samaksas termiņu norāda izlīguma dokumentā, bet, ja kompensācija noteikta ar tiesas lēmumu, to par labu cietušajam piedzen zvērināts tiesu izpildītājs.

Par morālā kaitējuma kompensācijas apmēru, tiesa izvērtē cietušā pieteikumu un ņem vērā: 1) noziedzīga nodarījuma smagums un izdarīšanas raksturs; 2) nodarītās fiziskās ciešanas, paliekoši sakropļojumi, un darbspēju zudums; 3) morālā aizskārums dziļums un publiskums; 4) psihiskas traumas.⁹³ Šo tiesas lēmumu par labu cietušajam izpilda zvērināti tiesu izpildītāji un lēmuma izpildes laiks praksē ir cieši saistīts ar likumpārkāpēja mantisko stāvokli. Pētījuma ietvaros veiktajās intervijās noskaidrots, ka praksē aizvien vēl liels ir risks, ka likumpārkāpēja finansiālais stāvoklis ir šķērslis tam, lai cietušajam atlīdzinātu jebkādu kaitējumu.

⁹¹ Par valsts kompensāciju cietušajiem. Pieņemts: 18.05.2006. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/136683-par-valsts-kompensaciju-cietusajiem> [aplūkots 15.06.2018]

⁹² Rezultatīvie rādītāji par valsts kompensāciju cietušajiem 2017.gadā. Iegūts no: http://jpa.gov.lv/uploads/filedir/parskats_vkc_20162017_1_gads_majaslapai.pdf [aplūkots 15.06.2018]

⁹³ Liholaja, V. (2011). Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā. Rīga: Latvijas republikas Augstākā tiesa. Iegūts no: http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/tiesu%20prakse%20moralais%20kaitejums_an.doc [aplūkots 15.06.2018]

17. CIETUŠĀ, KAS IR CITAS DALĪBVALSTS IEDZĪVOTĀJS, TIESĪBAS⁹⁴

Latvijā visām personām, neatkarīgi no valstspiederības, ir tiesības uz aizsardzību no noziedzīgiem nodarījumiem. Tāpēc policijai ir pienākums izskatīt visas ziņas (informāciju), kuras norāda uz iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, un uzsākt kriminālprocesu, tiklīdz konstatēts likumā noteiktais iemesls un pamats, vai atteikties uzsākt kriminālprocesu un abos gadījumos informēt cietušo. Gadījumā, ja cietušais atrodas citā Eiropas valstī (nevis Latvijā), tad procesa virzītājam procesuālo darbību veikšanai ir tiesības izmantot tehniskos saziņas līdzekļus.⁹⁵ Pārrobežu cietušajiem gan no tiesiskā regulējuma viedokļa, gan no praktiskā ir tādas pašas tiesības kā jebkuram Latvijas iedzīvotājam. Turklāt, ja cietušais ir citas Eiropas Savienības valsts pilsonis, viņam tiek nodrošināta visu procesuālo dokumentu tulkošana gan pirmstiesas izmeklēšanas laikā, gan lietas izskatīšanā tiesā, bez tam tiek segti izdevumi, kas saistīti ar šīs personas ierašanos tiesā (uzturēšanās izdevumi).

Praksē pastāv divu veidu valsts kompensācijas izmaksas gadījumi pārrobežu cietušajiem: *pirmajā gadījumā*, cietušajam kaitējums radies Latvijas teritorijā izdarīta noziedzīga nodarījuma rezultātā. Šādā gadījumā Tieslietu ministrijas Juridiskās palīdzības administrācija pieņem lēmumu par citā Eiropas Savienības dalībvalstī pastāvīgi dzīvojošas personas pieprasījumu izmaksāt kompensāciju par kaitējumu, kas radies Latvijas teritorijā izdarīta noziedzīga nodarījuma rezultātā. Minēto pieprasījumu iesniedz latviešu vai angļu valodā un to izskata likumā „Par valsts kompensāciju cietušajiem” noteiktajā kārtībā. Dokumentiem, kuri iesniedzami Juridiskās palīdzības administrācijai, nav jābūt legalizētiem, un tiem nav piemērojama līdzvērtīga formalitāte; *otrajā gadījumā*, cietušajiem kaitējums radies citas Eiropas Savienības dalībvalsts teritorijā izdarīta noziedzīga nodarījuma rezultātā - cietušajam, kurš

⁹⁴ Direktīvas 2012/29/EU 17.pants.

⁹⁵ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 15.06.2018]

pastāvīgi dzīvo Latvijas teritorijā un kuram radies kaitējums citas Eiropas Savienības dalībvalsts teritorijā izdarīta noziedzīga nodarījuma rezultātā, ir tiesības tieši vai ar Juridiskās palīdzības administrācijas starpniecību iesniegt valsts kompensācijas pieprasījumu attiecīgās Eiropas Savienības dalībvalsts kompetentajai iestādei. Juridiskās palīdzības administrācija noformē valsts kompensācijas pieprasījumu atbilstoši konkrētās Eiropas Savienības dalībvalsts noteiktajam kompensācijas pieprasījumam un kopā ar citiem nepieciešamajiem dokumentiem nosūta attiecīgās Eiropas Savienības dalībvalsts kompetentajai iestādei, kas saņemto pieprasījumu izvērtē atbilstoši savā valstī spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem. Tādējādi, ja Latvijas valsts piederīgā persona ir kļuvusi par noziedzīga nodarījuma upuri citā Eiropas valstī, tad cietušajam sniedz atbalstu gan Latvijas vēstniecības (piemēram, atgriešanās izcelsmes zemē), gan jau pēc atgriešanās Latvijā Juridiskās palīdzības administrācija. Līdzīgi notiek gadījumos, ja citas Eiropas valsts pilsonim ir nodarīts kaitējums ar noziedzīgu nodarījumu Latvijā, proti: cietušajam tiek sniegts atbalsts pēc tādiem pašiem nosacījumiem, kā Latvijas Republikas pilsoņiem. Lēmumu pieņemšanas termiņi, atbalsts un citas procedūras neatšķiras.

Cietušajiem, kas nav Latvijas Republikas pilsoņi, informācija par viņu tiesībām ir pieejama angļu valodā, vai arī tiek nodrošināta valodā, kādā šie cietušie spēj sazināties; tādā pašā veidā, ar tulka starpniecību, šiem cietušajiem tiek izskaidrotas viņu tiesības. Lielākā daļa tiesību aktu Latvijā ir pieejama angļu valodā (<https://likumi.lv/about.php>), kā arī informācija par veidiem, kā cietušie var īstenot savas tiesības Juridiskās palīdzības administrācijas mājas lapā www.jpa.gov.lv un www.cietusajiem.lv.

Visciešākā pārrobežu sadarbība Latvijai ir ar Igauniju un Lietuvu, kā arī ar tām valstīm, kurās visvairāk uzturas Latvijas valsts piederīgie, piemēram, Apvienotā karaliste, Īrija, Skotija, Somija, Zviedrija, Norvēģija.

18. TIESĪBAS UZ AIZSARDZĪBU⁹⁶

Personām, kas atzītas par cietušajiem kriminālprocesā ir tiesības uz speciālo procesuālo aizsardzību. Speciālā procesuālā aizsardzība⁹⁷ ir komplekss drošības pasākums cietušo, liecinieku un citu personu, kuras liecina vai liecinājušas kriminālprocesā par smagiem vai sevišķi smagiem noziegumiem, kā arī nepilngadīgo, kas liecina par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību vai cietsirdību un vardarbību aizsardzībai, ja pastāv apdraudējums, kas tas var ietekmēt minētās personas dzīvību, veselību un citas likumiskās intereses. Speciālo procesuālo aizsardzību personai piemēro jebkurš procesa virzītājs (policija, prokurors, tiesa) pamatojoties uz cietušās personas iesnieguma. Lēmumu par personas speciālo procesuālo aizsardzību attiecīgais procesa virzītājs pieņem nekavējoties, vai desmit dienu laikā pēc cietušā (liecinieka) iesnieguma saņemšanas saskaņā ar reālajiem drošības apstākļiem. Ģenerālprokurors pieņem lēmumu par speciālās procesuālās aizsardzības noteikšanu pēc tam, kad ir iepazinies ar iesniegumu, procesa virzītāja ierosinājumu un krimināllietas materiāliem, kā arī, ja nepieciešams, uzklaušījis apdraudēto personu, tās pārstāvi vai aizstāvi. Ja persona iesniegumu par nepieciešamību noteikt tai speciālo procesuālo aizsardzību iesniegusi tiesai, lēmumu par šādas aizsardzības noteikšanu pieņem tiesa. Šādu lēmumu tiesa var pieņemt arī pēc savas iniciatīvas, ja iztiesāšanas procesā radusies nepieciešamība speciāli procesuāli aizsargāt personu un šī persona tam piekritusi.

Pēc lēmuma pieņemšanas procesa virzītājs iepazīstina aizsargājamo personu ar pieņemto lēmumu, vienlaikus izskaidro tiesības pārsūdzēt šo lēmumu, kā arī aizsargājamās personas tiesības un pienākumus un informē aizsargājamo personu, kurai personas identitātes dati aizstāti ar pseidonīmu, par tā lietošanu procesuālajos dokumentos un par to, ka atbildība, darbojoties ar pseidonīmu, ir tādi pati kā darbojoties ar saviem identitātes datiem. Ja cietušajam piemērota speciālā procesuālā

⁹⁶ Direktīvas 2012/29/EU 18.pants.

⁹⁷ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 16.06.2018]

aizsardzība tad šis fakts tiek ņemts vērā gan krimināllietas tālākajā izmeklēšanā, gan lietas izskatīšanā tiesā.

Kārtību, kādā veicama noziedzīgos nodarījumos cietušo personu speciālā aizsardzība, noteic Personu speciālās aizsardzības likums.⁹⁸ Speciālo aizsardzību veic speciālās aizsardzības iestādes, proti: īpaši apmācīta - Valsts policijas struktūrvienība; Ieslodzījuma vietu pārvaldes struktūrvienība, kā arī citi operatīvās darbības subjekti, ja saskaņā ar ģenerālprokurora norādījumiem nepieciešams nodrošināt īpašas speciālās aizsardzības intereses. Speciālās aizsardzības nodrošināšanai cietušajam (lieciniekam) tiek veikti sekojoši pasākumi, atbilstoši situācijai: personas apsardze; aizsargājamās personas sarunu nodrošināšana pret nesankcionētu noklausīšanos, korespondences nodrošināšana pret nesankcionētu kontroli; personas pārvietošana uz citiem nezināmām (konfidencialām) dzīvojamām telpām; pases un citu personas dokumentu izsniegšana ar citiem personas identitātes datiem; personas pastāvīgās dzīvesvietas un darbavietas maiņa; personas datu aizsardzība un neizsniegšana no valsts informācijas sistēmām; personas pārvietošana uz citu valsti saskaņā ar noslēgtajiem starptautiskajiem līgumiem vai vienošanos ar šo valsti. Nepieciešamības gadījumā var veikt aizsargājamās personas īpašuma apdrošināšanu un veikt aizsargājamās personas pilnīgu identitātes maiņu. Ja to noteic apdraudējuma raksturs, aizsardzību piemēro arī apdraudētā cietušā ģimenes locekļiem.

Speciālās aizsardzības iestāde var sadarboties ar citu valstu aizsardzības iestādēm, pamatojoties uz noslēgtiem starptautiskajiem līgumiem vai atsevišķu vienošanos, iestādes profesionālā darbība tiek finansēta no valsts budžeta līdzekļiem.

No otras puses cietušo kriminālprocesā ir iespējams aizsargāt arī ar atsevišķiem drošības līdzekļiem, ko piemēro aizdomās turētajam vai apsūdzētajam, proti: aizliegumu tuvoties noteiktai personai vai vietai; noteiktas nodarbošanās aizliegumu; uzturēšanos noteiktā vietā; nodošanu policijas uzraudzībā; mājas arestu vai

⁹⁸ Personu speciālās aizsardzības likums. Pieņemts: 19.05.2005. Iegūts no:
<https://likumi.lv/ta/id/109241-personu-specialas-aizsardzibas-likums> [aplūkots 16.06.2018]

apcietinājumu. Drošības līdzekļus piemēro procesa virzītājs, bet, ja drošības līdzeklis ir saistīts ar izolāciju no sabiedrības, to piemēro izmeklēšanas tiesnesis (mājas arests, apcietinājums).

19. TIESĪBAS IZVAIRĪTIES NO SASKARSMES STARP CIETUŠO UN LIKUMPĀRKĀPĒJU⁹⁹

Direktīvas pārņemšanas gaitā Kriminālprocesa likuma¹⁰⁰ tiesību normās tika ietverts regulējums, ka izmeklēšanas darbību veikšanā pēc iespējas izvairās no cietušo un viņu tuvinieku saskarsmes ar personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību (likumpārkāpēju), ja vien šāda saskarsme nav nepieciešama kriminālprocesa mērķu sasniegšanai. Regulējuma mērķis pēc būtības bija ietvert tiesību aktā jau praksē pastāvošu kārtību, ka cietušā un personas, kam ir tiesības uz aizstāvību, ierašanās pie procesa virzītāja tiek organizēta tā, lai personas nesatiktos un tām nenāktos, piemēram, sēdēt blakus uzgaidāmajā telpā.

Lai ieviestu šo tiesību normu praksē tika veikts policijas, prokuratūras un tiesu telpu audits (izvērtējums) un izdarīti secinājumi par nepieciešamajiem saimnieciskajiem pasākumiem, lai pārveidotu telpu loģistiku un veiktu aprēķinus par nepieciešamo finansējuma apjomu šim mērķim. Minētās tehniskās pārmaiņas tiesību aizsardzības iestādēs ir veiktas arī, lai ieviestu tās prasības, kas attiecas uz procesuālo darbību veikšanu attiecībā uz īpaši aizsargājamiem cietušajiem.

Kā norādīts pētījuma intervijās, šī brīža tiesību piemērošanas praksē ir gadījumi, kad pilnībā nodrošināt, ka cietušais vispār netiekas ar likuma pārkāpēju, ir sarežģīti. Pilnībā nosacījumi tiek izpildīti attiecībā uz īpaši aizsargājamiem cietušajiem. Minētā

⁹⁹ Direktīvas 2012/29/EU 19.pants.

¹⁰⁰ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 16.06.2018]

dēļ, tiek turpināts darbs, lai tiesību aizsardzības institūciju telpas maksimāli piemērotu cietušo vajadzībām.

20. TIESĪBAS UZ CIETUŠO AIZSARDZĪBU

KRIMINĀLIZMEKLĒŠANAS LAIKĀ¹⁰¹

Kriminālprocesa likumā¹⁰² ir noteikts, ka cietušā pratināšana tiek veikta, cik drīz vien iespējams pēc informācijas saņemšanas par noziedzīgu nodarījumu, bet, ja tas nav iespējams cietušā veselības stāvokļa dēļ, tad uzreiz pēc veselības stāvokļa uzlabošanās. Pratināšanu skaits ir pēc iespējas mazāks. Cietušā pratināšanu pēc iespējas veic viena un tā pati persona. Īpaši aizsargājama cietušā pratināšana tiek veikta atsevišķā un speciāli piemērotā telpā un bez citu (ar konkrēto procesuālo darbību nesaistītu) personu klātbūtnes. Starp noziedzīgā nodarījuma fakta reģistrāciju un cietušās personas nopratināšanas brīdi likumā nav noteikti speciāli termiņi, taču uz šo kārtību attiecas vispārējie kriminālprocesa principi un prasības par procesuālo darbību veikšanu saprātīgā termiņā. Arī interviju skaits ir ierobežots ar kriminālprocesa principiem, bet tieši likums interviju skaitu nenoteic, tomēr tiek norādīts, ka sekundārās viktimizācijas novēršanai to skaits ir samazināms līdz minimumam.

Cietušajam ir tiesības uz pārstāvību kriminālprocesā un to var īstenot divos veidos, atkarībā no tā, vai cietušais ir pilngadīgs vai nepilngadīgs. Cietušo (pilngadīgu fizisko personu) var pārstāvēt jebkura pilngadīga fiziskā persona, kurai nav nodibināta aizgādība, pamatojoties uz cietušā pilnvarojumu, ko noformē kā notariāli apliecinātu pilnvaru. Ja cietušais pilnvarojumu izteicis mutvārdos, procesa virzītājs to noformē rakstveidā, to paraksta cietušais un pārstāvis, bet procesa virzītājs apliecina pušu parakstus. Tiesas sēdē mutvārdos doto pilnvarojumu ieraksta tiesas sēdes protokolā. Advokāta kā pārstāvja tiesības piedalīties kriminālprocesā apliecina orderis. Cietušo

¹⁰¹ Direktīvas 2012/29/EU 20.pants.

¹⁰² Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 16.06.2018]

nepilngadīgo kriminālprocesā pārstāv, pirmkārt, māte, tēvs vai aizbildnis vai viens no vecvecākiem, pilngadīgs brālis vai pilngadīga māsa, ja nepilngadīgais dzīvojis kopā ar kādu no viņiem un attiecīgais tuvinieks par nepilngadīgo rūpējies. Ja nav iespējama iepriekš nosaukto personu pārstāvība, tad cietušā nepilngadīgā tiesības var pārstāvēt arī bērnu tiesību aizsardzības institūcijas pārstāvis vai tādas nevalstiskās organizācijas pārstāvis, kura veic bērnu tiesību aizsardzības funkciju. Ja kriminālprocesa laikā procesa virzītājs konstatē, ka bērna intereses augstāk minētās personas nespēj pilnībā pārstāvēt, tiek pieņemts lēmums par advokāta pieaicināšanu. Arī bērna tuviniekiem ir tiesības uzaicināt advokātu, kura izdevumus apmaksā no valsts budžeta līdzekļiem. Vienīgais izņēmums ir, ka cietušo kriminālprocesā nedrīkst pārstāvēt persona, kas ierakstīta kriminālprocesa reģistrā un persona, kura tieši vai netieši ieinteresēta lietas izlemšanā par labu kaitējumu radījušajai personai.

Cietušie bērni ir īpaši aizsargājami cietušie un to nopratināšana notiek saskaņā ar speciālām prasībām. Par īpaši aizsargājamiem ir uzskatāmi¹⁰³ nepilngadīgie, cilvēki ar garīga rakstura problēmām un cietušie no noziedzīgiem nodarījumiem, kas vērsti pret personas tikumību vai dzimumneaizskaramību, vai no cilvēku tirdzniecības, vardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem (tai skaitā no dzimumnoziegumiem). Par īpaši aizsargājamiem papildus var atzīt personas, kurām nodarīts tāds kaitējums, kura rezultātā viņi kļuvuši īpaši ievainojami un var kļūt par atkārtotiem noziedzīgo nodarījumu upuriem, vai ciest no iebiedēšanas un atriebības.

Visas medicīniskās pārbaudes cietušajiem praksē tiek veiktas, lai noskaidrotu šādus apstākļus: nāves cēloni vai miesas bojājumu smagumu un raksturu; grūtniecības vai tās mākslīgas pārtraukšanas faktu; pazīmes, kas norāda uz dzimumnozieguma izdarīšanu; personas vecumu, ja tam ir nozīme kriminālprocesā, bet nav attiecīgu dokumentu; personas spēju adekvāti uztvert un iegaumēt lietā nozīmīgus faktus un liecināt par tiem, kā arī tās spēju patstāvīgi īstenot savas tiesības un likumiskās intereses kriminālprocesā, ja par to rodas pamatotas šaubas; mirušās personas identitāti, ja izdarīta līķa ekshumācija. Lielākā daļa medicīnisko pārbaūžu cietušajām

¹⁰³ Ibid.

fiziskajām personām tiek veiktas uzreiz pēc noziedzīgā nodarījuma notikuma, jo no praktiskā viedokļa vēlāk šādām pārbaudēm vairs nav nozīmes (piemēram, cilvēks izārstējas un miesas bojājumu smagumu noteikt nav iespējams). Lielākā daļa pārbaudžu cietušajiem tiek veiktas, lai noteiktu kaitējuma smagumu vai raksturu, taču virknē gadījumu kaitējuma smagumu noteic cietušajam uzstādītā diagnoze. Šāda kārtība ir noteikta likumā Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību.¹⁰⁴ Tādējādi to, kas tiek uzskatīts par smagiem, vidēja smaguma un viegliem miesas bojājumiem noteic likums saskaņā ar ārsta uzstādīto diagnozi cietušajam ārstēšanās gaitā. Šāda kārtība sniedz garantijas, ka cietušais netiek pakļauts atkārtotām vai neskaitāmām medicīniskām pārbaudēm un tās tiek veiktas profesionāli. Nav šaubu, ka praksē ir iespējamās dažādas situācijas, tai skaitā nekvalitatīvs mediķu vai citu speciālistu darbs, kā rezultātā nav iespējams izslēgt kādas ekspertīzes atkārtotu veikšanu. Tomēr, izvērtējot tiesību normu piemērošanas praksi un speciālistu praktiķu viedokļus, šādi gadījumi nav bieži sastopami.

21. TIESĪBAS UZ PRIVĀTĀS DZĪVES AIZSARDZĪBU¹⁰⁵

Tiesības uz privātās dzīves aizsardzību ir cietušā pamata tiesības, līdz ar to šāds pienākums ir uzlikts jebkuram procesa virzītājam, jebkurā kriminālprocesa īstenošanas brīdī un visos procesos.

Amatpersonai, kura veic kriminālprocesu, ir pienākums aizsargāt personas privātās dzīves noslēpumu un komercnoslēpumu. Ziņas par to drīkst iegūt un izmantot tikai tad, ja tas ir nepieciešams pierādāmo apstākļu noskaidrošanai. Cietušajam (fiziskai personai) ir tiesības pieprasīt, lai krimināllietā netiek iekļautas ziņas par šīs personas pašas vai tās saderinātā, laulātā, vecāku, vecvecāku, bērnu, mazbērnu, brāļu un māsu, kā arī tās personas, ar kuru attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga

¹⁰⁴ Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību. Pieņemts: 15.10.1998. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/50539-par-kriminallikuma-speka-stasanas-un-piemerosanas-kartibu> [aplūkots 16.06.2018]

¹⁰⁵ Direktīvas 2012/29/EU 21.pants.

saimniecība privāto dzīvi, komercdarbību un mantisko stāvokli, ja tas nav nepieciešams krimināltiesisko attiecību taisnīgai noregulēšanai.¹⁰⁶ Turklāt, bez cietušā piekrišanas nedrīkst publiskot plašsaziņas līdzekļos procesuālo darbību laikā ar foto, video vai cita veida tehniskiem līdzekļiem fiksētu viņa attēlu, ja vien tas nav nepieciešams noziedzīgā nodarījuma atklāšanai.¹⁰⁷

Likums Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem noteic aizliegumus attiecībā uz informācijas publiskošanu, kas žurnālistiem tapusi zināma par konkrēto kriminālprocesu, ja skar personas datus, citas ziņas par personu vai tās privāto dzīvi. Turklāt īpaši stingri ierobežojumi attiecināti uz īpaši aizsargājamo cietušo, bērnu, proti: aizliegts publicēt: tādu informāciju, kas var būt par pamatu prettiesiskas darbības rezultātā cietuša bērna interešu (privātums, identitāte un reputācija) apdraudējumam, kā arī prettiesiskas darbības rezultātā cietuša bērna attēlu, tai skaitā informāciju, kas ļauj identificēt nepilngadīgu likumpārkāpēju vai nepilngadīgu liecinieku.¹⁰⁸

Liela vērība tiek pievērsta sadarbībai starp žurnālistiem un izmeklēšanas iestādēm, lai veidotu vienotu izpratni par tiesību normu piemērošanu un praksi.¹⁰⁹ Tiek organizētas kopējas tikšanās ar Valsts policijas speciālistiem un mediju pārstāvjiem, kuru ietvarā žurnālisti un policijas darbinieki apmainās ar informāciju un pieredzi, kopīgi lemj, kā praksē rīkoties profesionālās ētikas un likuma ietvaros, lai patiesi ievērotu cietušo intereses un apsargātu tos no sekundāras viktimizācijas.¹¹⁰

¹⁰⁶ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 16.06.2018]

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem. Pieņemts: 20.12.1990. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/64879-par-presi-un-citiem-masu-informācijas-līdzekļiem> [aplūkots 16.06.2018]

¹⁰⁹ Valsts policija sadarbībā ar "Providus" - par atbalstu noziegumos cietušajiem (video). Iegūts no: <http://www.vp.gov.lv/?id=500&vid=2> [aplūkots 16.06.2018]

¹¹⁰ Valsts policijas personāla profesionālās ētikas un rīcības kodekss. Iegūts no: <http://www.vp.gov.lv/?id=205&said=205&rsd=1> [aplūkots 16.06.2018]

22. CIETUŠO INDIVIDUĀLS NOVĒRTĒJUMS, LAI NOTEIKTU VAJADZĪBU PĒC ĪPAŠAS AIZSARDZĪBAS¹¹¹

Lai identificētu cietušo ar īpašām vajadzībām, personas individuālajā izvērtēšanā, ņem vērā, piemēram, cietušā personīgās īpašības, noziedzīgā nodarījuma veidu un raksturu, noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas apstākļus. Sistēma, kādā tiek veikts individuālais izvērtējums, nav stingri noteikta Direktīvā, bet ir atstāta katras dalībvalsts ziņā. Minētā dēļ Latvijā to veic amatpersonas, kuru lietvedībā atrodas attiecīgais kriminālprocess. Likumā ir noteiktas personu kategorijas, kas atzīstamas par īpaši aizsargājamiem cietušajiem, amatpersonas vērtē, vai konkrētais cietušais atbilst likumā noteiktajām pazīmēm.

Lai identificētu cietušo īpašas vajadzības pēc aizsardzības, kā arī pēc īpašiem pasākumiem, tiek veikts cietušo novērtējums. Īpašie pasākumi ietver: 1) nopratināšanas notiek īpaši tam paredzētās telpās; 2) iztaujāšanu (nopratināšanu) veic speciāli apmācīti profesionāļi vai arī iztaujāšana tiek veikta ar šo profesionāļu palīdzību; 3) visas iztaujāšanas veic viena un tā pati persona, ja vien tas nav pretrunā ar procesa vajadzībām; 4) no seksuālās vardarbības, vardarbības dzimuma dēļ un vardarbībā tuvās attiecībās cietušo personu iztaujāšanas, ja cietušais to vēlas un ar noteikumu, ka tas neskar kriminālprocesa norisi, veic tā paša dzimuma persona, ja vien iztaujāšanu neveic prokurors vai tiesnesis. Attiecībā uz iztiesāšanu īpaši aizsargājamiem cietušajiem: 1) jābūt iespējai nesatikt pāri darītāju aci pret aci un iespējai tikt uz klausītam tiesas zālē ar komunikāciju tehnoloģiju palīdzību; 2) jāveic pasākumi, lai nepieļautu nevajadzīgu pratināšanu par cietušā privāto dzīvi, kas nav saistīta ar noziedzīgo nodarījumu; 3) jābūt iespējai, ka lietu skata slēgtā tiesas sēdē.

Lai izpildītu Direktīvas prasības (Direktīvas 22., 23.pants), Kriminālprocesa likumā ietverts jauns jēdziens „Īpaši aizsargājams cietušais”. Tādējādi likumā tiek uzskaitītas cietušo kategorijas, kas tiek uzskatītas par īpaši aizsargājamām, proti: nepilngadīgais (persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu); persona, kura garīga rakstura vai cita

¹¹¹ Direktīvas 2012/29/EU 22.pants.

veselības traucējuma dēļ pati nespēj izmantot savas procesuālās tiesības; persona, kura cietusi no noziedzīga nodarījuma, kas vērsts pret personas tikumību vai dzimumneaizskaramību, vai no cilvēku tirdzniecības; persona, kura cietusi no noziedzīga nodarījuma, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu un kuru izdarījusi persona, kas ir pirmajā vai otrajā radniecības pakāpē, laulātais vai bijušais laulātais, persona, ar kuru cietušais ir vai ir bijis neregistrētās laulāto attiecībās vai persona, ar kuru cietušajam ir kopīga (nedalīta) saimniecība; persona, kurai noziedzīga nodarījuma rezultātā, iespējams, radīti smagi miesas bojājumi vai psihiskas dabas traucējumi; persona, kura cietusi no noziedzīga nodarījuma, kas, iespējams, veikts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ. Minētais uzskaitījums ir izsmeļošs, un tas nozīmē, ka tikai personas, kas atbilst noteiktajām pazīmēm var atzīt par īpaši aizsargājamām.

Uzskaitītās kategorijas izvēlētas, pamatojoties uz darba grupas praktiķu pieredzi. Proti, kā norādīja praktiķi, kas ikdienas darbā saskaras ar cietušajiem, šīs kategorijas ir tās, kurās gandrīz vienmēr persona ir neaizsargātāka un vieglāk ievainojama. Neapšaubāmi, ka ir arī citi noziedzīgi nodarījumi, kuri var atstāt uz personu sekas, kas padara to neizsargātāku, bet šādas sekas var arī neatstāt. Attiecīgi kategoriju uzskaitījums nevar ietvert absolūti visus noziedzīgos nodarījumus, tādēļ papildus konkrētajām kategorijām tiek paredzēta arī „atvērtā” kategorija, lai nodrošinātu iespēju procesa virzītājam atzīt cietušo par īpaši aizsargājamu arī tad, ja viņš neietilpst nevienā no uzskaitītajām kategorijām, bet cietušais noziedzīga nodarījuma rezultātā iegūtā kaitējuma dēļ ir īpaši ievainojams un nepasargāts no atkārtota apdraudējuma, iebiedēšanas vai atriebības. Cietušo par īpaši aizsargājamu var atzīt vienlaikus ar lēmumu par atzīšanu par cietušo, bet to var izdarīt arī vēlāk.

Sistēma ar konkrētām cietušo kategorijām izvēlēta, lai maksimāli mazinātu cietušā noslodzi ar dažādu iestāžu apmeklēšanu vai izziņu iesniegšanu šīm iestādēm. Direktīvas ieviešanas procesā tika izvērtēta arī iespēja, ka katru cietušo individuāli novērtētu psihologs un saskaņā ar psihologa atzinumu tiktu izvērtēts, vai persona ir īpaši aizsargājama. Tomēr tika nolemts, ka šāda sistēma būtu pārlietu sarežģīta un uzliktu lielu administratīvo slogu gan iestādēm, gan pašam cietušajam. Jāuzsver, ka

Direktīvā noteiktie īpašie pasākumi, kas tiek nodrošināti īpaši aizsargājamiem cietušajiem, ir procesuāli un šo pasākumu nodrošināšanai nav nepieciešams, piemēram, psihologa atzinums. Turklāt daļa no Direktīvā paredzētajiem pasākumiem Latvijā tiek nodrošināti ne tikai īpaši aizsargājamiem cietušajiem, bet visiem cietušajiem. Piemēram, uz visiem cietušajiem attiecas nosacījums, ka pratināšana notiek, cik drīz vien iespējams un pratināšanu skaits ir pēc iespējas mazāks, un tās veic tikai tad, ja tās ir vajadzīgas kriminālprocesa interesēs.

Attiecībā uz procedūru, kā cietušo atzīst par īpaši aizsargājamu, izvēlēts regulējums, kas pēc iespējas vienkāršo procesu un atslogo to no liekas birokrātijas. Proti, tiek paredzēts, ka informāciju par īpaši aizsargājama cietušā statusu norāda lēmumā par personas atzīšanu par cietušo, un nav nepieciešams rakstīt divus atsevišķus lēmumus (par atzīšanu par cietušo un par atzīšanu par īpaši aizsargājamu cietušo). Tādējādi arī pats cietušais netiek noslogots ar vairāku dokumentu saņemšanu, kas cilvēkiem bez juridiskām zināšanām varētu radīt neizpratni. Izņēmuma gadījums ir, ja apstākļi, kas dod personai tiesības iegūt īpaši aizsargājama cietušā statusu, kļuvuši zināmi pēc lēmuma par atzīšanu par cietušo pieņemšanas. Šādā situācijā lēmums par īpaši aizsargājama cietušā statusa noteikšanu tiek pieņemts, tiklīdz šie apstākļi kļuvuši zināmi amatpersonām, kas strādā ar konkrēto lietu.

Īpaši aizsargājamam cietušajam tiek paredzētas tiesības piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar uzticības personu, ja vien tā nav persona, pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizturētais, aizdomās turētais vai apsūdzētais. Par uzticības personu ir uzskatāma tāda persona, kurai cietušais uzticas. Minētās tiesības īpaši aizsargājamam cietušajam ir paredzētas, jo uzticības persona, klāt esot procesuālo darbību laikā, nepieciešamības gadījumā var sniegt vajadzīgo atbalstu ne tikai pašam īpaši aizsargājamam cietušajam, bet arī procesa virzītājam, piemēram, ja īpaši aizsargājams cietušais ir persona ar garīga rakstura traucējumiem. Līdz ar to uzticības personas piesaistīšana ir atkarīga tikai no īpaši aizsargājama cietušā izteiktās vēlmes piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar šādu personu, kas nozīmē, ka procesa virzītājam nebūs nepieciešams vērtēt uzticības personas saikni ar īpaši aizsargājamu cietušo, jo, ja īpaši aizsargājams cietušais norādījis uz vēlmi piedalīties procesuālajās

darbībās kopā ar uzticības personu, procesa virzītājam šāda vēlme jāņem vērā un jāļauj uzticības personai piedalīties attiecīgajās procesuālajās darbībās, izņemot gadījumus, ja uzticības persona ir persona, pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizturētais, aizdomās turētais vai apsūdzētais.

Vienlaikus uzticības personas tiek brīdinātas par pirmstiesas kriminālprocesā iegūto ziņu izpaušanu, jo pretējā gadījumā var iestāties kriminālatbildība. Par pirmstiesas kriminālprocesā iegūto ziņu izpaušanu brīdina jebkuru kriminālprocesā neiesaistīto personu, tajā skaitā visus pārstāvjus, tuviniekus, kā arī uzticības personu. Bez tam, procesa virzītājs ir tas, kurš nosaka, kuru personu brīdināt un kuru – nebrīdināt, jo procesa virzītāja atbildība ir nodrošināt tāda kriminālprocesa norisi, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē.

23. TO CIETUŠO TIESĪBAS UZ AIZSARDZĪBU KRIMINĀLPROCESA LAIKĀ, KURIEM IR VAJADZĪGA ĪPAŠA AIZSARDZĪBA¹¹²

Īpaši aizsargājamam cietušajam tiek piedāvāti vairāki pasākumi, kurus viņš var izmantot, ja to vēlas. Proti, īpaši aizsargājamam cietušajam ir tiesības lūgt, lai viņa dalība vai uzklauššana tiesas sēdē notiktu, izmantojot tehniskos līdzekļus (Direktīvas 23.panta 3.punkts).

Īpaši aizsargājama cietušā pratināšanas īpatnības pirmstiesas kriminālprocesā nostiprinātas Kriminālprocesa¹¹³ likumā, proti: 1) īpaši aizsargājama cietušā pratināšana tiek veikta atsevišķā, tam piemērotā telpā vai bez citu ar konkrēto procesuālo darbību nesaistītu personu klātbūtnes; 2) cietušā pratināšanu pēc iespējas

¹¹² Direktīvas 2012/29/EU 23.pants.

¹¹³ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 16.06.2018]

veic viena un tā pati persona; 3) personas, kas atzīta par cietušo no vardarbības, ko nodarījusi persona, no kuras cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, cilvēku tirdzniecības vai noziedzīga nodarījuma pret tikumību vai dzimumneaizskaramību pratināšanu veic tā paša dzimuma izmeklēšanas darbības veicējs. Minēto nosacījumu var neievērot, ja tam piekrīt pats cietušais vai viņa pārstāvis. Ja noziedzīgajā nodarījumā pret tikumību un dzimumneaizskaramību cietušais un persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir viena dzimuma un, ja to lūdz cietušais vai viņa pārstāvis, pratināšanu veic pretēja dzimuma izmeklēšanas darbības veicējs. Atkāpe no 3.punktā noteiktā principa tiek pieļauta tikai ar personas piekrišanu. Ja personai tiek izskaidrota situācija (piemēram, uz notikuma vietu nevar ierasties tā paša dzimuma izmeklēšanas darbības veicējs) un persona piekrīt atkāpei no principa, tad tas ir pieļaujams. Ja persona tam nepiekrīt, tad izmeklēšanas darbības veikšanas jēga ir apšaubāma, jo cietušais nevēlas runāt ar tobrīd pieejamo izmeklēšanas darbības veicēju. Princips attiecināts uz pratināšanu un neskar izsaukumu uz notikuma vietu. Līdz ar to, pēc izsaukuma uz notikuma vietu izbrauks tie policijas darbinieki, kuri tobrīd būs pieejami, ja iespējams, tie veiks aptauju, notikuma vietas apskati un citas nepieciešamās darbības, bet darbam ar cietušo tiks noorganizēts attiecīgā dzimuma izmeklēšanas darbības veicējs.

Attiecībā uz pratināšanu atsevišķā, tam piemērotā telpā, jānorāda, ka nepastāv vienota standarta par to, kādai tieši ir jābūt šādai telpai. Direktīvas pārņemšanas procesā un tiesību aktu izstrādes gaitā starpinstitūciju darba grupa vienojās, ka šādai telpai noteikti ir jābūt tādai, kurā neatrodas citas, ar konkrēto pratināšanu nesaistītas, personas. Tai jābūt ērti iekārtotai, askētiskai un aprīkotai ar procesa virzītāja darbam nepieciešamo. Darba grupa bija vienprātis, ka nav pieļaujams, ka cietušo, kas ir īpaši aizsargājams, pratina procesa virzītāja kabinetā, kurā vienlaikus atrodas vēl kāds iestādes darbinieks, jo tas ir arī šīs personas darba kabinets. Tomēr pašreizējā praksē tā notiek. Turklāt pastāv iespēja, ka šajā pašā laikā un telpā notiek vēl kāda pratināšana vai liecību uzklauššana. Šādi apstākļi nekādi nevar tikt uzskatīti par piemērotiem īpaši aizsargājama cietušā pratināšanai, jo tie novērš personas uzmanību, var radīt tajā satraukumu, neuzticēšanos vai citas līdzīgas sajūtas, kas apgrūtina pratināšanu. Lai labāk izprastu pratināšanai piemērotas telpas konceptu, darba grupa iepazīnās un

telpu ierīkošanai nepieciešamā finansējuma aprēķināšanas nolūkā vadījās pēc nodibinājuma „Centrs Dardedze” izstrādātā nopratināšanas telpas standarta.¹¹⁴ Ņemot vērā, ka minētais standarts akcentē bērnam draudzīgu nopratināšanas telpu, tas netika pieņemts pilnā apjomā, bet tikai ievērojot galvenās vadlīnijas. Speciālistu praktiķu darba grupa secināja, ka: neviena Valsts policijas rīcībā esoša telpa Direktīvas pārņemšanas laikā neatbilda minētajiem ieteikumiem. Kaut arī zināmi soļi šajā virzienā tika sperti 2004.gadā, uz doto brīdi tolaik veiktie pasākumi ir būtiski novecojuši un zaudējuši aktualitāti. Tā kā telpas tika paredzētas tikai bērnu pratināšanai, tehnika vienkārši tika ievietota Kārtības policijas amatpersonu (nepilngadīgo lietu inspektoru) dienesta kabinetos. Direktīvas prasība katru struktūrvienības ēku, kurā notiek procesuālo darbību veikšana, nodrošināt ar šādu telpu nav greznība vai luksuss lieta, bet gan minimālā pamata vajadzība, kas šobrīd nepastāv un kas nepieciešama, lai izpildītu Direktīvas prasību - netraumētu cietušo un pēc iespējas ātrākā laikā un tam piemērotā vietā veikt pratināšanu.¹¹⁵

Cietušā pratināšana tiek veikta, cik drīz vien iespējams. Pratināšanu skaits ir pēc iespējas mazāks. Cietušā pratināšanu pēc iespējas veic viena un tā pati persona. Īpaši aizsargājama cietušā pratināšana tiek veikta atsevišķā tam piemērotā telpā vai bez citu ar konkrēto procesuālo darbību nesaistītu personu klātbūtnes. Īpaši aizsargājamam cietušajam ir tiesības lūgt, lai viņa dalība vai uzklauššana tiesas sēdē notiktu, izmantojot tehniskos līdzekļus. Tādas personas pratināšanu, kas atzīta par cietušo no vardarbības, ko nodarījusi persona, no kuras cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, no cilvēku tirdzniecības vai no noziedzīga nodarījuma, kas vērsts pret personas tikumību vai dzimumneaizskaramību, veic tā paša dzimuma izmeklēšanas darbības veicējs. Minēto nosacījumu var neievērot, ja tam piekrīt pats cietušais vai viņa pārstāvis. Ja noziedzīgā nodarījumā, kas vērsts pret personas tikumību un

¹¹⁴ Nopratināšanas telpas kritēriji. Iegūts no:

http://www.bernskacietusais.lv/lv/nepilngadiga_cietusa_liecinieka_nopratinasana/nopratinasanas_telpa/nopratinasanas-telpas-kriteriji-29/ [aplūkots 16.06.2018]

¹¹⁵ Likumprojekta „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Iegūts no:

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/A2A8DD03D30A2D10C2257E580025A39E?OpenDocument> [aplūkots 16.06.2018]

dzimumneaizskaramību, cietušais un persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir viena dzimuma un ja to lūdz cietušais vai viņa pārstāvis, pratināšanu veic pretēja dzimuma izmeklēšanas darbības veicējs. Ja ir noticis noziedzīgs nodarījums pret tikumību un dzimumneaizskaramību, to iztiesā slēgtā tiesas sēdē, turklāt tiesnesis var noteikt tiesas sēdi par slēgtu, lai aizsargātu cietušo un viņa privāto dzīvi, lai aizsargātu cietušo.

24. CIETUŠO BĒRNU TIESĪBAS UZ AIZSARDZĪBU

KRIMINĀLPROCESA LAIKĀ¹¹⁶

Nepilngadīgie vienmēr uzskatāmi par īpaši aizsargājamiem un jau līdz Direktīvas ieviešanai Latvijas tiesiskais regulējums paredzēja īpašu attieksmi pret nepilngadīgu cietušo. Tomēr, lai nepilngadīgā aizsardzību kriminālprocesa laikā pastiprinātu vēl vairāk, atbilstoši Direktīvas 24.panta 1.punktam, Kriminālprocesa likuma tiesību normās tika ietverta papildus norāde uz nepilngadīgu cietušo, nosakot nepilngadīgajiem iztaujāšanu vai atkārtotu iztaujāšanu tikai gadījumos, kad tam piekrīt profesionāls psihologs.¹¹⁷ Visos pārējos gadījumos izmantojamas pirmreizējās nepilngadīgā liecības, jo sevišķi gadījumos, ja cietusī persona nav sasniegusi 14 gadu vecumu.¹¹⁸ Tādējādi tika noteikts, ka nepilngadīga cietušā konkrētajā kriminālprocesā agrāk sniegtu liecību var nolasīt vai atskaņot tiesā, ja uz šādu nepieciešamību norāda psihologs. Pirms Direktīvas pārņemšanas tiesiskais regulējums šādu iespēju paredzēja tikai attiecībā uz cietušo no vardarbības, ko nodarījusi persona, no kuras cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, cilvēku tirdzniecības vai noziedzīga nodarījuma pret tikumību vai dzimumneaizskaramību.

Lai nodrošinātu pēc iespējas pilnīgāku nepilngadīga cietušā interešu aizsardzību, tika paredzēts, ka, ja kaitējums radīts nepilngadīgai personai, kura nedzīvo, bet uzturas Latvijas Republikā bez vecāku vai personu, kas tos aizstāj, klātbūtnes, cietušo bērnu

¹¹⁶ Direktīvas 2012/29/EU 24.pants.

¹¹⁷ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 16.06.2018]

¹¹⁸ Ibid.

var pārstāvēt tā pilngadīgā persona, kura ir atbildīga par nepilngadīgo tā uzturēšanās laikā Latvijas Republikā (Direktīvas 24.panta 1.punkta b) apakšpunkts). Šāds regulējums bija nepieciešams, lai nodrošinātu, ka cietušā bērna pārstāvību var uzņemt pieaugušais, kurš uz laiku ir atbildīgs par bērnu, piemēram, viesģimene, kur bērns uzturas apmaiņas programmas ietvaros.¹¹⁹ Cietušajam, par kura pilngadību pastāv šaubas, līdz tā vecuma noskaidrošanai ir nepilngadīgā cietušā tiesības.¹²⁰

Kriminālprocesam par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, vai par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību vai dzimumneaizskaramību, kurā cietušais ir nepilngadīgs, saprātīga termiņa nodrošināšanā ir priekšrocība salīdzinājumā ar līdzīgiem kriminālprocešiem, kuros cietušie ir pilngadīgas personas. Kriminālprocesam pret nepilngadīgu personu saprātīga termiņa nodrošināšanā ir priekšrocība salīdzinājumā ar līdzīgiem kriminālprocešiem pret pilngadīgu personu.¹²¹ Vienlaikus noteikts, ka juridiskās palīdzības sniegšana nepilngadīgajam cietušajam un nepilngadīgā cietušā pārstāvim ir obligāta kriminālprocesā par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, vai par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību vai dzimumneaizskaramību. Šajā gadījumā advokāta pakalpojumus nepilngadīgajai personai apmaksā valsts.

Virkni būtisku pētījumu par bērniem cietušajiem kriminālprocesā ir veikusi nevalstiskā organizācija "Dardedze". Vienā no pētījumiem konstatēts, ka "...pat glīti izremontēts policijas iecirkņa kabinets nav bērnam draudzīga vide. Svarīgākais ir radīt cietušam bērnam drošības sajūtu, bet [policijas] iecirknī mēs viņam liekam justies kā noziedzniekam un vēl vairāk padziļinām negatīvo pārdzīvojumu."¹²² Lai risinātu šo problēmu tiek veikta regulāra un padziļināta policijas darbinieku, prokuroru un

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Ibid.

¹²² Atklāj būtiskas nepilnības cietušu bērnu nopratināšanas jomā. Iegūts no: <http://www.bernskacietusais.lv/lv/aktualitates/atklaj-butiskas-nepilnibas-cietusu-bernu-nopratinasanas-joma-1065/> [aplūkots 16.06.2018]

tiesnešu apmācība. Turklāt veiksmīgi ir uzsākts un tiek īstenots projekts Bērnu mājas¹²³ izveidei, kas būtu droša vide procesuālo darbību veikšanai ar bērniem, kas cietuši no noziedzīgiem nodarījumiem. Būtisku ieguldījumu cietušo bērnu atbalstam sniedz nevalstiskā organizācijas Latvijas Bērnu fonds, kas vairākos krīzes centros visā Latvijas teritorijā izveidojusi bērnu iztaujāšanai drošas istabas, kas aprīkotas ar jaunāko tehnisko aparatūru. Noziegumos cietušo bērnu aizsardzībai tiesiskais regulējums ir pilnīgi pietiekams un atbilstošs Direktīvas prasībām, taču praksē vēl daudz jāiegulda, lai labie piemēri un attīstāmā prakse tiktu pilnībā izmantota visā valsts teritorijā.

25. SPECIĀLISTU APMĀCĪBA¹²⁴

Noziegumos cietušajiem, tāpat kā citām specifiskām mērķa grupām, ir nepieciešami dažāda rakstura pakalpojumi, ko nodrošina atšķirīgu profesiju speciālisti. Šo profesiju speciālisti iegūst iemaņas un prasmes, pilnveido savu kvalifikāciju visas profesionālās darbības laikā atbilstoši mērķa grupu vajadzībām. Direktīvas 25.panta izpratnē viena no būtiskākajām speciālistu grupām ir tiesību aizsardzības iestāžu speciālisti, kas kriminālprocesa laikā visvairāk saskaras ar cietušajiem. Lai tiesību aizsardzības speciālistu tālākizglītības kvalitāte atbilstu augstiem standartiem, 2014.gadā Latvijā tika izstrādāts "Tiesu varas un tiesībaizsardzības iestāžu darbinieku cilvēkresursu kapacitātes stiprināšanas un kompetenču attīstīšanas plāns 2015.–2020.gadam"¹²⁵, kuru Latvijas valdība pieņēma 2015.gadā. Plāns sevī ietver sistēmisku pieeju tiesību aizsardzības iestāžu speciālistu tālākizglītībai attiecībā uz visām profesionālajām kompetencēm. Šī plāna ietvaros tiek īstenota ne tikai policijas darbinieku, prokuroru un tiesnešu apmācība, bet arī kriminālsodu izpildes iestāžu (Valsts probācijas dienests un ieslodzījuma vietas) speciālistu apmācība. Turklāt šī

¹²³ Ekspertu padomes tikšanās. Iegūts no: <http://www.bernskacietusais.lv/lv/aktualitates/ekspertu-padomes-tiksanas-969/> [aplūkots 16.06.2018]

¹²⁴ Direktīvas 2012/29/EU 25.pants.

¹²⁵ Tiesu varas un tiesībaizsardzības iestāžu darbinieku cilvēkresursu kapacitātes stiprināšanas un kompetenču attīstīšanas plāns 2015.–2020.gadam. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=272711> [aplūkots 16.06.2018]

plāna kontekstā apmācības tiek nodrošinātas arī zvērinātiem tiesu izpildītājiem, advokātiem un notāriem, kā arī tiesu ekspertiem un citu profesiju pārstāvjiem, kas savus ikdienas pienākumus veic krimināltiesību piemērošanas jomās. Būtiska loma šajās mācībās ir atvēlēta saskarsmei ar cietušo un uz cietušā vajadzībām vērstu komunikāciju. Speciālisti apgūst arī tādas tēmas, kas veicina mediācijas piemērošanu gan kriminālprocesā, kas veicina ar noziedzīgo nodarījumu radītā kaitējuma atlīdzināšanu cietušajam un Atjaunojošās justīcijas (angļu val. – *Restorative Justice*)metožu attīstību. Mācību process tiek nodrošināts pārsvarā ar interaktīvām pieaugušo izglītības metodēm, liela loma tiek piešķirta praktiskajām iemaņām, tai skaitā saskarsmes prasmēm, tālākizglītības process tiek gradēts: nodalot vispārējās tēmas un tādas, kas tiek apgūtas padziļināti atbilstoši attiecīgā speciālista profesionālās darbības specifikai.

Šīs mācības Latvijā tiek finansētas no Eiropas Sociālā fonda un valsts budžeta līdzekļiem un tās nodrošina vienlaikus vairākas tālākizglītības institūcijas, piemēram, Valsts policijas koledža, Valsts administrācijas skola, Tiesnešu mācību centrs un citas. Katras tiesību aizsardzības profesijas standarti ir noteikti speciālajos normatīvajos aktos, piemēram tiesnešiem, likumā "Par tiesu varu"¹²⁶, bet prokuroriem "Prokuratūras likumā"¹²⁷. Šajos speciālajos likumos ietvertie standarti noteic, ka katram (un jebkuram) tiesību aizsardzības iestādes speciālistam ir pienākums pilnveidot savu izglītību un šī pienākuma izpilde tiek izvērtēta kopā ar amatpersonas sniegumu vidēji vienu reizi gadā (atkarībā no profesijas). Saprotais, ka standarti, kas tiek noteikti tiesību aizsardzības iestāžu speciālistiem saturiski un kvantitatīvi atšķiras no tiem, kas tiek izvirzīti psihologiem, sociālajiem darbiniekiem, mediķiem un citu servisa profesiju pārstāvjiem, kas nodrošina noziegumos cietušos ar dažāda veida atbalstu. Tā piemēram, Cietušo atbalsta tālruņa 116006 speciālisti pēc profesijas ir psihologi un uz viņiem attiecināmas visas psihologiem izvirzītās prasības un

¹²⁶ Par tiesu varu. Pieņemts: 15.12.1992. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/62847-par-tiesu-varu> [aplūkots 16.06.2018]

¹²⁷ Prokuratūras likums. Pieņemts: 19.05.1994. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/57276-prokuraturas-likums> [aplūkots 16.06.2018]

profesionālais standarts, ko noteic "Psihologu likums"¹²⁸. Lai psihologs drīkstētu sniegt pakalpojumus, viņam ir jāiziet sertifikācijas procedūra un jāsaņem psihologa sertifikāts, bet speciālisti, kas strādā ar cietušajiem bērniem specializējas īpaši bērnu psiholoģijā. Ņemot vērā, ka bērni ir īpaši aizsargājamie cietušie, visām amatpersonām vai speciālistiem, kas strādā saskarsmē ar šo specifisko mērķa grupu ir jāiziet speciāls (valdības noteikts) mācību kurss¹²⁹, kura ietvaros notiek padziļināta apmācība bērnu tiesībās un cilvēktiesībās, saskarsmes formas ar bērniem, kas piedzīvojuši traumatisku pieredzi un citām zināšanām un prasmēm. Ja šāds speciālais kurss nav apgūts, piemēram, policijas amatpersona nedrīkstēs strādāt ar kriminālprocesu, kur cietušais ir bērns.

Tādējādi ir iespējams secināt, ka standarti darbam ar noziegumos cietušajiem ir integrēti speciālajos tiesību aktos atbilstoši profesijām, saskaņā ar šiem standartiem Latvijas valdība ir pieņēmusi īpašu speciālistu apmācības plānu priekš tiesību aizsardzības institūciju amatpersonām.

26. DIENESTU SADARBĪBA UN KOORDINĀCIJA¹³⁰

Pārņemot cietušo Direktīvu, Latvijā ir veikta 21 tiesību akta pilnveide.¹³¹ Pārrobežu sadarbība noziedzīgos nodarījumos cietušo atbalstam ir iekļauta trīs Latvijas tiesību aizsardzības institūciju kompetencē – Iekšlietu ministrijas (izmeklēšanas procesā), Tieslietu ministrijas (lietas iztiesāšanas procesā) un Ģenerālprokuratūras (pirmstiesas procesā). Sadarbība atsevišķu krimināllietu ietvarā un cietušo atbalsts tiek nodrošināts

¹²⁸ Psihologu likums. Pieņemts: 30.03.2017. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=290115> [aplūkots 16.06.2018]

¹²⁹ Noteikumi par kārtību, kādā apgūst speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu. Adopted 01.04.2014. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=265516> [aplūkots 18.06.2018]

¹³⁰ Direktīvas 2012/29/EU 26.pants.

¹³¹ National transposition measures communicated by the Member States concerning: Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. Iegūts no: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NIM/?uri=CELEX:32012L0029> [aplūkots 18.06.2018]

realizējot starptautisko pārrobežu sadarbību kriminālprocesā. Lai pilnveidotu starptautisko pārrobežu sadarbību Latvijā tiek īstenoti dažāda veida pasākumi, tai skaitā speciālistu profesionālajai pilnveidei, tiesību normu (ar kurām pārņemta cietušo Direktīva) piemērošanai praksē un citi. Tā, piemēram, 2018.gada aprīlī norisinājās speciāls seminārs "Efektīva pārrobežu sadarbība kriminālprocesā"¹³², kura ietvaros piedalījās tiesībsardzības iestāžu izmeklētāji, kuru ikdienas pienākumu pildīšanā ir svarīgi labi orientēties pārrobežu sadarbības jautājumos, lai efektīvi izmantotu savus un citu dienestu resursus. Pārrobežu sadarbība nepārtraukti mainās, tajā ienāk jauni sadarbības instrumenti, par kuriem nacionālajā līmenī praktiski uzreiz nav iespējams uzzināt, nerunājot par kvalitatīvu to izmantošanu darbā. Šis seminārs deva iespēju iegūt jaunas ziņas par pārrobežu sadarbības jautājumiem. Seminārā uzstājas profesionāļi, kas nodrošina sadarbību ar citām valstīm, līdz ar to klausītāji ieguva gan teorētiskās, gan praktiskas atziņas.

Direktīvas pārņemšanas procesā tika realizēta virkne pasākumu, lai veicinātu sadarbību starp dažādām Eiropas valstīm un īstenotu kvalitatīvu pārrobežu sadarbību noziegumos cietušo atbalsta. Tai skaitā:

- a) Valsts policijā tika īstenots projekts „Mazāk smagu noziegumu izmeklēšanas vienkāršošana ar mērķi sabalansēt nozieguma sabiedrisko bīstamību, radīto kaitējumu un izmeklēšanā izlietos resursus”¹³³, kura ietvaros ir apzināta Latvijas, Igaunijas, Lietuvas, Vācijas, Somijas, Zviedrijas, Rumānijas prakse kriminālprocesu izmeklēšanā, tajā skaitā izdarīti virkne secinājumu, kā efektīvāk strādāt ar cietušo (2013-2015.gads);
- b) Valsts policija ar Eiropas Komisijas Vispārējo tiesību direktorāta programmas „Krimināltiesības” finansiālu atbalstu sagatavojuši informatīvus bukletus „Jūs

¹³² Seminārs "Efektīva pārrobežu sadarbība kriminālprocesā". Iegūts no: https://www.ta.gov.lv/LV/aktualitates_17/informacija_54/norisinajies_seminars_par_efektiva_parro_bezu_sadarbiba_kriminalprocesa_.html_C1822 [aplūkots 18.06.2018]

¹³³ Simplification of less serious crime investigation aimed to balance public danger, harm caused by crime and consumption of resources for investigation. Iegūts no: https://ec.europa.eu/home-affairs/financing/fundings/projects/HOME_2012_ISEC_FP_C2_4000003986_en [aplūkots 18.06.2018]

vērsāties Valsts policijā? Kas notiek tālāk? Īss ceļvedis Jūsu tiesībās”. Bukleti pieejami policijas iecirkņos, kā arī internetā.¹³⁴ (2015.gads);

- c) Virkni projektu realizējušas nevalstiskās organizācijas, tai skaitā Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS projekts: Atbalsta sistēma noziegumos cietušajiem - Latvijā un citur¹³⁵ (2011 – 2013), kā arī projekts: Uzlabojot cietušo tiesību aizsardzību: pieeja juridiskai palīdzībai¹³⁶ (2013 – 2014) un citi. Šo projektu mērķis ir bijis cietušo Direktīvas ieviešana un noziegumos cietušo personu atbalsta sistēmas izveide, kā arī sadarbības veicināšana starp dažādām Eiropas valstīm cietušo tiesību aizsardzībā.

Visi materiāli, tai skaitā pētījumi, bukleti, informatīvie izdevumi, video sižeti, kas satur informāciju par cietušo tiesību aizsardzību ir līdz pat šim brīdim bez maksas pieejami dažādās interneta vietnēs, piemēram: <http://www.vp.gov.lv/?id=506&said=506&r=1> un <http://www.cietusajiem.lv/en/>, bet informācija, kas var būt noderīga cietušo bērnu atbalstam ir pieejama nevalstiskās organizācijas Dardedze tīmekļa vietnē <http://www.centrsdardedze.lv/en>.

Šo tīmekļa vietņu saturs tiek regulāri papildināts ar jaunu informāciju. Labās prakses piemēri tiks sniegti pētījuma sadaļā pie labās prakses.

27. ATTĪSTĀMĀ PRAKSE

Visu Latvijā fiksēto attīstāmo praksi Direktīvas ieviešanā nosacīti ir iespējams iedalīt trīs daļās:

¹³⁴ Jūs vērsāties Valsts policijā? Kas notiek tālāk? Iegūts no: <http://www.cietusajiem.lv/wp-content/uploads/2014/07/Polijas-broshuraL.pdf> [aplūkots 18.06.2018]

¹³⁵ Atbalsta sistēma noziegumos cietušajiem - Latvijā un citur. Iegūts no: <http://providus.lv/article/atbalsta-sistema-noziegumos-cietusajiem-latvija-un-citur> [aplūkots 18.06.2018]

¹³⁶ Uzlabojot cietušo tiesību aizsardzību: pieeja juridiskai palīdzībai. Iegūts no: <http://providus.lv/article/uzlabojot-cietuso-tiesibu-aizsardzibu-pieeja-juridiskai-palidzibai> [aplūkots 18.06.2018]

- 1) Pētījumi par labo praksi Latvijā un Eiropā, cietušo atbalsta modeļiem un cietušo atbalsta sistēmas pilnveides modeļiem.

Dažāda veida pētījumi, kas saistāmi ar cietušo atbalsta sistēmu attīstību Latvijā ir veikti sākot no 2007.gada. Pirmais projekts "*Restorative Justice vs. Juvenile Delinquency: the Baltic States in the European Dimension*"¹³⁷ (Atjaunojošs taisnīgums un nepilngadīgo noziedzība: Baltijas valstis Eiropas dimensijā) un tajā veiktie pētījumi ietvēra šaurāku mērķa grupu – nepilngadīgos. Taču tieši šajā pētījumā tika izdarīts secinājums, ka no kriminoloģijas viedokļa pastāv cieša saikne starp bērniem cietušajiem un tiem, kas vēlāk izdara noziedzīgus nodarījumus. Tika secināts, ka bērni ir tāda mērķa grupa, kuras kontakts ar noziedzību jebkurā veidā, rada nevēlamu traumatisku pieredzi, kas vēlāk var atspoguļoties bērna antisociālā uzvedībā pret citiem vai sevi. Otrs, projekts "*Support for Victims of Crime: Substantial or Nominal. Latvia and Beyond*"¹³⁸ (pētījuma nosaukums latviešu valodā - Atbalsta sistēma noziegumos cietušajiem - Latvijā un citur) bija tieši veltīts dažādu cietušo mērķa grupu izpētei, izpratnes veidošanai par cietušo atbalsta nepieciešamību starp tiesību aizsardzības iestāžu speciālistiem un sabiedrības informēšanai par cietušo tiesībām. Projekta rezultātā, 2012.gadā, tika veikta Latvijā pirmā viktimizācijas aptauja¹³⁹ un veikts 8 Eiropas valstu labās prakses apkopojums cietušo tiesību aizsardzībā. Projektā "*Outstanding problems of restorative justice, perspective solutions within the European Union*"¹⁴⁰ (projekta nosaukums latviešu valodā - Atjaunojošā taisnīguma

¹³⁷ Restorative Justice vs. Juvenile Delinquency: the Baltic States in the European Dimension (2007-2010). Iegūts no: <http://providus.lv/en/article/restorative-justice-vs-juvenile-delinquency-the-baltic-states-in-the-european-dimension> [aplūkots 18.06.2018]

¹³⁸ Support for Victims of Crime: Substantial or Nominal. Latvia and Beyond (2011 – 2013). Iegūts no: <http://providus.lv/en/article/support-for-victims-of-crime-substantial-or-nominal-latvia-and-beyond> [aplūkots 18.06.2018]

¹³⁹ Latvijas iedzīvotāju viktimizācijas aptauja, 2012. Iegūts no: http://providus.lv/upload_file/Projekti/Kriminalitesibas/Victim%20support/Viktimizācijas_petijums_Fieldex_2012_Final.pdf [aplūkots 18.06.2018]

¹⁴⁰ Outstanding problems of restorative justice, perspective solutions within the European Union (2012). Iegūts no: <http://providus.lv/en/article/outstanding-problems-of-restorative-justice-perspective-solutions-within-the-european-union-research-on-the-regulation-on-the-security-measures-for-safety-of-society-within-european-union-tm-2012-13-ek> [aplūkots 18.06.2018]

aktuālās problēmas, risināšanas perspektīvas Eiropas Savienībā)¹⁴¹ tika veikti divi pētījumi, proti: "*Development of compensation mechanisms in Latvia*"¹⁴² (Mehānismi cietušo kompensācijai kriminālprocesā Eiropas Savienībā)¹⁴³ par kaitējuma kompensēšanas mehānismiem noziegumos cietušajiem un preventīvajiem pasākumiem viktimizācijas novēršanai "*Reglamentation of social safety operational measures in European Union*"¹⁴⁴ (Sabiedriskās drošības piespiedu līdzekļu reglamentējums Eiropas Savienībā).¹⁴⁵ Ceturtais pētījums "*Improving Protection of Victim's Rights: Access to Legal Aid*"¹⁴⁶ (Uzlabojojot cietušo tiesību aizsardzību: pieeja juridiskai palīdzībai) bija veltīts juridiskās palīdzības sistēmas izpētei un pilnveidei. Minētie pētījumi tika publiskoti vairākās zinātniskās konferencēs, kuru ietvaros notika diskusijas par noziegumos cietušo aizsardzībai aktuāliem jautājumiem. Konferencēs aizsāktās diskusijas turpinājās virknē semināru un atsevišķu publikāciju.¹⁴⁷

2) Tiesību aktu pilnveides gaita Direktīvas pārņemšanas procesā.

¹⁴¹ Atjaunojošā taisnīguma aktuālās problēmas, risināšanas perspektīvas Eiropas Savienībā, 2012.

legūts no: <https://www.tm.gov.lv/lv/cits/eiropas-komisijas-ipasa-programmas-kriminaltiesibas-projekts-atjaunojosa-taisniguma-aktualas-problem> [aplūkots 20.06.2018]

¹⁴² Development of compensation mechanisms in Latvia. legūts no: <http://providus.lv/article/development-of-compensation-mechanisms-in-latvia> [aplūkots 18.06.2018]

¹⁴³ Mehānismi cietušo kompensācijai kriminālprocesā Eiropas Savienībā, 2013. legūts no: http://www.tm.gov.lv/files/l1_bWFwZSBiZXogbm9zYXVrdW1hL3Byb2pla3RpL1BldGlqdW1zX21laGFuaXNtaSBjaWV0dXNvIGtvcnBlbnNhY2lqYWkga3JpbWluYWxwcm9jZXNhIGVzX1BST1ZJRFVTLnBkZg/mape%20bez%20nosaukuma/projekti/Petijums_mehanismi%20cietuso%20kompensacijai%20kriminalprocesa%20es_PROVIDUS.pdf [aplūkots 20.06.2018]

¹⁴⁴ Reglamentation of social safety operational measures in European Union. legūts no: <http://providus.lv/article/reglamentation-of-social-safety-operational-measures-in-european-union> [aplūkots 18.06.2018]

¹⁴⁵ Sabiedriskās drošības piespiedu līdzekļu reglamentējums Eiropas Savienībā, 2012. legūts no: http://www.tm.gov.lv/files/l1_bWFwZSBiZXogbm9zYXVrdW1hL3Byb2pla3RpL1BldGlqdW1zX3NhYmllZHJpc2thcyBkcm9zaWJhcyBwaWVzcGlIZHUgbGlkemVrbHUgcmVnbG1lbnRlanVtscyBlcy5wZGY/mape%20bez%20nosaukuma/projekti/Petijums_sabiedriskas%20drosibas%20piespiedu%20lidzeklu%20reglamentejums%20es.pdf [aplūkots 20.06.2018]

¹⁴⁶ Improving Protection of Victim's Rights: Access to Legal Aid (2013 – 2014). legūts no: <http://providus.lv/en/article/improving-protection-of-victim-s-rights-access-to-legal-aid> [aplūkots 18.06.2018]

¹⁴⁷ Informāciju par semināriem un pētījumu pavadošajām publikācijām skatīt šeit: <http://providus.lv/article/uzlabojojot-cietuso-tiesibu-aizsardzibu-pieeja-juridiskai-palidzibai> [aplūkots 25.06.2018]

Pārņemot cietušo direktīvu, Latvijā tika papildināts 21 tiesību akts. Būtiskākie grozījumi tika veikti Kriminālprocesa likumā¹⁴⁸, Krimināllikumā¹⁴⁹, Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā¹⁵⁰ un likumā Par valsts kompensāciju noziegumos cietušajiem¹⁵¹. Šajos un citos tiesību aktos ietvertos grozījumus un to ieviešanu praksē tiesību aizsardzības iestāžu speciālisti un juristi vērtē dažādi: vieni uzskata, ka šie grozījumi var būt vērtējami tikai pēc to pilnīgas ieviešanas praksē¹⁵², citi tos vērtē no teorētiskā viedokļa un uzskata, ka Latvijā viktimizācijas un sekundārās viktimizācijas virzienā ir spērusi būtiskus soļus, kas nevar palikt bez pozitīviem rezultātiem praksē, bet praksei ir vajadzīgs laiks.¹⁵³ Minētā diskusija attīstīta aktīvu praktiķu publikāciju formā.¹⁵⁴ Par labo praksi, kas radusies likumdevēja rīcības rezultātā noteikti uzskatāma vardarbībā cietušo bērnu rehabilitācijas attīstība, atbalsta sniegšana ģimenēm, kurās konstatēta vardarbība, kā arī atbalsta sniegšana cietušajām personām. Jāmin, ka būtiska nozīme ir 2018.gadā veiktajiem grozījumiem, kā rezultātā veicināta ne vien fiziskas, bet arī emocionālās vardarbības apkarošana. Tāpat par būtiskiem ir atzīstami grozījumi tiesību aktos, kas veikti ieviešot cietušo Direktīvu un paredz vairākus jaunus cietušo tiesību aizsardzības mehānismus, cietušo pratināšanas īpatnības, kā arī īpaši aizsargājamas cietušo kategorijas. Detalizētāks tiesību aktu grozījumu izvērtējums sniegt šī pētījuma 1.nodaļā "Ieskats tiesiskajā regulējumā".

3) Tiesību normu piemērošanas prakse un sabiedriskās iniciatīvas.

¹⁴⁸ Kriminālprocesa likums. Pieņemts: 21.04.2005. <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 18.06.2018]

¹⁴⁹ Krimināllikums. Pieņemts 17.06.1998. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums> [aplūkots 20.06.2018]

¹⁵⁰ Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums. Pieņemts: 17.03.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/104831-valsts-nodrosinatas-juridiskas-palidzibas-likums> [aplūkots 20.06.2018]

¹⁵¹ Par valsts kompensāciju cietušajiem. Pieņemts: 18.05.2006. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/136683-par-valsts-kompensaciju-cietusajiem> [aplūkots 20.06.2018]

¹⁵² Rusanovs, E. Janums, J. (2018). Grozījumus Krimināllikumā varēs vērtēt pēc to aprobēšanas tiesu praksē. LVportāls.lv. Iegūts no: <https://lvportals.lv/viedokli/292670-grozijumus-kriminallikuma-vares-vertet-pec-to-aprobesanas-tiesu-prakse-2018> [aplūkots 20.06.2018]

¹⁵³ Balode, L. (2018). Grozījumi Krimināllikumā stiprina cietušo aizsardzību. LVportāls.lv. Iegūts no: <https://lvportals.lv/norises/292874-grozijumi-kriminallikuma-stiprina-cietuso-aizsardzibu-2018> [aplūkots 20.06.2018]

¹⁵⁴ Balode, L. Miķelsone, L. (2018). Cietušo aizsardzības un vardarbības apkarošanas pasākumi. LVportāls.lv. Iegūts no: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/294145-cietuso-aizsardzibas-un-vardarbibas-apkarosanas-pasakumi-2018> [aplūkots 20.06.2018]

Viena no būtiskākajām iniciatīvām, ko vajadzības gadījumā var pārņemt arī citas valstis ir atbalsta tālruņa līnija noziegumos cietušajiem, kas darbojas no 2015. gada augusta un nodrošināta cietušo personu konsultēšana pa tālruni 116006. Būtiski, ka šis tālrunis darbojas uz vienotas platformas ar tīmekļa vietni www.cietusajiem.lv, ko nodrošina nevalstiskā organizācija Skalbes.¹⁵⁵ Otrā nevalstiskā sektora iniciatīva, ko īsteno Centrs Dardedze¹⁵⁶, ir paredzēta no dažādiem vardarbības veidiem cietušajiem bērniem. Centra Dardedze būtiskākais rīcības virziens cietušo bērnu atbalstam ir "Bērnu mājas"¹⁵⁷ izveidošana, lai cietušie bērni kriminālprocesa ietvaros varētu sniegt drošā vidē, vienlaikus mazinot sekundārās viktimizācijas riskus. Ir pamats uzskatīt, ka šī labā prakse būtu pārņemama arī citās Eiropas valstīs.

28. NEPILNĪBAS UN IZAICINĀJUMI

Šajā nodaļā analizēti trīs galvenie Latvijas cietušo atbalsta sistēmas trūkumi, trīs izaicinājumi un ar šo izaicinājumu īstenošanu praksē saistītās rekomendācijas. Direktīvas pārņemšanas laikā tiesību aktos izdarītie grozījumi un ieviestās prakses laika posmā no 2012.gada bez šaubām ir veicinājušas cietušo personu tiesību aizsardzību gan kriminālprocesā, gan ārpus tā. Neraugoties uz to Latvijas cietušo tiesību aizsardzības sistēmā ir identificējami trīs būtiski trūkumi, proti:

- a) Cietušo atbalsta sistēma kopumā vēl aizvien nav vērtējama kā kompleksa un mērķtiecīgi veidota sistēma, tā ir sadrumstalota gan tiesiskā regulējuma ziņā, gan cietušajiem pieejamā atbalsta pasākumu ziņā. Jau 2013.gadā veiktajā pētījumā¹⁵⁸ tika norādīts, ka Latvijā ir virkne būtisku, sistēmu veidojošu

¹⁵⁵ Krīžu un konsultācijas centrs "Skalbes". Iegūts no: <http://www.skalbes.lv/> [aplūkots 20.06.2018]

¹⁵⁶ Centrs Dardedze. Iegūts no: <http://www.centrsdardedze.lv/> [aplūkots 20.06.2018]

¹⁵⁷ "Bērnu māja" - saudzīga pieeja dzimumnoziegumos cietušo bērnu nopratināšanā. Iegūts no: <http://www.centrsdardedze.lv/lv/jaunumi/ari-latvija-dzimumnoziegumos-cietuso-bernu-nopratinasana-sak-lietot-berna-majas-sadarbibas-modeli> [aplūkots 20.06.2018]

¹⁵⁸ Kronberga, I. Dzenovska, I. Litvins, G. Sīle, S. (2013). Mehānismi cietušo kompensācijai kriminālprocesā Eiropas Savienībā. PROVIDUS. Iegūts no: http://providus.lv/upload_file/Projekti/Kriminalitesibas/Kopsavilk.Meh.ciet.kompens.pdf [aplūkots 20.06.2018]

sastāvdaļu, bet nav pašas cietušo atbalsta sistēmas, kā mērķtiecīgi orientētu pasākumu kopuma. Minētā dēļ šobrīd ir sarežģīti saņemt dažāda veida atbalstu tiem cietušajiem, kas, piemēram, dzīvo attālinātos lauku rajonos.

- b) Bezmaksas juridiskā palīdzība joprojām nav pieejama visiem cietušajiem, lai gan pēc Kriminālprocesa likuma grozījumiem Direktīvas pārņemšanas procesā bezmaksas juridiskās palīdzības saņēmēju loks ir būtiski paplašināts. Joprojām ir iespējama situācija, kurā aizdomās turētajam vai apsūdzētajam kriminālprocesā būs nodrošināta advokāta palīdzība bez maksas, bet cietušajam advokāta pakalpojumi jāsedz no saviem līdzekļiem. Jebkuram cietušajam vajadzētu būt tiesībām uz valsts nodrošinātu juridisku palīdzību no brīža, kad persona kriminālprocesa ietvaros tiek atzīta par cietušo.
- c) Ik gadu pieaug lietu skaits, kurās tiesu izpildītājam jāizpilda civiltiesiskas prasības, taču gada laikā pabeigto lietu īpatsvars ir neliels – salīdzinoši ievērojams ir to lietu skaits, kurās izpilde ir izbeigta bez piedziņas. Šajā gadījumā ir jāņem vērā, ka aptuveni 30-40% lietu tiesu izpildītāji piedzen kā civilprasības kriminālprocesā. Viena no problēmām ir tiesu izpildītāju takšu jautājums, jo pastāv virkne darbību, kuras tiesu izpildītājam ir jāfinansē no citās lietās iegūtiem līdzekļiem, savukārt, ja šādu līdzekļu nav, pastāv riski efektīva piedziņas procesa norisei cietušā labā, proti: piedziņa par labu cietušajam netiek veikta un cietušajam zaudējumi netiek atlīdzināti. Ļoti bieži cietušie nesaņem zaudējumu atlīdzību, jo likuma pārkāpējam nav finanšu vai citu resursu, no kuriem cietušajam būtu iespējams atlīdzināt.

Ņemot vērā trīs minētos trūkumus, pastāv trīs nākotnes izaicinājumi un tiem sekojošas rekomendācijas:

- 1) ieviest cietušo atbalsta sistēmu, kuras ietvaros pastāv visā valstī vienots un publiski definēts (iespējams regulēts ar speciālo likumu) cietušo atbalsta grozs, kurā kā minimums ietverta valsts nodrošināta psihologa palīdzība vai cita atbalsta forma pēc cietušā vajadzībām; cietušā komunikācijas algoritms ar tiesību aizsardzības iestādēm; valsts nodrošināta juridiskā palīdzība cietušajam no brīža, kad persona atzīta par cietušo.

- 2) izveidot noziegumos cietušajiem vienas pieturas aģentūru, jeb cietušo atbalsta dienestu, kur būtu pieejami visi pirmajā punktā uzskaitītie pakalpojumi.
- 3) lai veicinātu noziegumos cietušo aizsardzību, būtu jāapsver iespējas veidot Cietušo atbalsta fondu, iespējams, līdzīgu Latvijā jau esošajam Uzturlīdzekļu garantijas fondam. Šāda fonda esamība ļautu cietušajam saņemt zaudējumu atlīdzību gadījumos, ja likuma pārkāpēja mantiskais stāvoklis ir tik slikts, ka viņam nav resursu zaudējumu atlīdzībai, proti, tiesu izpildītājam nav pret ko vērst zaudējumu piedziņu. Vienlaikus šāda fonda pastāvēšana risinātu (varētu risināt) jautājumu ar valsts kompensāciju noziegumos cietušajiem nepietiekamo apjomu.

NOSLĒGUMS

1. Kritisks situācijas novērtējums attiecībā uz direktīvas praktisko īstenošanu, norādot tās svarīgākās sastāvdaļas - gan veiksmīgas, gan problemātiskās

Par veiksmīgiem soļiem Direktīvas ieviešanā noteikti ir uzskatāmi veiktie grozījumi Kriminālprocesa likumā un Krimināllikumā, kā arī fakts, ka minētie grozījumi patiešām darbojas praksē. Pozitīvi vērtējams paveiktais viktimizācijas un sekundārās viktimizācijas novēršanai attiecībā uz noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar fizisku un emocionālu vardarbību, tai skaitā vardarbības pret bērniem un vardarbības ģimenē novēršanai. Noteikti pozitīvi ir vērtējama tiesību aizsardzības iestāžu specialistu fokusa maiņa no likuma pārkāpēja uz cietušo. Tomēr blakus jau minētajiem labajiem piemēriem ir jāmin, ka jāturpina attīstīt īpaši aizsargājamā cietušā institūts kriminālprocesā (tai skaitā nepilngadīgie cietušie), jāpievērš nopietna vērība faktam, vai vienmēr cietušo iztaujāšana tiek veikta tam piemērotās telpās policijas iecirkņos un prokuratūras iestādēs; vienlaikus jāattīsta tālāk Bērnu mājas ideja, lai pasargātu nepilngadīgos cietušos no sekundārās viktimizācijas iztaujāšanas laikā. Lai gan Latvijā ir ieviesti tādi instrumenti kā tīmekļa vietne www.cietusajiem.lv un darbojas cietušo atbalsta tālrunis, sistēma ir ne tikai regulāri jāizvērtē, bet arī jāpilnveido, jo šobrīd nav pamata uzskatīt, ka cietušo atbalsta sistēma ir pilnīga.

2. Nepieciešamie soļi nākotnē, lai pārvarētu problēmas ar direktīvas praktisko īstenošanu, tādējādi uzlabojot noziedzīgā nodarījuma upuru stāvokli

Pirmkārt, lai uzlabotu noziedzīgos nodarījumos cietušo stāvokli ir jāievieš cietušo atbalsta sistēma, kā vienas pieturas aģentūra, kurā cietušais var saņemt visu iespējamo atbalstu vienuviet, tas novērstu nepieciešamību apmeklēt neskaitāmas institūcijas, kas veic dažādas funkcijas.

Otrkārt, izveidot cietušo atbalsta fondu, lai veicinātu, ka noziegumos cietušās personas saņem zaudējumu atlīdzību par nodarīto kaitējumu un pietiekama apjoma

kompensāciju no valsts, gadījumos, kas noteikti likumā “Par valsts kompensāciju noziegumos cietušajiem”¹⁵⁹. Šādos gadījumos Cietušo atbalsta dienesta pienākums būtu regresa kārtībā cietušajam izmaksātās summas piedzīt no kaitējumu radījušās personas, jeb likuma pārkāpēja.

3. Pētījumā balstīta nākotnes perspektīva

Galvenie pētījuma argumenti ir balstīti secinājumā, ka Direktīvas ieviešana ir ne tikai katras valsts pienākums, bet arī liela iespēja. Minētā dēļ, nav pamata uzskatīt, ka ar formālo Direktīvas ieviešanu vai nosprausto kontroles datumu tās ieviešanai būs sasniegti visi mērķi. Pēc Direktīvas ieviešanas Latvijā tiesību akti profesionāļiem dod plašas iespējas atbalstīt cietušos kriminālprocesa ietvaros, taču noziedzīgā nodarījuma sekas cietušajam nebeidzas ar vainīgās personas notiesāšanu. Tās bieži vien nebeidzas pat ar zaudējumu atlīdzību, jo sevišķi tad, ja ir nodarīts neatgriezenisks kaitējums fiziskajai vai emocionālajai veselībai un mainīta dzīves kvalitāte. Tāpēc nākotnes perspektīva Latvijai ir Cietušo atbalsta dienests, kas šo atbalstu sniedz neraugoties uz to, vai persona jau ir atzīta par cietušo kriminālprocesā ar speciālu lēmumu.

Tas ir Cietušo atbalsta dienests, kas arī:

- a) sniedz palīdzību ne tikai noziegumu upuriem, bet arī lieciniekiem, kas no piedzīvotā ir guvuši traumu;
- b) palīdz cietušajiem arī pēc kriminālprocesa beigām, tai skaitā laikā, kamēr vainīgā persona atrodas ieslodzījuma vietā, vai tai tiek izpildīts sods, kas nav saistīts ar brīvības atņemšanu;
- c) attīsta pētniecību un analīzi, lai cietušo atbalsta sistēma tiktu attīstīta cietušo interesēs, kā arī veic regulāras Latvijas iedzīvotāju viktimizācijas aptaujas un analizē rezultātus;
- d) pieliek pūles, lai justīcijas sistēma būtu fokusēta, centrēta uz cietušo, nevis likuma pārkāpēju;

¹⁵⁹ Par valsts kompensāciju cietušajiem. Pieņemts: 18.05.2006. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/136683-par-valsts-kompensaciju-cietusajiem> [aplūkots 26.06.2018]

- e) rūpējas, lai cietušie saņemtu regulāru, kvalitatīvu un aktuālu informāciju saprotamā formā par jaunākajām izmaiņām tiesību aktos, formālajās procedūrās un pakalpojumu klāstā;
- f) ir centrālā iestāde, kas organizē starpinstitūciju sadarbību viktimizācijas novēršanai un noziedzības prevencijai, kā arī izglīto sabiedrību.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Kronberga, I. (2013). Mehānismi cietušo kompensācijai kriminālprocesā Eiropas Savienībā: Latvijas izaicinājumi. Iegūts no: <https://www.slideshare.net/providus/mehnismi-cietuo-kompenscijai-kriminalproces-eiropas-savienb> [aplūkots 26.06.2018]

KOPSAVILKUMS

Eiropas Padomes un Parlamenta Direktīva Nr. 2012/29/ES (2012. gada 25. oktobris) ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI (turpmāk – cietušo Direktīva) Latvijā tika ieviesta stājoties spēkā grozījumiem 21 tiesību aktā, no kuriem būtiskākie bija Kriminālprocesa likumā. Tādējādi ir pamats uzskatīt, ka cietušo Direktīvas pārņemšana Latvijā ir notikusi līdz 2016.gada 23.martam.¹⁶¹ Cietušo Direktīvas pārņemšanas process Latvijā kopumā ir vērtējams kā veiksmīgs un ir pamats uzskatīt, ka Direktīva ir pārņemta pilnībā. Šo procesu paātrināja savlaicīgi sāktie priekšdarbi – gan attiecībā uz tiesību normu pilnveidi, gan attīstāmās prakses pārņemšanu no citām Eiropas valstīm, kas bija iespējams pateicoties virknei Latvijā īstenoto un Eiropas Komisijas finansēto projektu¹⁶² un šajos projektos veikto pētījumu.

Šajā pētījumā veikta visaptveroša cietušo Direktīvas pārņemšanas procesa un tā rezultātu izpēte, proti, analizēta Latvijas cietušo atbalsta sistēma no juridiskā un teorētiskā viedokļa, kā arī no tiesību normu piemērošanas praktiskā viedokļa. Pētījumā analizētas aktivitātes cietušo atbalsta jomā Latvijā, kas notikušas sākot no 2007.gada līdz pat 2018.gada maija beigām.

1. Īss pārskats par galvenajiem pētījuma secinājumiem:

- 1.1. Tiesību aktos veikti būtiski grozījumi, kuru ieviešanai praksē pieliktas nopietnas pūles. Jo sevišķi rūpīgi veikti papildinājumi Kriminālprocesa likumā,

¹⁶¹ Likumprojekts Nr. 90/TA-856 (2015) Grozījumi Kriminālprocesa likumā un anotācija. Iegūts no: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/A2A8DD03D30A2D10C2257E580025A39E?OpenDocument#b> [aplūkots 01.06.2018]

¹⁶² Būtiskākie projekti: 1) Improving Protection of Victim's Rights: Access to Legal Aid (2013-2014). Iegūts no: <http://providus.lv/en/article/improving-protection-of-victim-s-rights-access-to-legal-aid> [aplūkots 01.06.2018]; 2) Support for Victims of Crime: Substantial or Nominal. Latvia and Beyond (2011-2013). Iegūts no: <http://providus.lv/en/article/support-for-victims-of-crime-substantial-or-nominal-latvia-and-beyond> [aplūkots 01.06.2018]; 3) Outstanding problems of restorative justice, perspective solutions within the European Union (2012). Iegūts no: <http://providus.lv/en/article/outstanding-problems-of-restorative-justice-perspective-solutions-within-the-european-union-research-on-the-regulation-on-the-security-measures-for-safety-of-society-within-european-union-tm-2012-13-ek> [aplūkots 01.06.2018]

kas būtiski ļāva sakārtot ne tikai cietušo tiesisko statusu, bet arī ieviest virkni veiksmīgu risinājumu praksē. Par būtiskākajiem uzskatāma - īpaši aizsargājama cietušā jēdziena ieviešana; tiesību normās vairāk tādu gadījumu, kuros kriminālprocess tiek uzsākts bez cietušā iesnieguma; ja pati cietušā persona mirusi noziedzīgā nodarījuma rezultātā, cietušais kriminālprocesā var būt kāds no mirušā tuviniekiem;) cietušo pamattiesības kriminālprocesā izteiktas jaunā redakcijā; cietušā uzklaušīšanai pirmstiesas kriminālprocesā noteiktas īpašas prasības, bet īpaši aizsargājama cietušā pratināšana tiek veikta atsevišķā, tam piemērotā telpā, kā arī citi būtiski jauninājumi.

- 1.2. Lai turpinātu uzlabotu noziedzīgos nodarījumos cietušo stāvokli ir jāievieš cietušo atbalsta sistēma, kā vienas pieturas aģentūra, kurā cietušais var saņemt visu iespējamo atbalstu vienuviet. Cietušo atbalsta sistēma ir ne tikai regulāri jāizvērtē, bet arī jāturpina tās pilnveide, jo šobrīd nav pamata uzskatīt, ka cietušo atbalsta sistēma Latvijā ir ideāla.
- 1.3. Nepieciešams nodrošināt, ka noziegumos cietušajiem ir tiesības uz valsts nodrošinātu advokātu vai juridisko palīdzību, neizvirzot šīs palīdzības sniegšanai nekādus nosacījumus. Vienīgais nosacījums varētu būt, ka persona ir atzīta par cietušo kriminālprocesā ar procesa virzītāja lēmumu.
- 1.4. Jāattīsta vienots pakalpojumu (atbalsta pasākumi un juridiskās konsultācijas) grozs cietušajiem, tai skaitā īpaši aizsargājamiem cietušajiem.
- 1.5. Jāpilnveido pakalpojumu pieejamība tiem cietušajiem, kas dzīvo lauku apvidos un ārpus pilsētām.

2. Trūkumi cietušo Direktīvas ieviešanā un nākotnes izaicinājumi:

- 1.6. Cietušo atbalsta sistēma Latvijā kopumā vēl aizvien nav vērtējama kā kompleksa un mērķtiecīgi veidota sistēma, tā ir sadrumstalota gan tiesiskā regulējuma ziņā, gan cietušajiem pieejamā atbalsta pasākumu ziņā.
- 1.7. Saglabājas situācija, kurā aizdomās turētajam vai apsūdzētajam kriminālprocesā ir nodrošināta advokāta palīdzība bez maksas, bet cietušajam advokāta pakalpojumi un juridiskās konsultācijas ir jāsedz no saviem

līdzekļiem, ja vien noziegumā cietušais saskaņā ar īpašu procedūru nav atzīts par mazturīgu personu, vai nav nepilngadīgais.

- 1.8. Joprojām saglabājas situācija, ka bieži vien cietušais nesaņem vispār vai pilnībā kompensāciju par nozieguma rezultātā radītajiem zaudējumiem, jo likuma pārkāpējam nav ne finanšu, ne citu resursu. Jāpilnveido zaudējumu piedziņas sistēma no likuma pārkāpēja par labu cietušajam, iespējams jāapsver Cietušo atbalsta fonda izveide.
- 1.9. Pilnveidojams valsts kompensāciju mehānisms noziegumos cietušajiem, tai skaitā palielinot personu loku, kam šī kompensācija izmaksājama, kā arī regulāri izvērtējot un pilnveidojot kompensācijas apjomu, atbilstoši cietušo reālajām vajadzībām.

3. Attīstāmās un labās prakses piemēri Latvijā:

- 1.10. Viena no būtiskākajām iniciatīvām, ko vajadzības gadījumā var pārņemt arī citas valstis ir atbalsta tālruņa līnija noziegumos cietušajiem, kas darbojas no 2015. gada augusta un nodrošināta cietušo personu konsultēšana pa tālruni 116006. Būtiski, ka šis tālrunis darbojas uz vienotas platformas ar tīmekļa vietni www.cietusajiem.lv, ko nodrošina nevalstiskā organizācija Skalbes.
- 1.11. Centra Dardedze iniciatīva cietušo bērnu atbalstam ir “Bērnu mājas” izveidošana, lai cietušie bērni un bērni liecinieki kriminālprocesa ietvaros varētu sniegt liecības drošā vidē, vienlaikus mazinot sekundārās viktimizācijas riskus.
- 1.12. Par labo praksi, kas radusies likumdevēja rīcības rezultātā noteikti uzskatāma vardarbībā cietušo bērnu rehabilitācijas attīstība, atbalsta sniegšana ģimenēm, kurās konstatēta vardarbība, kā arī atbalsta sniegšana cietušajām personām. Jāmin, ka būtiska nozīme ir 2018.gadā veiktajiem grozījumiem Krimināllikumā, kā rezultātā veicināta ne vien fiziskas, bet arī emocionālās vardarbības un viktimizācijas novēršana.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS

1. Tiesību akti

- 1.1. Latvijas Republikas Satversme. Pieņemta 15.02.1922. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/57980-the-constitution-of-the-republic-of-latvia>
- 1.2. Par policiju. Pieņemts 04.06.1991. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/67957-par-policiju>
- 1.3. Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību. Ministru kabineta noteikumi Nr.161. Pieņemti 25.03.2014. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=265314>
- 1.4. Krimināllikums. Pieņemts 01.04.1999. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>
- 1.5. Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums. Pieņemts 15.02.2005. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/104831-valsts-nodrosinatas-juridiskas-palidzibas-likums>
- 1.6. Par valsts kompensāciju cietušajiem. Pieņemts 18.05.2006. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=136683>
- 1.7. Kriminālprocesa likums. Pieņemts 21.04.2005. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=107820>
- 1.8. Civilprocesa likums. Pieņemts 14.10.1998. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=50500>
- 1.9. Likuma projekts "Vardarbībai un vardarbības riskam pakļauto personu aizsardzības likums". (2017). Pieejams: https://www.tm.gov.lv/files/l1_MjAxNy8yOC0wMy9UTUxpa18yNzAzMTdfVmfyZGFyYmliYXMubGlrdW1zLmRvY3g/2017/28-03/TMLik_270317_Vardarbibas.likums.docx
- 1.10. Noteikumi par notikumu reģistrēšanas kārtību un policijas reaģēšanas laiku. Ministru kabineta noteikumi Nr.190. Pieņemti 20.03.2012. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/245629-noteikumi-par-notikumu-registresanas-kartibu-un-policijas-reagesanas-laiku>

- 1.11. Kārtība, kādā personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tikšanās laikā ar aizstāvi tiek nodrošināta tulka palīdzība. Ministru kabineta noteikumi Nr.1342. Pieņemti 19.11.2013. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/262621-kartiba-kada-personai-kurai-ir-tiesibas-uz-aizstavibu-tiksanas-laika-ar-aizstavi-tiek-nodrosinata-tulka-palidziba>
- 1.12. Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un kritērijiem personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri. Ministru kabineta noteikumi Nr.889. Pieņemti 30.10.2006. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/147113-noteikumi-par-kartibu-kada-cilveku-tirdzniecibas-upuri-sanem-socialas-rehabilitacijas-pakalpojumu-un-kriterijiem-personas-atzisanai-par-cilveku-tirdzniecibas-upuri>
- 1.13. Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām. Ministru kabineta noteikumi Nr.790. Pieņemti 23.12.2014. Pieejami: <https://likumi.lv/ta/id/271251-socialas-rehabilitacijas-pakalpojumu-sniegšanas-kartiba-no-vardarbibas-cietusam-un-vardarbibu-veikusam-pilngadigam-personam>
- 1.14. Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām. Ministru kabineta noteikumi Nr.1613. Pieņemti 22.12.2009. Pieejami: <https://likumi.lv/ta/id/202912-kartiba-kada-nepieciesamo-palidzibu-sniedz-bernam-kurs-cietis-no-prettiesiskam-darbibam>
- 1.15. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. Pieņemts 31.10.2002. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68488-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-likums>
- 1.16. Personu speciālās aizsardzības likums. Pieņemts 01.10.2005. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/109241-personu-specialas-aizsardzibas-likums>
- 1.17. Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem. Ministru kabineta noteikumi Nr. 338. Pieņemti 13.06.2017. Pieejami: <https://likumi.lv/ta/id/291788-prasibas-socialo-pakalpojumu-sniedzjiem>

- 1.18. Ministru kabineta noteikumu "Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests organizē un vada izlīguma procesu", anotācija. Pieejams:
https://www.tm.gov.lv/files/l1_YWFhLzEvTUtBbm90XzI5MTIxN19pemxpZ3Vtcy5kb2N4/aaa/1/MKAnot_291217_izligums.docx
- 1.19. Noteikumi par kriminālprocesuālo izdevumu atlīdzināšanas kārtību un apmēru. Ministru kabineta noteikumi Nr.754. Pieņemti 04.10.2005. Pieejami:
<https://likumi.lv/ta/id/118719-noteikumi-par-kriminalprocesualo-izdevumu-atlidzinanas-kartibu-un-apmeru>
- 1.20. Civilprocesa likums. Pieņemts 14.10.1998. Pieejams:
<https://likumi.lv/doc.php?id=50500>
- 1.21. Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību. Pieņemts: 15.10.1998. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/50539-par-kriminallikuma-speka-stasanas-un-piemerosanas-kartibu>
- 1.22. Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem. Pieņemts 20.12.1990. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/64879-par-presi-un-citiem-masu-informacijas-lidzekliem>
- 1.23. Par tiesu varas un tiesībaizsardzības iestāžu darbinieku cilvēkresursu kapacitātes stiprināšanas un kompetenču attīstīšanas plānu 2015.–2020.gadam. Ministru kabineta rīkojums Nr.115. pieņemts 09.03.2015. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=272711>
- 1.24. Par tiesu varu. Pieņemts 15.12.1992. Pieejams:
<https://likumi.lv/ta/id/62847-par-tiesu-varu>
- 1.25. Prokuratūras likums. Pieņemts 19.05.1994. Pieejams:
<https://likumi.lv/ta/id/57276-prokuraturas-likums>
- 1.26. Psihologu likums. Pieņemts 30.03.2017. Pieejams:
<https://likumi.lv/doc.php?id=290115>
- 1.27. Noteikumi par kārtību, kādā apgūst speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu. Ministru kabineta noteikumi Nr.173. Pieņemti 01.04.2014. Pieejami:
<https://likumi.lv/doc.php?id=265516>

- 1.28. Likuma projekts No. 90/TA-856 (2015) un likumprojekta „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams:
<http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/A2A8DD03D30A2D10C2257E580025A39E?OpenDocument#b>

2. Literatūra

- 2.1. Zavackis, A. Judins, A. Dzenovska, I. Kronberga, I. Sile, S. (2013). Provision of the needs of Crime Victims: Support to Prevention of Victimization in Latvia. Riga: PROVIDUS. Pieejams: <http://providus.lv/en/article/research-provision-of-the-needs-of-crime-victims-support-to-prevention-of-victimisation-in-latvia>
- 2.2. Kronberga, I. Dzenovska, I. Litvins, G. Sile, S. (2013). Development of compensation mechanisms in Latvia. Riga: PROVIDUS. Pieejams: <http://providus.lv/en/article/development-of-compensation-mechanisms-in-latvia>
- 2.3. Judins, A. (2005). Izlīgums Latvijas krimināltiesībās (Settlement in the criminal law of Latvia). Riga: PROVIDUS. Pieejams: http://providus.lv/article_files/1999/original/izligums.pdf?1342697406
- 2.4. Puzāne-Kaļina, S. (2013). Cietušajam izlīgumā nav jācieš. Rīga: PROVIDUS. Pieejams: <http://providus.lv/article/cietusajam-izliguma-nav-jacies>
- 2.5. Luksa, M. Pagaidu aizsardzība pret vardarbību ģimenē: pieredze un secinājumi. (2014). Pieejams: <https://lvportals.lv/viedokli/267445-pagaidu-aizsardziba-pret-var darbibu-gimene-pieredze-un-secinajumi-2014>
- 2.6. Litvins, G. (2013). Victim's rights to legal aid in the criminal proceedings in Latvia. Riga: PROVIDUS. Pieejams: http://providus.lv/upload_file/Publikacijas/Kriminalt/Report_Latvia.pdf
- 2.7. Rusanovs, E. Janums, J. (2018). Grozījumus Krimināllikumā varēs vērtēt pēc to aprobēšanas tiesu praksē. LVportāls.lv. Pieejams: <https://lvportals.lv/viedokli/292670-grozijumus-kriminallikuma-vares-vertet-pec-to-aprobšanas-tiesu-prakse-2018>

- 2.8. Balode, L. (2018). Grozījumi Krimināllikumā stiprina cietušo aizsardzību. LVportāls.lv. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/292874-grozijumi-kriminallikuma-stiprina-cietuso-aizsardzibu-2018>
- 2.9. Balode, L. Miķelsone, L. (2018). Cietušo aizsardzības un vardarbības apkarošanas pasākumi. LVportāls.lv. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/294145-cietuso-aizsardzibas-un-vardarbibas-apkarosanas-pasakumi-2018>
- 2.10. Kronberga, I. (2013). Mehānismi cietušo kompensācijai kriminālprocesā Eiropas Savienībā: Latvijas izaicinājumi. Rīga: PROVIDUS. Pieejams: <https://www.slideshare.net/providus/mehnismi-cietuo-kompenscijai-kriminlproces-eiropas-savienb>

3. Judikatūra un tiesu prakse

- 3.1. Tiesu prakse par tiesībām uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā un soda noteikšanā, ja nav ievērotas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā (2013). Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/sapratigi%20termini.doc
- 3.2. Liholaja, V. (2011). Tiesu prakse par morālā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesā. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/tiesu%20prakse%20moralais%20kaitejums_an.doc

4. Citi informācijas resursi latviešu un angļu valodā

- 4.1. Cietušajiem (For victims). Retrieved from <http://www.vp.gov.lv/?id=506&said=506>
- 4.2. Information and support for crime victims or crime witnesses. Pieejams: <http://www.cietusajiem.lv/en/>

- 4.3. Latvijas iedzīvotāju viktimizācijas aptauja (2012). Pieejams: http://providus.lv/upload_file/Projekti/Kriminalitesibas/Victim%20support/Viktimizācijas_petijums_Fieldex_2012_Final.pdf
- 4.4. Pārskats par nepilngadīgo noziedzības stāvokli, noziedzīgos nodarījumus cietušajiem bērniem un noziedzības novēršanas problēmām 2017.gada 12 mēnešos. Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=305&said=305>
- 4.5. Nevalstiskā organizācija, biedrība PROVIDUS. Pieejams: <http://providus.lv/en>
- 4.6. Projekts “Atbalsta sistēma noziegumos cietušajiem - Latvijā un citur”. Pieejams: <http://providus.lv/article/atbalsta-sistema-noziegumos-cietusajiem-latvija-un-citur>
- 4.7. Projekts “Uzlabojojot cietušo tiesību aizsardzību: pieeja juridiskai palīdzībai”. Pieejams: <http://providus.lv/article/uzlabojot-cietuso-tiesibu-aizsardzibu-pieeja-juridiskai-palidzibai>
- 4.8. Improving Protection of Victim’s Rights: Access to Legal Aid. Research paper on the present legal framework and best practices (2014). Pieejams: <http://victimsrights.eu/wp-content/uploads/2013/06/Report.pdf>
- 4.9.
- 4.10. Home page of Crisis and counselling centre Skalbes. Retrieved from <http://www.skalbes.lv/en/>
- 4.11. Cietušajiem.lv. Retrieved from <http://www.cietusajiem.lv/en/>
- 4.12. Latvia Children’s Fund. Retrieved from <http://www.lbf.lv/en>
- 4.13. Crisis centres. Retrieved from <http://www.cietusajiem.lv/lv/krizes-centri/>
- 4.14. Latvian Children’s Fund. Retrieved from <http://www.lbf.lv/en>
- 4.15. Shelter “Safe House”. Retrieved from <http://www.patverums-dm.lv/en/about-us>
- 4.16. Centre Marta. Retrieved from <http://www.marta.lv/index.php?langs=1801>
- 4.17. Child as a victim. Retrieved from http://www.bernskacietusais.lv/lv/nepilngadiga_cietusa_lieicnieka_nopratinasana/nopratinasanas_gaita/

- 4.18. Child as a victim or witness. Retrieved from http://www.bernskacietusais.lv/lv/publikacijas/berns_ka_cietusais_vai_lieicnieks/
- 4.19. Children house in regions. Retrieved from <http://www.centrsdardedze.lv/lv/projekti-1/aktualie-projekti-1/badev---berna-maja-regionos>
- 4.20. Centre Dardedze. Retrieved from <http://www.centrsdardedze.lv/en>
- 4.21. Statistical data. Retrieved from https://www.ta.gov.lv/LV/publikacijas_un_statistika_1509/statistikas_dati_58
- 4.22. Performance results for the state compensation to victims in 2017. Retrieved from http://jpa.gov.lv/uploads/filedir/parskats_vkc_20162017_1_gads_majaslapai.pdf
- 4.23. State Police in cooperation with Providus - regarding support for victims of crimes (video). Retrieved from <http://www.vp.gov.lv/?id=500&vid=2>
- 4.24. Professional Ethics and Conduct Code of the State Police Personnel. Retrieved from <http://www.vp.gov.lv/?id=205&said=205&rsd=1>
- 4.25. Criteria for interrogation room. Retrieved from http://www.bernskacietusais.lv/lv/nepilngadiga_cietusa_lieicnieka_nopratinasana/nopratinasanas_telpa/nopratinasanas-telpas-kriteriji-29/
- 4.26. Initial impact assessment report (annotation) of the draft law “Amendments to the Criminal Procedure Law”. Retrieved from <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/A2A8DD03D30A2D10C2257E580025A39E?OpenDocument>
- 4.27. Atklāj būtiskas nepilnības cietušu bērnu nopratināšanas jomā (Significant shortages are established in the area of interrogation of children). Retrieved from <http://www.bernskacietusais.lv/lv/aktualitates/atklaj-butiskas-nepilnibas-cietusu-bernu-nopratinasanas-joma-1065/>

- 4.28. Ekspertu padomes tikšanās (Meetings of the council of experts). Retrieved from <http://www.bernskacietusais.lv/lv/aktualitates/ekspertu-padomes-tiksanas-969/>
- 4.29. National transposition measures communicated by the Member States concerning: Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NIM/?uri=CELEX:32012L0029>
- 4.30. Workshop “Effective cross-border cooperation in the criminal proceedings”. Retrieved from https://www.ta.gov.lv/LV/aktualitates_17/informacija_54/norisinajies_seminars_par_efektiva_parrobezu_sadarbiba_kriminalprocesa_.html_C1822
- 4.31. Simplification of less serious crime investigation aimed to balance public danger, harm caused by crime and consumption of resources for investigation. Retrieved from https://ec.europa.eu/home-affairs/financing/fundings/projects/HOME_2012_ISEC_FP_C2_4000003986_en
- 4.32. Did you turn to the State Police? What happens next? Retrieved from <http://www.cietusajiem.lv/wp-content/uploads/2014/07/Policijas-broshuraL.pdf>
- 4.33. Support system for victims of crimes - in Latvia and elsewhere. Retrieved from <http://providus.lv/article/atbalsta-sistema-noziegumos-cietusajiem-latvija-un-citur>
- 4.34. Improving the protection of the rights of victims: access to legal aid. Retrieved from <http://providus.lv/article/uzlabojot-cietuso-tiesibu-aizsardzibu-pieejja-juridiskai-palidzibai>
- 4.35. Restorative Justice vs. Juvenile Delinquency: the Baltic States in the European Dimension (2007-2010). Retrieved from <http://providus.lv/en/article/restorative-justice-vs-juvenile-delinquency-the-baltic-states-in-the-european-dimension>

- 4.36. Support for Victims of Crime: Substantial or Nominal. Latvia and Beyond (2011 – 2013). Retrieved from <http://providus.lv/en/article/support-for-victims-of-crime-substantial-or-nominal-latvia-and-beyond>
- 4.37. Victimization survey of the inhabitants of Latvia, 2012. Retrieved from http://providus.lv/upload_file/Projekti/Kriminalitesibas/Victim%20support/Viktimizācijas_petijums_Fieldex_2012_Final.pdf
- 4.38. Outstanding problems of restorative justice, perspective solutions within the European Union (2012). Retrieved from <http://providus.lv/en/article/outstanding-problems-of-restorative-justice-perspective-solutions-within-the-euroeapan-union-research-on-the-regulation-on-the-security-measures-for-safety-of-society-within-european-union-tm-2012-13-ek>
- 4.39. Development of compensation mechanisms in Latvia. Retrieved from <http://providus.lv/article/development-of-compensation-mechanisms-in-latvia>
- 4.40. Reglamentation of social safety operational measures in European Union. Retrieved from <http://providus.lv/article/reglamentation-of-social-safety-operational-measures-in-european-union>
- 4.41. Improving Protection of Victim's Rights: Access to Legal Aid (2013 – 2014). Retrieved from <http://providus.lv/en/article/improving-protection-of-victim-s-rights-access-to-legal-aid>